

บทที่ 2

หมู่บ้านหน้าโหล และมิติทางประวัติศาสตร์ของชาวลีซู

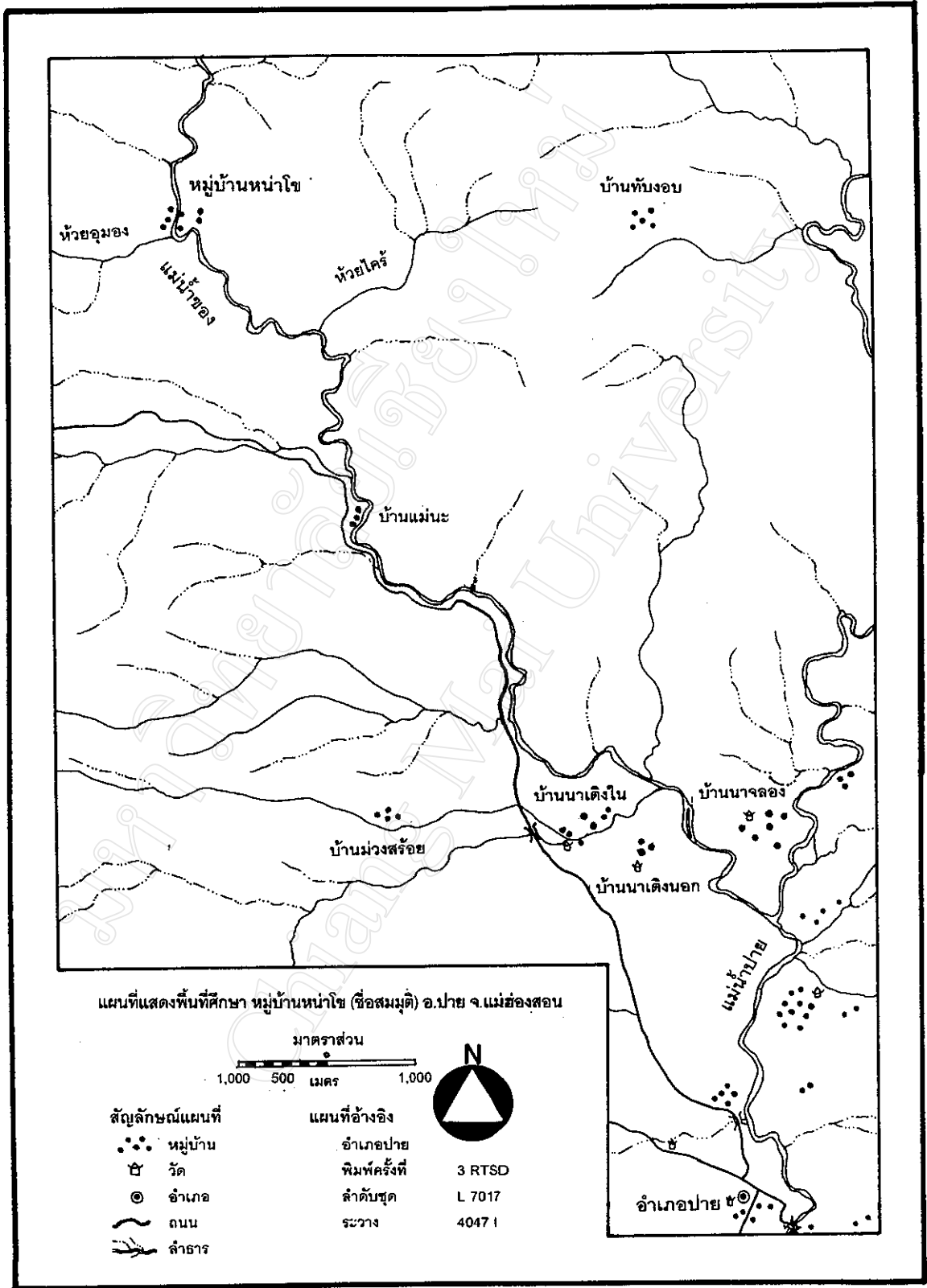
2.1 สภาพทั่วไป

หมู่บ้านหน้าโหล เป็นหมู่บ้านชาวลีซู ที่ตั้งชื่อตามสายน้ำที่ไหลผ่านหมู่บ้านทางทิศใต้ คือ “น้ำของ” แต่ชาวลีซูเรียกด้วยสำเนียงของตนเองว่า “หน้าโหล” หมู่บ้านแห่งนี้ ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ในขณะที่พื้นที่ทำกินอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย หมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากการสำรวจประชากร และกลุ่มเครือญาติของบ้านหน้าโหล ของสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (IMPECT) ในปี 2542 พบว่า หมู่บ้านนี้มีประชากรทั้งสิ้น 306 คน มีกลุ่มตระกูลอยู่ทั้งหมด 11 ตระกูล ดังตารางที่ 1.

ตารางที่ 1 ข้อมูลประชากรจำแนกตามตระกูลของบ้านหน้าโหล ปี พ.ศ. 2542

ตระกูล	จำนวนครัวเรือน	เปอร์เซ็นต์	จำนวนคน	ร้อยละ
เล่ายีป่า / งัวะผะ	28	46	150	48
เล่าหมู / ลือผะ	6	9.8	28	9
โซจา	4	6.5	23	7
ล่าลี / หลี่จา	3	4.9	19	6
โหลโล	1	1.6	4	2
อีกะ	1	1.6	6	2
เล่าหมี / เมียผ่า	13	21.3	61	19
จอจง	1	1.6	2	1
ฉอนจา	1	1.6	7	3
อู้อา	1	1.6	2	1
เล่าเต็ง	1	1.6	4	2
รวม	60	100	306	100

2.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนลี้ชุมชนหน้าไข

วันหนึ่งพ่อยี่ก่อ เล่ายี่ป่า อายุ 62 ปี ได้นำเครื่องปั้นดินเผาขนาดเล็กให้ผู้ศึกษาดู พร้อมกับบอกเล่าว่า “หมู่บ้านแห่งนี้เคยเป็นชุมชนมาก่อน เนื่องจากในช่วงหลายปีที่ผ่านมาได้ขุดค้นพบเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมากฝังอยู่ใต้ดิน ทั้งที่เป็นไห ถ้วยชาม และมีซากสิ่งก่อสร้างโบราณอยู่ในบริเวณหมู่บ้านทางฝั่งตะวันตกหลายจุด” การบอกเล่าของพ่อเฒ่าได้บ่งชี้ให้เห็นประวัติของพื้นที่แห่งนี้ว่า เคยมีการตั้งชุมชนกันมานานแล้ว แต่ไม่ทราบระยะเวลา และต้องอาศัยการตรวจสอบพิสูจน์อีกครั้งหนึ่ง

จากการพูดคุยกับคนเมืองอย่างเช่น นายเนือง อายุ 50 กว่าปี เจ้าของร้านขายของชำบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านหน้าไข เล่าให้ฟังว่า ในอดีตพื้นที่บริเวณตั้งหมู่บ้านหน้าไข เป็นป่าดิบทึบ และมีโปงดินทำให้มีสัตว์ป่ามากมาย เช่น วัวกระทิง เสือ หมี กวาง เก้ง เป็นต้น เมื่อครั้งที่เขายังเป็นเด็กหนุ่ม อายุประมาณ 14 หรือ 15 ปี ได้ตามเข้าไปล่าสัตว์กับชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกัน บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านหน้าไขปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านเชื่อกันว่ามีผีดูมาก จนไม่มีใครกล้าที่จะเข้าไปยังบริเวณนั้น ต่อมาในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2515 ได้มีสัมปทานป่าในพื้นที่บริเวณนั้น ก็มีชาวบ้านที่หมู่บ้านหลายคนเข้าไปตัดไม้ ชักลากไม้ ซึ่งจะกองไว้ที่บริเวณบ้านหน้าไขปัจจุบัน หากเป็นช่วงฤดูฝนก็จะปลอ่ยไม้ลงมาลำน้ำของ และหากเป็นฤดูแล้งก็จะนำรถเข้าไปเอา โดยทำถนนเลียบลำน้ำของเข้าไป

คำบอกเล่าของนายเนืองสอดคล้องกับพ่อยี่ก่อ ที่ได้กล่าวถึงการเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ เนื่องจากในช่วงที่พ่อยี่ก่ออาศัยอยู่ที่บ้านปางแบกได้เข้ามาจับจิ้งตดไม้ให้กับบริษัทสัมปทานป่า และได้เห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ หลังจากนั้นอีกประมาณหนึ่งปี จึงอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้ แต่อยู่ห่างจากบริเวณบ้านหน้าไขประมาณ 2 กิโลเมตร พื้นที่หมู่บ้านแห่งนี้เป็นแหล่งโปงดินเก่า สัตว์ป่ามากมายมากินโปงดินที่นี่ แต่หลังจากที่คนเมืองที่เข้ามาจับจิ้งตดไม้กับบริษัทสัมปทานป่า ก็ได้เข้ามาปักหลักสร้างบ้านเรือน และทำนาบริเวณที่เป็นหมู่บ้านหน้าไขปัจจุบัน สัตว์ป่าที่อยู่จึงค่อยๆ หายไป ต่อมาคนเมืองก็ได้อพยพออกไปจากพื้นที่นี้และไม่ได้เข้ามาทำกินในพื้นที่นี้อีก

ภายหลังจากชาวลี้ชุมชนของพ่อยี่ก่อ เล่ายี่ป่า ได้เข้ามาตั้งถิ่นอยู่บริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ทำกินของคนเมือง ซึ่งห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร ตั้งเป็นหมู่บ้านท่าเงาะ หลังจากนั้นอีก 8 ปี กลุ่มของนายยี่ก่อได้ย้ายหมู่บ้านมาอยู่ในบริเวณบ้านหน้าไขปัจจุบัน

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณบ้านหน้าไข เกิดจากการอพยพโยกย้ายของชาวลี้หลายกลุ่ม เช่น นายหลวง เล่ายี่ป่า ซึ่งมีเส้นทางการอพยพโยกย้ายดังนี้ เมื่อก่อนอยู่ที่เมืองจิงตง ประเทศ

พม่า จนอายุ 13 ปี จึงได้เข้ามาอยู่เมืองไทยที่บ้านหัวแม่คำ ต.ป่าซาง อ.แม่จัน จ.เชียงราย การย้ายมาอยู่ประเทศไทย เพราะขุ่นสา เข้ามาถูกราน รวมทั้ง เอบี ซึ่งเป็นกลุ่มของชาวมูเซอร์ หลังจากนั้นจึงย้ายมาอยู่ที่บ้านห้วยหยวก อ.เชียงดาว อยู่ได้ 2-3 ปีได้ย้ายมาอยู่ที่ดอยแม่สะลอง ได้ 3 ปี แล้วจึงย้ายมาอยู่ท่าเงาะ ซึ่งก่อนหน้านั้นมีพ่อยี่ก่ออาศัยอยู่ก่อนแล้ว สาเหตุที่ย้ายจากดอยแม่สะลอง นายหลวงให้เหตุผลว่า เนื่องจากมีคนมากแย่งกันทำกิน พอมาอยู่ท่าเงาะได้ 2 ปีก็อพยพมาอยู่หน้าโหลมาจนถึงปัจจุบันนี้รวมแล้ว 17 ปี ขณะนี้นายหลวงอายุ 67 ปี

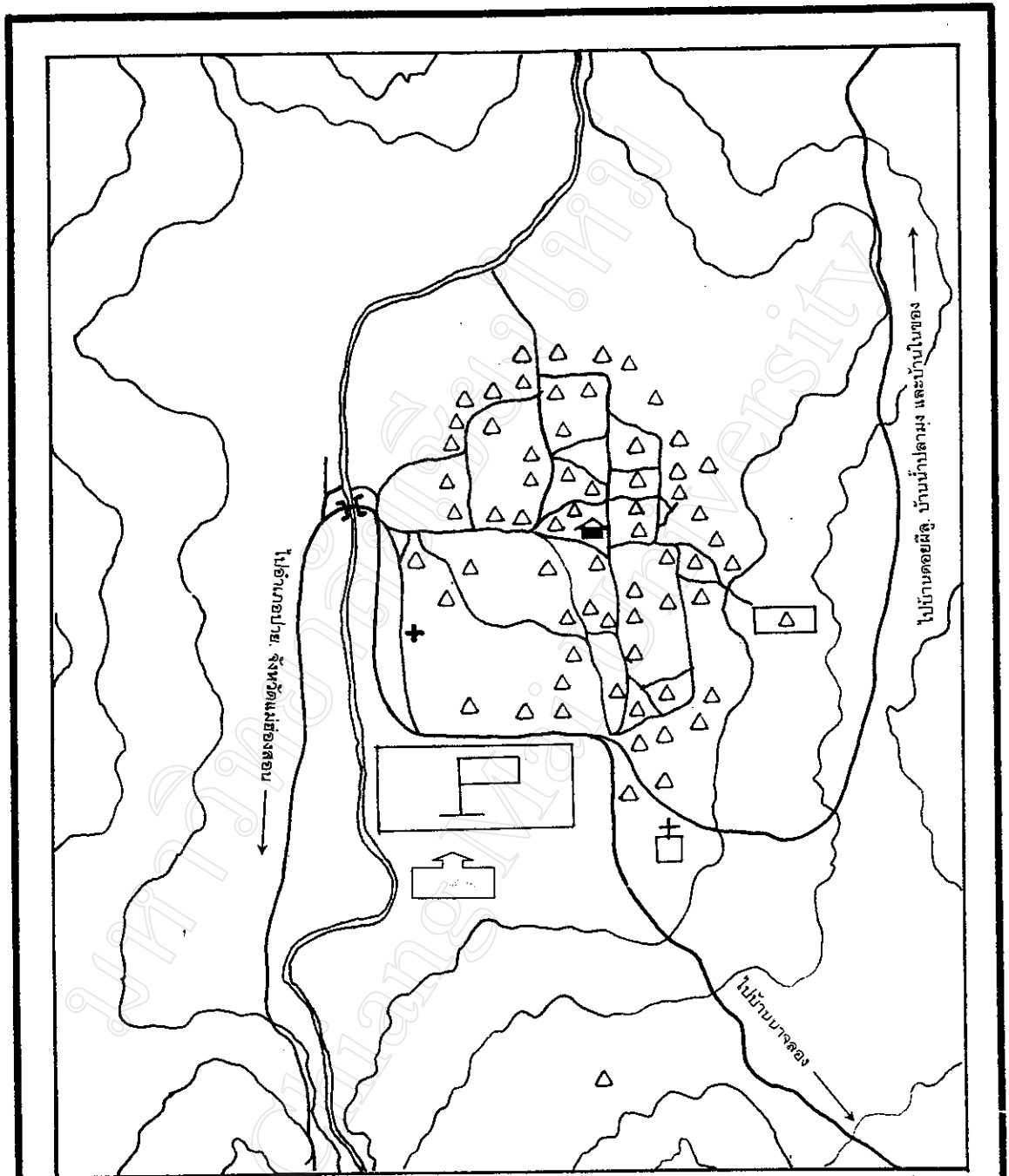
นอกจากนี้ยังมีการโยกย้ายเข้ามารวมสร้างหมู่บ้านของนายหลวงกะฉะ เล่าหมี ซึ่งได้เล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่า หลังจากที่แม่เสียชีวิตในประเทศพม่า เขาเองก็ได้อพยพเข้ามาประเทศไทย และได้มาอาศัยอยู่ที่บ้านเมืองเก็น ต.ฝาง อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ อาศัยอยู่ที่นั่นประมาณ 18 ปี จึงได้ย้ายมาอยู่บ้านจุมฮู้ อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ ประมาณ 3 ปี จึงได้ย้ายมาอยู่บ้านหัวโดน ต.เวียงแหง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ประมาณ 2 ปีจึงได้ย้ายไปอยู่ที่บ้านเมืองคอง ต.เวียงแหง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ต่อมาได้ย้ายมาอยู่บ้านดอยสามหมื่น ต.เวียงแหง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ อยู่ได้ 5 ปีจึงได้ย้ายมาอยู่บ้านแม่เมืองน้อย ต.เวียงเหนือ อ.ปาย ซึ่งอยู่ได้ 2 ปี แล้วย้ายมาอยู่ร่วมกับนายยี่ก่อที่บ้านท่าเงาะ แล้วจึงย้ายมาอยู่บ้านหน้าโหลด้วยกัน

นอกจากกลุ่มต่างๆ ที่กล่าวถึงแล้ว การอพยพเข้ามาเพื่อสร้างชุมชนบ้านหน้าโหล ยังมีอีก 2-3 กลุ่ม เช่น ชาวลีซุจากบ้านแพมบก ต.ทุ่งยาว อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน หรือกลุ่มชาวลีซุที่ปางแบก บางส่วนได้อพยพตามเข้ามาอยู่ด้วย เป็นต้น

1. การตั้งหมู่บ้านหน้าโหล

พ่อยี่ก่อ เล่าถึงการตั้งหมู่บ้านหน้าโหลว่า ชาวบ้าน 4 คนคือ นายสง เล่ายีป่า นายหลวง เล่ายีป่า นายหลวง เลาลี นายสาย เล่ายีป่า และพ่อยี่ก่อ เล่ายีป่า ได้ร่วมกันซื้อที่ดินบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านหน้าโหลปัจจุบันจากคนเมืองบ้านแม่ฮี ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่นาร้างที่ปล่อยทิ้งไว้หลายปีแล้ว โดยขอซื้อในราคา 7,000 บาท เพื่อใช้เพาะปลูกข้าว ต่อมาได้ใช้พื้นที่นี้ตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่ เนื่องจากหมู่บ้านเดิมมีพื้นที่คับแคบ ไม่สามารถจะขยายหมู่บ้านได้อีก จึงต้องหาพื้นที่ใหม่เพื่อรองรับชาวบ้านให้มากขึ้น

สำหรับเหตุผลในการตั้งหมู่บ้านใหม่ พ่อยี่ก่อบอกว่า พ่อแม่สอนมาว่า หากอยู่ร่วมกันมากๆ แล้วจะดี เพราะจะได้ช่วยเหลือกัน และหากต้องการทำอะไรก็จะสำเร็จได้อย่างรวดเร็ว และในขณะนั้นกลุ่มผู้อาวุโสประมาณ 4-5 คนได้ปรึกษากัน พุดคุยในประเด็นที่ว่า เด็กๆ ควรได้เรียนหนังสือและมีความรู้เพื่อที่จะให้เท่าทันกับสังคมภายนอก

แผนที่หมู่บ้านหน้าโข (ชื่อสมมุติ) อ.ป่าจ.แม่ฮ่องสอน

สัญลักษณ์

	บ้าน		ถนน
	โรงเรียน		สะพาน
	อาคารประชุม		แม่น้ำของ
	สถานีอนามัย		โบสถ์
	หน่วยพิทักษ์ป่า		อาป่าหมูสี

"ที่ผ่านมา ชาวบ้านเดินทางไปเชียงใหม่ กรุงเทพฯ ไม่รู้หนังสือก็จะไม่รู้หนทาง ไปมาไม่ถูก และหากเด็กๆ ได้เรียนหนังสือจะทำให้มีโอกาสได้เป็นครู ตำรวจ ทหาร หรือปลัดอำเภอ"

ทั้งนี้ พอย์ก็้อได้เล่าให้ฟังว่า ในช่วงก่อนหน้าที่จะมีการปรึกษาหารือกันนั้น เขาได้เดินทางไปตามหมู่บ้านอื่นๆ ทำให้รู้ว่า หลายหมู่บ้านมีโรงเรียนที่สอนหนังสือให้กับเด็กๆ ของหมู่บ้าน จึงมีความคิดที่จะให้หมู่บ้านมีโรงเรียนบ้าง จึงได้ทำหนังสือขอให้ตั้งโรงเรียนในหมู่บ้าน ซึ่งช่วงนั้นทางศึกษาอำเภอได้เข้ามาดูแล้วบอกว่า ตั้งโรงเรียนไม่ได้เพราะหมู่บ้านมีขนาดเล็กเกินไป เมื่อรู้เช่นนั้น จึงได้ปรึกษาหารือกันภายในหมู่บ้าน และหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง เช่น หมู่บ้านดอยผีลู บ้านน้ำปลามุง และบ้านในของ รวมทั้งได้ชักชวนชาวบ้านในหมู่บ้านเหล่านั้นมาร่วมกันตั้งหมู่บ้านใหม่กัน

ความต้องการโรงเรียนจึงเป็นสาเหตุที่สำคัญในการตั้งหมู่บ้านหน้าโฮ ความคิดในการตั้งหมู่บ้านใหม่ได้เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2521-2522 และในปี พ.ศ. 2523 การตั้งหมู่บ้านหน้าโฮจึงประสบความสำเร็จ หลังจากนั้นอีก 3 ปี คือ ในปี พ.ศ. 2526 ทางอำเภอก็อนุมัติให้มีโรงเรียนที่หมู่บ้าน ซึ่งทางอำเภอได้ครูมาสองคน แต่ต้องสร้างโรงเรียนกันเอง ในช่วงนั้นได้ขอให้ชาวบ้านช่วยกันสร้างโรงเรียน โดยสร้างเป็นศาลาที่ใช้หญ้าคาเป็นหลังคา และอีกหนึ่งปีต่อมาได้สร้างบ้านพักให้กับครูโดยใช้แรงงานชาวบ้าน เนื่องจากทางอำเภอไม่มีงบประมาณ จนในปัจจุบัน โรงเรียนได้มีงบประมาณสร้างอาคารเรียนที่ถาวร

ในช่วงการก่อตั้งหมู่บ้านหน้าโฮ ประมาณปี พ.ศ. 2522-2523 มีสหชนนารีได้เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในหมู่บ้าน ในช่วงแรกมีชาวบ้านเพียง 2-3 หลังคาเรือนที่รื้อหึ่งผี เพื่อเข้าสู่คริสต์ศาสนา ในปัจจุบันมีชาวบ้านนับถือศาสนาคริสต์ทั้งหมด 16 หลังคาเรือนจากทั้งหมด 60 กว่าหลังคาเรือน

2. การเข้ามาของการพัฒนา และการติดต่อกับภายนอก

ในช่วงปี พ.ศ. 2528 สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ได้เข้าไปยังหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านเลิกปลูกฝิ่น ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป ในช่วงเดียวกันนี้ เจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดนได้เข้ามาฝึกอบรมชาวบ้านเพื่อป้องกันตนเอง และยกระดับหมู่บ้านหน้าโฮเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง

ในปี 2530 ได้มีสถานีอนามัยมาตั้งอยู่ที่หมู่บ้านหน้าโฮ ตามการร้องขอจากชาวบ้านต่ออำเภอ โดยมีเจ้าหน้าที่อนามัยอยู่ประจำหนึ่งคน (ชาวบ้านจะเรียกเจ้าหน้าที่นี้ว่า "หมอ") ทำหน้าที่ดูแลรักษาความเจ็บป่วยให้กับชาวบ้านในละแวกนี้ ตั้งแต่บ้านหน้าโฮ บ้านดอยผีลู น้ำปลามุง และบ้านในของ รวมทั้งบ้านปางวัว พอย์ก็้อได้กล่าวถึงการดูแลคนป่วยของเจ้าหน้าที่ว่า อนามัยจะให้

ยาเม็ดกับชาวบ้านกินเมื่อเจ็บป่วย ส่วนมากจะเป็นพาราเซตามอล หากชาวบ้านมีอาการหนักจึงจะฉีดยาให้

จนถึงปี พ.ศ. 2533 สถานีอนามัยได้ย้ายไปตั้งที่บ้านแม่เมือง ต.แม่ฮี อ.ปาย จ.แม่ฮ่องสอน ต่อมามีการตั้งสถานีอนามัยเพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่บ้านดอยผีลู อยู่ห่างจากบ้านหน้าโขกประมาณ 10 กิโลเมตร อย่างไรก็ตาม หากมีปัญหาในเรื่องสุขภาพชาวบ้านจะไปรักษาที่โรงพยาบาลมากกว่าที่จะเดินทางไปยังสถานีอนามัยที่บ้านผีลู เนื่องจากระยะทางไปโรงพยาบาลกับสถานีอนามัยบ้านผีลูไม่แตกต่างกันมากนัก ต่อมาเมื่อชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน ทำให้การเดินทางไปโรงพยาบาลสะดวกมากขึ้น ชาวบ้านจำนวนมากจึงนิยมไปใช้บริการที่โรงพยาบาลมากกว่า

ในปี พ.ศ. 2530 หมู่บ้านหน้าโขกเริ่มมีโรงสีข้าว หลังจากนั้นไม่นานการตำข้าวในหมู่บ้านเริ่มหายไป ปัจจุบันมีโรงสีข้าวขนาดเล็กอยู่จำนวน 3 โรง ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะนำข้าวมาสีที่โรงสีข้าว ค่าสีข้าวถึงละ 12 บาท ส่วนการตำข้าวจะทำกันเฉพาะในงานประเพณีที่ต้องตำข้าวปูก เช่น ประเพณีปีใหม่ เป็นต้น

ในปีเดียวกันนั่นเอง นายชาติชาย เลาลี เป็นผู้บุกเบิกการสร้างถนนเพื่อเข้ามายังหมู่บ้านทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน โดยจะขุดถนนทุกวันที่ 5 ของเดือน โดยขอแรงงานของหมู่บ้านครอบครัวละ 1 คน การขุดถนนครั้งนี้ทำให้รถจักรยานยนต์สามารถที่จะวิ่งเข้าออกหมู่บ้านได้ ปัจจุบันหมู่บ้านหน้าโขกมีรถจักรยานยนต์ทั้งหมด 18 คัน

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2532 ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างสะพานไม้ข้ามลำน้ำของ ทั้งนี้ในช่วงก่อนหน้านั้น ชาวบ้านได้สร้างสะพานข้ามน้ำของด้วยไม้ขัดแตะ เมื่อถึงฤดูน้ำหลากสะพานนี้ก็จะถูกน้ำพัดพังไป ทำให้ต้องสร้างใหม่ทุกปี ในปี พ.ศ. 2532 พ่อเฒ่าก็ได้ปรึกษากับหมู่บ้านที่อยู่ข้างเคียง และใช้สะพานเส้นนี้ร่วมกัน ได้แก่ บ้านผีลู บ้านในของ และน้ำปาลามุง เพื่อที่จะร่วมกันสร้างสะพานที่แข็งแรงขึ้นกว่าเก่า จึงได้ลงขันกันทุกครอบครัวในแต่ละหมู่บ้าน ครอบครัวละ 100 บาท ทำให้สามารถรวบรวมเงินได้ 10,800 บาท ส่วนหนึ่งนำมาจ้างช่างเพื่อชักลากไม้ซุงมาทำเป็นเสาสะพาน และซื้อปูนมาเทเป็นฐานที่ตีนเสาสะพาน ซึ่งขณะนั้นโรงเรียนของหมู่บ้านหน้าโขกได้บริจาคปูน 10 ถูบ รวมถึงชาวบ้านที่มีฐานะอีกคนละถูบหรือสองถูบ ทำให้สามารถสร้างสะพานไม้ได้สำเร็จ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 องค์การพัฒนาเอกชนได้เข้ามาหมู่บ้าน โดยขั้นแรกได้เข้ามาทำนาประปาหมู่บ้านให้กับชาวบ้านจนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2537 หมู่บ้านหน้าโขกก็มีน้ำประปาภูเขาเพื่อบริโภค และอุปโภค และในปีเดียวกันทางองค์การพัฒนาเอกชนก็ได้ร่วมกับสาธารณสุขจังหวัดสร้างส้วมให้ชาวบ้านใช้ทุกหลังคาเรือน

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ชาวบ้านได้รับการสนับสนุนแผนพลังงานแสงอาทิตย์ เพื่อผลิตไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้าน ซึ่งทางองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้สนับสนุนแบตเตอรี่ สำหรับเก็บไฟฟ้ามาใช้ในช่วงเวลากลางคืน หลังจากนั้นโทรทัศน์ก็ได้เข้ามายังหมู่บ้าน ปัจจุบันบ้านหน้าโฮมีโทรทัศน์ 5 เครื่อง

ต่อมาได้มีการขยายถนนให้ใหญ่มากขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2538 และแล้วเสร็จเมื่อปี 2539 โดยใช้แรงของชาวบ้านในการขุดถนน ทำให้รถยนต์สามารถที่จะผ่านเข้าออกได้ แต่เดิมชาวบ้านต้องเดิน หรือใช้ม้าเพื่อติดต่อกับภายนอกและตลาด หรือเมื่อต้องการสินค้าเพื่อบริโภคหรืออุปโภค เช่น เกือบ เสื้อผ้า เป็นต้น แต่ภายหลังจากที่เส้นทางสะดวกมากขึ้น การใช้รถยนต์ที่ผ่านเข้าออกหมู่บ้านจึงมีมากขึ้น ทำให้จำนวนม้าที่เมื่อก่อนเกือบทุกหลังคาจะมีม้าไว้สำหรับการขนส่งผลผลิตจากไร่ มาสู่บ้าน หรือขนส่งผลผลิตไปสู่ตลาด อย่างไรก็ตาม หมู่บ้านแห่งนี้ยังไม่มีรถยนต์เป็นของตนเอง รถยนต์ที่วิ่งผ่านเข้าออกเป็นของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และของชาวบ้านโดยเฉลี่ยที่อยู่ลึกเข้าไปอีกประมาณ 10 กิโลเมตร

ในปี พ.ศ. 2538 พื้นที่หมู่บ้านหน้าโฮถูกประกาศอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง หลังจากนั้นอีก 3 ปี เจ้าหน้าที่อุทยานเข้ามาสร้างหน่วยอุทยานแห่งชาติที่ 7 ที่บริเวณบ้านหน้าโฮ

3. การปกครองหมู่บ้าน

ลักษณะการปกครองหมู่บ้านหน้าโฮในปัจจุบันเหมือนกับหมู่บ้านในชนบทของประเทศไทยทั่วไป กล่าวคือ มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน สำหรับการปกครองของชาวลีซูในอดีตนั้น พ้อย์ก่อเล่าให้ฟังว่า การตั้งหมู่บ้านของชาวลีซูต้องการคนที่มีความรู้ความสามารถที่ทำหน้าที่แตกต่างกัน เช่น ฮูเดอผะ (ช่างตีมีด) หนี่ผะ (หมอผี) หมอเมืองผะ (ผู้ดูแลอาป่าหมู่บ้าน) ฮว่าทู่ (ผู้นำชุมชนตามประเพณี) โซใหม่โซตี (คณะกรรมการอาวุโส) หนี่ตีผะ (ผู้มีความชำนาญในการร้องขวัญ, มัดมือ) เพื่อช่วยกันดูแลและปกครองชุมชน แต่ละตำแหน่งมีหน้าที่ดังนี้

ฮว่าทู่ หรือผู้นำชุมชนตามประเพณี เป็นผู้ที่มีการประสพการณ์และรู้จักประเพณีของลีซูเป็นอย่างดี เป็นผู้ที่มีความคิด มีเหตุมีผล จิตใจดีงาม ซื่อตรง และมีสัจจะ ส่วนมากแล้วผู้ที่จะเป็น ฮว่าทู่ จะมีอายุ 40 ปีขึ้นไป ผู้นำชุมชนจะดำรงตำแหน่งไปจนตาย แต่หากมีอาการความจำไม่ดี หูไม่ดี จะสามารถเปลี่ยนได้ การเลือกผู้นำตามประเพณีจะต้องมีการเรียกประชุมทุกคนครบถ้วน เพื่อให้ทุกคนช่วยกันเลือกว่าจะนำเสนอใครเป็น ฮว่าทู่ หลังจากนั้นจะเลิกการประชุม และจะประชุมใหม่ในอีก 10-15 วัน หากที่ประชุมเลือกผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งหลายคน ก็จะมีการโหวตเสียงว่าใครควรที่จะเป็นผู้นำของตน โดยการนำภาชนะเช่น แก้ว หรือถ้วย แล้วกำหนดว่าภาชนะนี้เป็นตัวแทนของใคร จากนั้นจะใช้เมล็ดข้าวโพด หรือเมล็ดข้าว นำมาวางไว้ในภาชนะของผู้ที่ต้องการ

ให้เป็นขว่าทุ หากเมล็ดข้าวโพด หรือเมล็ดข้าวของใครมากกว่าก็จะได้เป็นขว่าทุ เมื่อเลือกขว่าทุ ได้แล้ว ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งประมาณ 5-10 คนจะออกไปล่าสัตว์ หากได้หมู กวาง หรือกระทิงมาจะต้องเอาเนื้อสันหลังของสัตว์ตัวนั้นมาให้ขว่าทุ คนใหม่ เป็นเสมือนการยอมรับตำแหน่งหน้าที่ของผู้นำคนใหม่ และภายหลังหากชาวบ้านคนใดออกไปล่าสัตว์และได้สัตว์ป่าขนาดใหญ่มาจะต้องเอาเนื้อสันหลังมาให้กับขว่าทุ เสมอ ผู้นำชุมชนตามประเพณีจะมีหน้าที่ในการพิจารณาข้อพิพาทต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมกับคู่กรณี และคอยให้ความช่วยเหลือกับชาวบ้านเมื่อเกิดปัญหาขึ้นในหมู่บ้าน อย่างเช่น หากชาวบ้านคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งออกไปล่าสัตว์เนิ่นนานแล้วยังไม่กลับมา ภรรยาอาจจะมาร้องต่อขว่าทุ ผู้นำก็จะระดมชาวบ้านเพื่อออกติดตามหา ขว่าทุ อาจจะเลือกชาวบ้านมาเป็นผู้ช่วยหนึ่งหรือสองคน เพื่อช่วยดูแลชุมชน หากพิจารณาแล้วว่า งานของชุมชนมีมากเกินไปกำลังที่จะทำได้เพียงคนเดียว ปัจจุบันตำแหน่งผู้นำตามประเพณีได้หายไปแล้ว โดยมีผู้ใหญ่บ้านเข้ามาทดแทน

ไซใหม่ไซตี หรือกลุ่มผู้อาวุโส ส่วนมากจะมีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป ทำหน้าที่ดูแลความสัมพันธต่างๆ ของคนในชุมชน หรือจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับครอบครัว เช่น การทะเลาะเบาะแว้งกันของผัวเมีย หรือการกินเหล้าแล้วทะเลาะกันของคนภายในชุมชน หากปัญหามีมากก็จะมีการประชุมกันของไซใหม่ไซตี เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว

หมอเมืองผะ หรือผู้ดูแลอาปาหมุยี่ ทำหน้าที่เป็นผู้นำพิธีกรรมในระดับชุมชน ผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งนี้จะต้องผ่านการเสี่ยงทายที่อาปาหมุยี่ โดยใช้ไม้ขนาดเท่าหัวแม่มือที่ตัดหัวแหลมแล้วผ่าครึ่งจากนั้นจึงใช้ถ่านทาด้านในของไม้ดังกล่าว ในพิธีเสี่ยงทายเพื่อหาผู้ดำรงตำแหน่งนี้ จะต้องเปลี่ยนน้ำในถ้วยน้ำทั้งสี่ถ้วย บูชาด้วยรูป 2 คู่ จะมีคนหนึ่งที่จะเป็นผู้เสี่ยงทายจะกำไม้ดังกล่าวไว้ในมือแล้วอธิษฐานกับอาปาหมุยี่ว่า คนในหมู่บ้านของตระกูลใดที่จะมารักษาหมู่บ้านได้ บุญใครใหญ่ ใครดี อาปาหมุยี่เลือกตระกูลใดแล้วก็ขอให้ปลุกข้าวได้งาม ปลุกฝิ่นได้ดี เลี้ยงหมูได้มาก ควบคุมคนในหมู่บ้านได้ แล้วให้อ้อยชื่อตระกูล หลังจากนั้นก็จะปล่อยไม้ในมือลงกับพื้น หากไม้คว่ำหนึ่งอัน หงายหนึ่งอันแสดงว่าอาปาหมุยี่เลือกตระกูลนั้น ให้ทำซ้ำทั้งสามครั้ง หากเหมือนกันหมดทั้งสามครั้งก็จะตั้งตระกูลนั้นเป็นหมอเมืองผะ แต่ถ้าครั้งที่สองและครั้งที่สามไม้ที่ใช้เสี่ยงทายคว่ำทั้งคู่ หรือหงายทั้งคู่ แสดงว่าตระกูลนั้นไม่ได้เป็นผู้ที่อาปาหมุยี่เลือก หลังจากที่ได้ตระกูลที่จะมาทำหน้าที่เป็นหมอเมืองผะ แล้ว การเสี่ยงทายครั้งต่อไปจะเป็นการเสี่ยงทายคนในตระกูลนั้นว่าใครเหมาะสมที่จะเข้ามารับตำแหน่งนี้ ซึ่งจะใช้รูปแบบเดิม โดยจะชานชื่อคนในตระกูลแล้วปล่อยไม้ในมือลง หากออกมาคว่ำหนึ่งอัน หงายหนึ่งอันก็จะเสี่ยงทายต่อจนครบ 3 ครั้งแล้ว หากออกมาหงายหนึ่ง คว่ำหนึ่ง แสดงว่าคนนั้นถูกเลือกให้เป็นหมอเมืองผะ พอຍ້ก้อบอกວ່າ การเสี่ยงทาย

ด้วยวิธีการนี้จะต้องได้หมอมือเมืองผะทุกครั้ง ที่ผ่านมายังไม่พบว่าเสียชีวิตแล้วไม่ได้หมอมือเมืองผะ ปัจจุบันบ้านหน้าโงมีนายหลวง เล่าลี เป็นผู้ดำรงตำแหน่งนี้

หนี่ผะ หมอมือจะถูกเลือกโดยผี ที่ต้องการจะให้คนนั้นเป็นม้าขี่ของตนเอง ผู้ที่จะมาเป็นหมอมือส่วนมากจะมีพฤติกรรมที่แตกต่างชาวบ้านคนอื่น กล่าวคือ ไม่ชอบกินกระเทียม กลียดกลิ่นกระเทียม ป่วยกระเสาะกระแสะ เป็นๆ หายๆ รักษาอย่างไรก็ไม่หายขาด ไม่ชอบทำงาน ขี้เกียจทำงาน ชอบท่องเที่ยวไปทุกหนแห่ง เป็นต้น เมื่อถึงเวลาจะเป็นหมอมือส่วนมากผู้ที่ถูกเลือกจะป่วยหนัก และเมื่อให้หมอมือดูเมื่อให้ก็จะบอกว่า ผีต้องการที่จะให้เป็นม้าขี่ หากยอมเป็นม้าขี่จะหายจากอาการเจ็บป่วยดังกล่าว ซึ่งส่วนมากแล้วผีมักจะเลือกม้าขี่ในช่วงเทศกาล เช่น ประเพณีปีใหม่ หรือ ตานข้าวสาลี เป็นต้น หมู่บ้านหน้าโงมีหนี่ผะอยู่ 5 คน คือ นายชาติชาย เล่าหมี, นายหลวงกะผะ เล่าหมี, นายหลวง โละโล, นายสาย เล่าหมี และนายสันโอะโอะโละ

หนี่ตีผะ ในหมู่บ้านมีหลายคน ส่วนมากผู้ที่มาเป็นหนี่ตีผะจะต้องอายุ 40 ปีขึ้นไป เพราะจะมีความรู้ในประเพณีของลี้ซู หนี่ตีผะจะภาวนาร้องขอต่อเป้ผะ ซึ่งเป็นผีที่ตายแล้วจะอยู่ที่ หิ้งด้านซ้ายมือ(หันหน้าเข้าหาหิ้ง) เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วจะต้องนำเอาขันตั้ง 1 บาท รูป 2 คู่ และคอกหมู มาเลี้ยงเป้ผะที่บ้านของหนี่ตีผะ บ้านหน้าโงมีผู้ที่ดำรงตำแหน่งนี้อย่างน้อย 3 คน คือ พ่อยี่ก้อ เล่ายีป่า นายหลวง เล่าลี นายสาย เล่าหมี เป็นต้น

ซุเดอผะ หรือช่างตีมีด ทำให้หน้าที่ในการสร้างอุปกรณ์การเกษตรให้กับชาวบ้าน ปัจจุบันมีนายชาติชาย เล่าหมี เป็นผู้ทำหน้าที่นี้

4. เครือญาติ

การตั้งหมู่บ้านของชาวลี้ซู ต้องอาศัยกลุ่มตระกูลอย่างน้อย 3 ตระกูลในการตั้งหมู่บ้าน ชาวลี้ซูจะไม่ตั้งหมู่บ้านเพียงตระกูลเดียว ด้วยเหตุผลในเรื่องพิธีกรรมและการแต่งงาน ชาวลี้ซูมีข้อห้ามไม่ให้คนในตระกูลเดียวกันแต่งงานกันอย่างเด็ดขาด เพราะถือว่าเป็นการทำผิดจารีตประเพณีอย่างร้ายแรงซึ่งจะเสียค่าปรับสูงมาก พ่อหลวง เล่าลีเล่าให้ฟังว่า ที่หมู่บ้านนารินเคยมีคนในตระกูลเดียวกันแต่งงานกันเอง ต้องเสียค่าปรับให้กับชุมชนหลายหมื่นบาท และค่าสินสอดสูงถึงหนึ่งแสนบาท สำหรับในเรื่องพิธีกรรมเช่นการเรียกขวัญหรือพิธีสะเดาะเคราะห์บางพิธีจะต้องใช้ด้ายสายสิญจน์ของตระกูลอื่นอีกอย่างน้อย 3 ตระกูลมาเป็นวัตถุมงคลในพิธีกรรมด้วย เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการเสริมแรง หรือเพิ่มภูมิคุ้มกันให้แก่ผู้ที่สูญเสียขวัญ หรือเจ็บป่วย

อย่างไรก็ตาม กลุ่มเครือญาติ หรือตระกูลมีบทบาทมากกว่าที่กล่าวมา ทวิช (2542) ได้กล่าวถึงระบบเครือญาติว่า เป็นหน่วยของการจัดองค์กรสังคมที่สำคัญ โดยมีครัวเรือนเป็นหน่วย

จัดการทรัพยากรที่สำคัญ กลุ่มเครือญาติขนาดใหญ่ในชุมชน นอกจากจะเป็นรากฐานการผลิตอันมั่นคง และเป็นหลักประกันของความอยู่รอดแล้ว ยังเป็นการเพิ่มอำนาจต่อรองในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะเห็นได้จากการคัดเลือกผู้นำชุมชน (ทวิช, 2542: 14-15)

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว กลุ่มเครือญาติมีบทบาทสำคัญอีกประการหนึ่งคือ เป็นแหล่งข้อมูลที่มีเครือข่ายใหญ่มากกว่าชุมชน หรือหมู่บ้าน พอย์ก็้อบอกว่ ในอดีตชาวบ้านที่เป็นพี่น้องกันจะเดินทางไปมาหาสู่กัน เพื่อได้พบปะกันและแลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน

“การนับญาติ” นับเป็นอีกเวทีหนึ่งที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสาร และประสบการณ์ให้กันและกัน อย่างกรณีของพอย์ก็้อ ซึ่งได้เล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่า ปีที่แล้วได้ไปเยี่ยมญาติพี่น้องที่หมู่บ้านอื่น ได้พบชายคนหนึ่ง เมื่อนับญาติกันแล้วจึงรู้ว่าชายคนนี้มีศักดิ์เป็นหลาน จึงได้แนะนำเกี่ยวกับการดำรงชีวิต และได้แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับการผลิต เช่น บ้านของพ่ออยู่ทำอะไรกิน หรือราคาข้าวและข้าวโพดเป็นอย่างไร เป็นต้น การแลกเปลี่ยนประสบการณ์นั้นทำให้รู้ว่า หลานกำลังอยู่ในภาวะที่ขาดแคลนที่ดินทำกิน จึงได้แนะนำให้มาที่หมู่บ้านหน้าไซ เพราะยังมีที่ดินเพียงพอ และหากไม่ต้องการที่จะอยู่บ้านหน้าไซ ก็สามารถที่จะซื้อข้าว หรือข้าวโพดที่นั่นก็ได้ เพราะมีราคาถูกกว่าหมู่บ้านของหลานชาย และเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเดินทางแล้วยังคุ้มค่างกว่า

นอกจากนี้ พอย์ก็้อยังได้บอกอีกว่า เมื่อมีคนที่จะเข้ามาขออยู่หมู่บ้านเรา ก็จะอาศัยเครือญาติที่อยู่หมู่บ้านที่คนนั้นเคยอยู่มาก่อนว่า เขาเป็นคนอย่างไร คนเป็นร้ายหรือคนดี หากเป็นคนดีก็จะให้อยู่ด้วย แต่หากไม่ใช่คนดีก็จะไม่ให้อาศัยอยู่ด้วย

“เมื่อคนในครอบครัวป่วย หากเรารักษาไม่ได้ ก็จะสืบถามกับพี่น้องของเราว่า ใครรักษาอาการเจ็บป่วยนี้ได้บ้าง หรือญาติพี่น้องของเราว่ามีหมอยาเก่งๆ ที่ไหนบ้าง เมื่อรู้แล้วก็พาคนป่วยไปรักษา”

นอกจากจะใช้เครือญาติเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญแล้ว เครือญาติยังเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญสำหรับคนในตระกูล เช่น ความรู้ในเรื่องสมุนไพร ความรู้ในเรื่องการผลิต ความรู้ในเรื่องการตีเหล็ก เป็นต้น ความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดให้กับคนภายในตระกูล หรือถ่ายทอดให้กับคนนอกตระกูลอย่างมีเงื่อนไข อย่างเช่น ต้องจ่ายค่าครูก่อนจึงจะถ่ายทอดความรู้ให้ เป็นต้น

สำหรับการนับญาติ หรือการสืบสกุล ชาวอีสานจะนับญาติกันตามสายสกุลของบิดา โดยมีบุตรชายเป็นผู้สืบสกุล และเป็นหลักประกันว่าเมื่อตายแล้วไปแล้วจะได้รับการเลี้ยงดูจากบุตรหลานของตนเอง โดยบุตรชายจะเป็นผู้นำดวงวิญญาณของพ่อแม่มาไว้ที่หิ้ง เพื่อให้ปกป้องดูแลคุ้มครองลูกหลาน และจะถูกเรียกว่า บาบะมะมา หรือผีบรรพบุรุษ

หิ้งบูชาภายในบ้านจะเป็นที่อยู่ของผีเรือน หรือฮู้หิ้ง ซึ่งจะประกอบไปด้วย 2 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่อยู่ทางขวามือ(หันหน้าเข้าหาหิ้ง) เรียกว่า หิ้งห่า มีมาแต่โบราณกาล เป็นผู้ทรงความรู้ เก่งในการปราบปราม ป้องกัน และรักษาพยาบาลผู้เจ็บป่วย อีกส่วนหนึ่งเรียกว่า หิ้งบือ เป็นที่อยู่ของผีบรรพบุรุษ ชาวลี้ซุจับถือผีบรรพบุรุษที่ตัดจากตนเองไป 2 รุ่น คือ รุ่นพ่อ-แม่ และรุ่นปู่-ย่า เท่านั้น ดังนั้นในส่วนนี้จะเปลี่ยนไปทุกรุ่น

แม้ว่าฮู้หิ้ง หรือ หิ้ง ในแต่ละตระกูลจะมีลักษณะที่เหมือนกัน กล่าวคือ มีส่วนของหิ้งห่า และหิ้งบือ แต่รายละเอียดของทั้งสองส่วนจะแตกต่างกัน ในที่นี้จะยกสองตระกูล คือ ตระกูลเล่ายีป่า และตระกูลเล่าหมี เพื่อให้เห็นความแตกต่างดังกล่าว ส่วนที่แตกต่างอย่างชัดเจน คือ ในส่วนของหิ้งบือ ซึ่งเป็นส่วนของผีบรรพบุรุษมีความแตกต่างกันโดยตรง กล่าวคือ ตระกูลต่างกันย่อมต่างพ่อต่างแม่กัน ดังนั้นทั้งสองตระกูลจะไม่เหมือนกัน อีกส่วนหนึ่งคือ หิ้งห่า แม้ว่าจะเป็นผีที่ทรงความรู้ ปราบปรามผีที่บุกรุกเข้ามา หรือรักษาอาการเจ็บป่วยของสมาชิกในครอบครัว เช่น เดียวกันของทั้งสองครอบครัว แต่ทั้งสองตระกูลกลับเรียกชื่อผีแตกต่างกัน เช่น ตระกูลเล่ายีป่า ในส่วนของหิ้งห่าจะมีผีอยู่ 7 ตน ซึ่งเป็นผีที่เป็นผู้หญิงหมด ดังนี้ หิ้งกี และ ซาหนู่มา เป็นผู้โน้มน้ำหนัก . ซาเลมา เป็นผู้ถ่ายทอด, เคียะหู่มา ไล่ผีร้ายต่างๆ ได้ ยึดอายุคนได้, เคียะซื่อมา รักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ และซิจีมา ผู้ที่ต้องคอยดูแลหมอดี เป็นผีที่จะมาเข้าทรงเป็นตนแรก ส่วนผีอีกตนหนึ่งเป็นผู้หญิงเช่นกัน และได้แต่งงานไปอยู่กับตระกูลของสามีแล้ว

ในส่วนของตระกูลเล่าหมีจะมีเรื่องเล่าถึงตำนานเกี่ยวกับผีว่า ในอดีตอันไกลโพ้น ชาวลี้ซุมีผีเพียงแค่นั้นคือ อาปาหู่ หรือผีเจ้าเมือง ต่อมาได้เกิดม้าขี่ขึ้นในชุมชนลี้ซุทำให้ต้องการเลี้ยงผี จึงไปขอผีกับผีเจ้าเมือง ผีเจ้าเมืองได้ไปขอผีจากเมืองผีมาให้ ในครั้งแรกได้มา 3 ตน จนถึงปัจจุบันมีผีทั้งหมด 12 ตน เป็นผีผู้หญิง 3 ตน ซึ่งเป็นผีหมอยาทั้งหมด คือ หิ้งหู่มี เป็นผีแม่ใหญ่ หากไม่สบายจะทำการตรวจเลือดและเอาเหล้ามาเป่าเพื่อรักษาโรค ผีผู้หญิงอีก 2 ตนเป็นผู้ช่วยของผีแม่ใหญ่ ทำหน้าที่หามาให้แม่ใหญ่ และเป็นผีผู้ชาย 9 ตน คือ

1. หย่าสือ ทำหน้าที่ดูแลม้าขี่
2. หย่าหลู ทำหน้าที่ดูแลม้าขี่ เช่นกัน
3. หย่าสือหลุยอยู่ ทำหน้าที่รักษาโรคทั่วไป
4. คิลี มีหน้าที่ดูแลลูกบ้านที่จะออกไปทำธุระนอกบ้าน
5. กือลือจี้ เมื่อขวัญของมนุษย์ไปอยู่เมืองผีแล้ว จะเป็นผู้เอาหมูกับเงิน(เงินแถบ หรือเงินประดับ) ไปแลกเอาขวัญกลับมา วิธีการคือ จะหาไม้มา(หากเป็นชายใช้ 9 ตน หญิงใช้เพียง 7 ตน)

แล้วเอาผ้าทอวางพาดจาก(อาปาหมือศาล)ลงไปถึงหลังบ้าน (ผ้าทอเป็นสัญลักษณ์แทนสะพานที่จะพาขวัญกลับบ้าน)

6. พุลูซีลี จะมีหน้าที่ในการดูเคราะห์ หรือโชคชะตา และมีหน้าที่ในการรักษาเคราะห์เหล่านั้น พร้อมทั้งการส่งเคราะห์ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีตนนี้ได้แก่ พิธี คุโล่ ซึ่งหากไม่ใช้หมอดีไม่สามารถที่จะทำได้ และพิธี คุกุลัวะ

7. ต้าสี่อจี้ หากลายมือไม่ดี ก็จะมาแก้ลายมือ ผีตนนี้จะมาเข้าทรง แล้วเอาธูปมาเขียนบนกระดาษ แล้วเอาขี้ผึ้งมามัดไว้แล้วนำมาคล้องคอ ในช่วงเวลาดังกล่าวห้ามลอด หรือมุดใต้ถุนเป็นเวลา 3 – 7 วัน ตามที่ผีบอก (เป็นการต่ออายุให้กับผู้ที่ชะตาขาด หรือถึงฆาตแล้ว)

8. โคโท๊ะ (ผีที่มาเหยียบเหล็กที่ร้อนแดง) เป็นผีที่ช่วยขับไล่ผีร้ายที่เข้ามาทำร้ายมนุษย์ (ซึ่งทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ เช่น เจ็บท้อง โรคฝู (โรคอ้วน) เป็นต้น ผีตนนี้จะมีดาบและปืนที่จะนำมาช่วยขับไล่ผี

9. สุยจื่อ หากมนุษย์ที่ยังไม่ตาย แต่ขวัญได้ไปเกิดใหม่แล้ว ผีตนนี้จะเข้ามาช่วย โดยการเอาไขมาพันด้ายสายสิญจน์ แล้วเอาไปเผาในเตาไฟ ซึ่งก่อนที่จะเผาจะเขียนตัวอักษรตามภาษาผีกำกับลงไปไขด้วย ขณะที่เผานั้น ไขจะแตกก่อน โดยที่สายสิญจน์ยังไม่ไหม หมอดีจะเอาสายสิญจน์นั้นมาคล้องคอให้กับผู้ป่วย แต่ถ้าไขไม่แตกก่อนผู้ป่วยนั้นจะต้องตาย ลักษณะอาการที่ยังไม่ตาย แต่ขวัญไปเกิดใหม่นี้เรียกว่า “โคจัวะ” ซึ่งเป็นโรคที่รักษาด้วยสมุนไพรไม่หาย อาการคือเมื่อไปนั่งที่ไหนก็จะหลับ

ในส่วนนี้หน้าจะมีหัวหน้าผีเรียกว่า เป๊ะ เป็นผีที่คอยสั่งการให้ผีตนไหนบ้างลงมาดูแลรักษามนุษย์ ตามตำนานของลี้ซู เป๊ะ เป็นหมอดีที่เก่งมากในอดีต เมื่อตายไปแล้วชาวลี้ซูจึงได้ให้ความเคารพ และนำมาไว้ที่หิ้งผีของตนเอง เพื่อให้มารักษา ปกป้องครอบครัว และไล่ผีชั่วร้ายที่เข้ามาอยู่ในบ้าน เป๊ะ จะมีทุกครอบครัว ทุกตระกูล

นอกจากนี้ในแต่ละตระกูลจะมีผีประจำตระกูล เป็นผู้ปกป้อง ดูแลรักษาความเจ็บป่วยได้ เรียกว่า ปะตะหนี่ ชาวลี้ซูเชื่อว่าเป็นผีที่บริสุทธิ์ ไม่กินเนื้อสัตว์ ปะตะหนี่ จะตั้งหิ้งไว้นอกบ้าน หรืออยู่ในบริเวณอาปาหมือ บางตระกูลจะไม่มี ปะตะหนี่ ตระกูลเล่ายี่ป่าบ้านหน้าไซ ปะตะหนี่ จะตั้งไว้บริเวณป่าข้างบ้าน สาเหตุที่ไว้นอกบ้านเนื่องจาก การปฏิบัติต่อ ปะตะหนี่ จะต้องเคร่งครัด ห้ามคนกินฝืน และเหล่าเข้าไปทำพิธี มิฉะนั้น ปะตะหนี่ จะลงโทษให้เจ็บป่วย หรืออาจเสียชีวิตได้ อย่างไรก็ตาม สำหรับตระกูลเล่ายี่ ไม่มี ปะตะหนี่ ที่อยู่นอกบ้าน แต่จะมีผีที่เรียกว่า เปี้ยซุหนี่ ตั้งอยู่ภายในบ้าน แต่จะตั้งหิ้งแยกออกมาจาก ฮู้ซุหนี่ ซึ่งทำหน้าที่ไม่แตกต่างจาก ปะตะหนี่ คือ กำจัดเภท

ภัยต่างๆ และเชี่ยวชาญรักษาความเจ็บป่วย และเป็นผีที่ไม่กินเนื้อสัตว์ รับประทานอาหารเพียงแค่น้ำ ฐูป และเทียน เช่นเดียวกับปะตะหนี

การนำผีประจำตระกูลมาชี้ให้เห็นในที่นี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันในรูปแบบที่เหมือนกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไปในสังคมลี้ๆ ดังนั้น ตระกูลจึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความมีตัวตนของตระกูลนั้นๆ ซึ่งจะมีเรื่องเล่า และตำนานเกี่ยวกับตระกูลต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนที่สะท้อนให้เห็นถึงความเหนือกว่ากลุ่มตระกูลอื่น

ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างตระกูลหนึ่ง ซึ่งแตกออกเป็น 2 สายตระกูล คือ ตระกูลเล่าหมี ซึ่งแตกออกเป็นตระกูลเล่าหมี กับตระกูลตามี สาเหตุของการแตกแยก หากฟังเรื่องเล่าตามตระกูลเล่าหมี ดังนี้ น้องชายคนหนึ่งในตระกูลมีเมียสองคน ภรรยาทั้งสองก็มักจะทะเลาะกัน วันหนึ่งภรรยาคนแรกคลอดลูกออกมาเป็นสุนัข ได้สร้างความอับอายให้กับตระกูลมากจึงได้ขับไล่ออกจากตระกูลและให้ถือรางข้าวหมูไปขอข้าวชาวบ้านกิน และให้เรียกตระกูลของตนเองว่า ตามี แต่หากฟังเรื่องเล่าตามตระกูลตามี เรื่องเล่าในตอนแรกจะออกมาคล้ายกัน แต่เพิ่มรายละเอียดในประเด็นที่ว่า ภรรยาคนแรกนั้นถูกภรรยาคนที่สองกลั่นแกล้งโดยนำลูกสุนัขมาแทนที่ลูกของภรรยาคนที่เกิดขึ้นมา และได้ให้หมอดำแย่นำไปทิ้งป่า เพื่อให้สัตว์รับกิน แต่หมอดำแย่นำไปทิ้งป่าได้ นำไปให้สามีภรรยาคนหนึ่งที่ไม่มีลูกเลี้ยงไว้ หลังจากที่ภรรยาคนแรกถือรางข้าวหมูขอชาวบ้านไปเรื่อยๆ นั้นก็ผ่านบ้านหลังหนึ่ง เจ้าของบ้านก็ได้มาถามว่าทำไมต้องทำอย่างนี้ ภรรยาคนแรกก็บอกว่า ตนเองคลอดลูกออกมาเป็นสุนัข จึงต้องทำอย่างนี้ เจ้าของบ้านก็บอกว่าเป็นไปได้อย่างไร คนออกลูกเป็นสุนัขไม่ได้ เกลวนั้นเอง ก็มีเสียงเด็กร้องออกมาจากภายในบ้านเรียกหาแม่ ทันใดนั้นเอง น้ำนมจากภรรยาคนแรกล่อยออกมา และล่อยไปยังปากของเด็กคนนั้น เด็กคนนั้นกินนมแล้วก็เรียกว่า แม่ แม่เจ้าของบ้านก็บอกว่า ที่จริงแล้วเด็กคนนี้เป็นลูกของเธอ เป็นผู้มิบุญมาเกิดจึงได้เกิดปาฏิหาริย์เช่นนี้ เพราะเด็กคนนี้เรารับมาเลี้ยงดู ไม่ใช่ลูกของเราจริงๆ จากนั้นแม่ลูกได้เจอกันและกำเนิดตระกูล ตามีขึ้นมา

เรื่องเล่าดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการแสดงตัวตนของตนเอง หรือการให้ความหมายกับตระกูลของตนเองว่ามีความเด่นเหนือกว่าคนอื่น ตระกูลเล่าหมีจะถูกตระกูลตามีว่าเป็นผู้ที่ด้อยต่ำออกลูกเป็นสุนัขน่าอับอาย ในขณะที่ตระกูลตามีก็แสดงออกมาถึงการเกิดขึ้นของผู้มิบุญเป็นต้น

ดังนั้น ระบบเครือญาติจึงเป็นทั้งแหล่งข้อมูล แหล่งความรู้ เครือข่ายแรงงาน และเป็นพื้นที่แสดงความมีตัวตนในสังคม หรือชุมชนนั้นๆ ด้วย ทั้งนี้แต่ละกลุ่มเครือญาติจะมีความแตกต่างกันในรายละเอียด ส่วนรูปแบบทั่วไปเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม ประเพณีของลี้ๆทำให้เครือญาติ

ต่างๆ ต้องพึ่งพากัน แยกจากกันไม่ได้ จึงทำให้เกิดการช่วยเหลือกัน เพื่อสร้างชุมชนลึชุนขึ้น ซึ่งทำให้เกิดการจัดการทางสังคม และเป็นหลักประกันความมั่นคง และความอยู่รอดของสมาชิกและชุมชน

5. การแต่งงาน

การแต่งงานโดยทั่วไปเรามักจะนึกถึงการเพิ่มขึ้นของแรงงานการผลิต และการผลิตซ้ำของครอบครัวฝ่ายชาย เป็นการซื้อผู้หญิงมาจากอีกตระกูลหนึ่ง เพื่อมาทำงานให้กับอีกตระกูลหนึ่ง แต่ในอีกภาพหนึ่ง การแต่งงานเป็นเวทีที่จะเชื่อมตระกูลต่างๆ ในชุมชนเข้าหากัน ตามข้อห้ามที่ไม่ให้คนในตระกูลเดียวกันแต่งงานกัน โดยนับญาติทางฝ่ายพ่อ แม้ว่าแต่ละตระกูลจะดำรงความเป็นตระกูลของตนเองไว้ แต่ภายในตระกูลก็จะมีคนจากตระกูลอื่นๆ เข้ามาอยู่ด้วย คือ แม่ ภรรยา ลูก สะใภ้ เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนที่มีบทบาทสำคัญในการผลิต รวมถึงการถ่ายทอดความรู้ และข่าวสารข้อมูลจากอีกตระกูลหนึ่งไปสู่อีกตระกูลหนึ่ง

การแต่งงานโดยทั่วไปของชาวลึชุนมี 3 รูปแบบ ซึ่งเน้นไปในเรื่องการเพิ่มขึ้นของแรงงาน โดยใช้ค่าสินสอดเป็นข้อต่อรอง และความต้องการสืบสกุล

รูปแบบแรก คือ “การซื้อฝ่ายหญิง” ทางครอบครัวฝ่ายหญิงเรียกร้อยค่าสินสอดเท่าไร ฝ่ายชายก็จะหาค่าสินสอดมาให้ รูปแบบนี้หญิงจะไปเป็นแรงงานโดยตรงให้กับครอบครัวฝ่ายชาย

รูปแบบที่สอง ตามภาษาลึชุนเรียกว่า “เมลาตั่วะ” หรือการขึ้นเขย เกิดขึ้นในกรณีเมื่อพ่อแม่ฝ่ายหญิงเรียกร้อยค่าสินสอดแล้ว ฝ่ายชายไม่สามารถหาค่าสินสอดได้ครบ หรือไม่มี เมื่อแต่งงานแล้วจะต้องย้ายมาอยู่ที่บ้านของพ่อแม่ฝ่ายหญิงเพื่อทำงานให้กับพ่อแม่ฝ่ายหญิง โดยจะคิดเป็นค่าทำงานสำหรับลูกเขยปีละ 1,000 บาท และลูกสาวปีละ 500 บาท โดยปกติจะขึ้นเขยเพียง 2 ปี หลังจากนั้นฝ่ายชายก็จะพาผู้หญิงออกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ พ่อแม่ของฝ่ายหญิงจะเตรียมของใช้ภายในครอบครัว เช่น กะทะ หม้อ จาน พันธุ์หมู พันธุ์ไก่ พันธุ์ข้าว พันธุ์พืชผักต่างๆ ในกรณีที่ลูกเขยนั้นทำตัวดีจนพ่อแม่ฝ่ายหญิงพอใจ แต่ถ้าไม่พอใจก็จะให้ทำงานจนครบค่าสินสอด โดยไม่ยอมมอบของอื่นใดให้ ในการตั้งบ้านเรือนใหม่

รูปแบบที่สาม เรียกว่า ยาลูสู่อั่ว เป็นการขึ้นเขยอีกวิธีการหนึ่ง ปกติแล้วเมื่อฝ่ายหญิงแต่งงานแล้วจะต้องไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายชาย แต่การขึ้นเขยรูปแบบนี้จะให้ฝ่ายชายมาอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า เป็นการขอให้ลูกเขยเลี้ยงตนเอง โดยค่าสินสอดในรูปแบบนี้จะน้อยมากๆ เมื่อเทียบกับค่าสินสอดปกติ กล่าวคือ ค่าสินสอดปกติในสนนราคาอยู่ในราว 150-200 รูปี หรือประมาณ 2,000-2,500 บาท แต่ถ้าขึ้นเขยจะเสียค่าสินสอดเพียง 30 รูปี หรือประมาณ 400 บาทเท่านั้นเอง นอกจากนี้ค่าใช้จ่ายในส่วนของการเลี้ยงแขกตามประเพณี พ่อแม่ฝ่ายเจ้าสาวจะเป็นผู้ออกเอง (ตามปกติจะต้องให้ฝ่ายชายเข้ามาร่วมเลี้ยงแขกด้วย หมายถึงเจ้าบ่า

วจะต้องนำเงิน หรือทรัพย์สินส่วนหนึ่งมาเลี้ยงแขกด้วย) แต่ในส่วนการเลี้ยงแขกที่บ้านฝ่ายชาย นั้น ฝ่ายชายจะต้องเป็นผู้ออกเอง

"การเรียกค่าสินสอด" จึงเป็นเวทีต่อรองเพื่อที่จะได้แรงงานมาช่วยเหลือดูแลครอบครัวในระดับหนึ่ง การต่อรองค่าสินสอด พ่อแม่ทางฝ่ายหญิงจะเป็นผู้กำหนด หากต้องการที่จะได้ลูกเขยมาเลี้ยงดูก็จะเรียกค่าสินสอดต่ำๆ แต่ถ้าผู้ชายคนนั้นไม่ยอมอาจจะเรียกสูงกว่าความเป็นจริง แทนที่จะเรียกตามปกติ คือ 150 - 200 รูปี แต่อาจเรียกค่าสินสอด 400-500 รูปี เพื่อให้ฝ่ายชายยอมที่จะขึ้นเขยกับตน หรือทำงานให้กับตนนั่นเอง อย่างไรก็ตาม การต่อรองนี้จะต้องมีคนกลาง ที่จะมาเป็นพยานรับรู้การต่อรอง 2 คน ซึ่งเป็นคนที่ไม่ได้อยู่ในสายตระกูลของทั้งฝ่ายชาย และหญิง

โดยทั่วไป ลูกชาย เมื่อแต่งงานแล้ว จะอยู่กับพ่อแม่ของตนจนกว่าน้องชายคนต่อไปแต่งงานจึงจะออกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ แต่ถ้าน้องชายยังไม่แต่งงาน แต่มีลูกแล้ว 2-3 คน ก็สามารถแยกออกไปตั้งครอบครัวใหม่ได้ ก่อนที่จะออกไปตั้งครอบครัวใหม่นั้น พ่อแม่จะเตรียมเตาไฟ หม้อข้าว กระทะ ถ้วย ชาม พันธุ์หมู พันธุ์ไก่ พันธุ์ข้าว พันธุ์ข้าวโพด และเมล็ดพันธุ์อื่นๆ พร้อมกับเงินส่วนหนึ่ง เพราะตอนที่อยู่ด้วยกันนั้น ได้หาเงินรวมกัน ส่วนลูกชายคนสุดท้าย เมื่อแต่งงานแล้วจะอยู่ที่บ้านดูแลพ่อแม่ และมรดกจะตกเป็นของลูกชายคนสุดท้าย

ตามประเพณีลี้ชู่ เมื่อแต่งงานลูกสะใภ้เข้าบ้าน จะต้องเอาหมูปอกต่อฮี้ชู่หนีให้รับรู้ เพื่อที่จะได้คุ้มครอง ปกป้อง ดูแล ให้อยู่เย็นเป็นสุขเช่นเดียวกับทุกคนในบ้าน ในขณะที่เดียวกันที่บ้านฝ่ายหญิง ก็จะเอาหมูมาทำพิธีเพื่อบอกแก่ฮี้ชู่หนี เพื่อให้ตัดลูกสาวออกจากการคุ้มครองดูแล ปกป้อง เพราะได้เข้าไปอยู่กับผีของครอบครัวฝ่ายชายแล้ว

นอกจากบอกกับผีประจำตระกูลแล้วจะต้องเอาไก่หนึ่งตัวไปบอกกับอาป้าหมูด้วย เพื่อบอกว่า ฝ่ายหญิงที่อยู่ตระกูลเล่าหมี ตอนนี้ได้มาอยู่ในตระกูลเล่าฮี้ป่าแล้ว เป็นต้น

การแต่งงานมักจะมีการดูตบหมูเพื่อทำนายอนาคต จะต้องใช้ตบหมูที่นำไปเป็นสินสอด ไม่ใช่หมูที่นำไปบอกผีตัดออกจากตระกูล หรือให้ผีรับเข้าตระกูล การทำนายมักจะดูว่าทั้งคู่จะอยู่ร่วมกันยาวนานหรือไม่ อยู่ด้วยกันได้ดีหรือไม่ นอกจากนี้ ในแต่ละฝ่ายก็จะมี การดูตบหมูที่นำไปตัดผีเรือน เพื่อดูว่าลูกสาวไปแล้วจะมีความสุขหรือไม่ หรือการดูว่า หญิงสาวคนนี้มาแล้วดีหรือไม่ เป็นต้น

พอยก้อเล่าว่า เมื่อครั้งที่ยังไม่แต่งงาน หญิง-ชายชอบพอกัน ฝ่ายชายจะบอกพ่อ และให้มาดูฝ่ายหญิง จากนั้นก็นำเอาไก่ไปถามต่ออาป้าหมูว่า ผู้หญิงที่ลูกชายรักชอบนั้น หากอยู่ด้วยกันแล้วจะมีเงินทอง เลี้ยงหมู-ไก่ อายุยืนยาว และอยู่ด้วยกันนานหรือไม่ จากนั้นก็จะดูกระดูกไก่ หากดูว่าดีแล้ว พ่อก็จะให้เงินลูกชาย 20 แถบ หรือ 40 แถบ หรือมากกว่านี้แล้วแต่ว่าจะมีเงินมาก

แค่ไหน แต่จะต้องเป็นเลขคู่ เพื่อให้ลูกชายไปหมั้นหญิงสาว โดยที่ไม่ให้พ่อ-แม่ฝ่ายหญิงรับรู้ หากพ่อ-แม่ฝ่ายหญิงรับรู้จะต้องเสียค่าปรับ จากนั้นทั้งสองก็จะนัดหมายสถานที่ และวันที่ดี เพื่อพบเจอกัน แล้วฝ่ายชายจะพาหญิงสาวมาที่บ้าน หากวันที่นัดหมายฝ่ายหญิงไม่ยอมมาตามนัดจะต้องเสียค่าปรับเป็น 2 เท่าของค่าหมั้น แต่ถ้าฝ่ายชายไม่ไปตามนัดก็ต้องเสียค่าหมั้นให้กับฝ่ายหญิงทันที

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะให้อาปาหมูทำนายว่าหญิงคนนั้นดีหรือไม่ ทางฝ่ายชายจะมีการสืบความประพฤติของฝ่ายหญิง และจะใช้เครือญาติของตนเองเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญ และเมื่อสืบแล้วพบว่า ฝ่ายหญิงดีก็จะจัดพิธีไปเจรจา หากไม่ดีก็จะไม่ขอแต่งงานด้วย อย่างไรก็ตาม ฝ่ายหญิงก็มีโอกาสที่สืบความประพฤติฝ่ายชาย แต่ช่วงเวลาน้อยกว่า และการแต่งงานนั้น การตัดสินใจอยู่ที่ลูกสาวว่าจะแต่งงานหรือไม่ หากหญิงสาวยอมหนีมาอยู่ที่บ้านฝ่ายชายด้วย แสดงว่าหญิงสาวยอมที่จะแต่งงานด้วย

การแต่งงานจึงสัมพันธ์กับเครือญาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ โดยเครือญาติจะมีส่วนในการบอกว่า ฝ่ายหญิงที่จะแต่งงานด้วยความประพฤติเป็นอย่างไร ในขณะที่สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติจะย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า หญิงคนดังกล่าวนั้นควรที่จะแต่งงานด้วยหรือไม่ หรือหากแต่งงานแล้วจะมีอนาคตที่ดีหรือไม่

หญิงชาวลีซุนนอกจากจะมีบทบาทในการให้กำเนิดบุตร เพื่อสืบสกุล ที่สำคัญเป็นแรงงานในการผลิต และดูแลสามี ลูก และพ่อแม่ของสามีแล้ว อีกบทบาทหนึ่งใน คือ เป็นผู้เก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ และการหาเมล็ดพันธุ์เพิ่มเติมให้กับครอบครัวตนเอง ซึ่งฝ่ายหญิงก็จะติดต่อกับครอบครัวฝ่ายพ่อแม่ของตนเองเป็นหลัก หรือเครือญาติของตนเองก่อนที่จะแต่งงาน อย่างกรณีของอาหมี่เล่าขานมา ในวันหนึ่งผู้ศึกษาเห็นอาหมี่มะกำลังเตรียมข้าวโพด จึงเข้าไปถาม พบว่ากำลังเตรียมเมล็ดพันธุ์เพื่อที่จะนำไปแลกเปลี่ยนกับเมล็ดพันธุ์ของน้องสาวแม่ที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน แต่ได้แต่งงานเข้าไปอยู่ในตระกูลโชจาแล้ว เมื่อถามว่าทำไมไม่แลกเปลี่ยนกับคนในตระกูลเล่าขานมา เธอตอบว่า ไม่เคยรู้จักเท่าไร ทั้งที่เธออยู่กับตระกูลเล่าขานมาว่า 40 ปี ดังนั้นความสัมพันธ์กับตระกูลของตนเองก็ยังมีอยู่ในระดับปัจเจกบุคคล หรือตัวของอาหมี่มะเอง โดยมีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ใช้รักษาความสัมพันธ์ดังกล่าว นอกจากนี้ อาหมี่มะมีความรู้ในเรื่องพืชสมุนไพร ซึ่งความรู้ดังกล่าว เธอเรียนมาจากแม่ และน้ำสาวฝ่ายพ่อ แต่เมื่อเธอเข้ามาอยู่ในตระกูลเล่าขานมาแล้ว เธอบอกว่า ความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดให้กับลูก ซึ่งหมายถึงเป็นคนในตระกูลเล่าขานมา

หากเปรียบเทียบตระกูลเหมือนแหล่งข้อมูลและความรู้ การแต่งงานก็คือการกระจายความรู้รูปแบบหนึ่ง ดังนั้นสังคมลีซุนจึงเป็นสังคมที่มีการแลกเปลี่ยนความรู้ และข้อมูลอยู่ตลอดเวลา

6. ความเชื่อ และพิธีกรรม

ชาวลีซุบ้านนาโขงนับถือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ หรือพลังที่อยู่เหนือธรรมชาติ ชาวลีซุเชื่อว่าสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเป็นผู้ที่สร้างโลก และสรรพสิ่งในโลกนี้ขึ้น แม้แต่มนุษย์ก็ถูกสร้างมาจากสิ่งที่อยู่เหนือธรรมนี้ ชาวลีซุเรียกสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติว่า หนี แปลว่า ผี หรือเทพ ซึ่งจะพบได้ทุกหนทุกแห่ง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่า หนี บางองค์หรือบางตนมีพลังอำนาจเหนือกว่าตน ที่จะบันดาลให้เกิดความเจ็บป่วยได้ หรือทำให้ผลผลิตของตนเสียหาย ในขณะที่เดียวกันก็สามารถที่จะรักษาอาการเจ็บป่วย หรือทำให้ผลผลิตของตนเพิ่มมากขึ้นได้เช่นกัน ดังนั้นหนีจึงมีทั้งคุณและโทษ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างพลังเหนือธรรมชาติกับมนุษย์

พ้อย์ก้อบอกเล่าความเชื่อของชาวลีซุเกี่ยวกับพลังเหนือธรรมชาติว่า “หฺนูซฺซา ได้สร้างโลกขึ้นมา สร้างสรรพสิ่งบนโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นภูเขา ต้นไม้ สัตว์ป่า แม่น้ำ หิน ดิน ทราย รวมถึงมนุษย์ด้วย เมื่อสร้างเรียบร้อยแล้วก็ให้เทพดูแลรักษา ทุกสรรพสิ่งบนโลกนี้จึงมีเจ้าของ หรือมีผู้ดูแล หากเราต้องการใช้จะต้องขอต่อเทพเหล่านั้น”

การประกอบพิธีกรรม การเลี้ยงดู การเซ่นไหว้จึงเป็นหนทางที่ชาวลีซุติดต่อ และขอใช้สิ่งที่มีหนีเป็นเจ้าของ และหากตัดต้นไม้ เพื่อทำไร่ โดยไม่ได้ขอต่อเทพที่ดูแลป่าบริเวณนั้น (อีดำมา) หรือเจ้าที่เจ้าทาง (หมีซื่อสี่ผ่า) เมื่อกลับมาบ้าน อาจจะมีป่วย บางคนอาจเป็นบ้า สติไม่ดี พุดไม่รู้เรื่อง พุดคนเดียว หากรู้ว่ากระทำผิดต่อผีตนใดก็สามารถที่จะแก้ไขได้ โดยนำเอากระดาษสา รูปขี้ผึ้ง ไก่คู่ (ไก่ขาว และไก่ดำ) หรือหมู ไปขอขมาต่อผีตนนั้น

อย่างไรก็ตาม ชาวลีซุเชื่อว่า คนกับผีแม้ว่าจะไม่ได้อยู่โลกเดียวกัน แต่มีความรู้สึกนึกคิด และความต้องการไม่แตกต่างกัน ชาวลีซุเชื่อว่าผีหรือวิญญาณที่ได้รับการเซ่นไหว้อย่างสม่าเสมอ เป็นการเพิ่มพูนพลังอำนาจวิธีหนึ่ง ดังนั้น ผู้ที่ตายไปโดยไม่มีผู้เลี้ยงดู จะมีพลังอำนาจไม่แตกต่างไปจากคนธรรมดาที่มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ ผีอารักษ์ เทพ และวิญญาณบรรพชนทั้งหลาย เนื่องจากได้รับการเซ่นไหว้อยู่เสมอ จึงเป็นที่เคารพยำเกรงและมีพลังอำนาจเหนือกว่าคน แต่ไม่ได้หมายความว่า จะให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ตามอำเภอใจ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนกับผีมีระยะห่าง การกระทำของคนเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะบอกว่าความสัมพันธ์เป็นเช่นไร หากคนละเลยการเซ่นไหว้เพื่อเลี้ยงดูผีอย่างสม่าเสมอ ความห่างเหินจะเกิดขึ้น การถูกทอดทิ้งจะทำให้ผีโกรธหรือขุ่นเคือง จนอาจจะส่งผลให้เกิดเภทภัยแก่มนุษย์ได้ หากบุตรหลานทำพิธีเซ่นไหว้เพื่อเลี้ยงดูผีเป็นประจำ ผีจะมีพลังอำนาจมากพอเพียงที่จะก่อคุณให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข (ทวิช, 2542: 7-8)

ในจินตนาการของชาวลิซุ ฝี่ที่มีอำนาจ และเกี่ยวข้องกับภารกิจชีวิตและการจัดการทรัพยากรมีมากมาย ที่สำคัญมีดังนี้คือ

1. หวู่ซา เป็นผู้สร้างโลก และมีอำนาจลิขิตชะตาชีวิตมนุษย์ทุกคน ชะตาชีวิตหรือ มี เป็นพลังกำลังที่แต่ละคนได้รับมาจากหวู่ซาโดยกำเนิด ซึ่งจะปรากฏอยู่บนเส้นลายมือของแต่ละคน ซึ่งจะแตกต่างกันไป

2. หมี่สื่อสื่อผ่า หรือผีเจ้าที่ดิน เป็นเจ้าของผู้ดูแลพื้นที่ทั้งหมด ก่อนจะทำการผลิตในรอบปี ชาวบ้านจะทำพิธีบวงสรวงและบนบานเพื่อจะทราบล่วงหน้าว่า จะมีปัญหาอะไรบ้างที่อาจเกิดขึ้น ในการทำการผลิตในปีถัดไป เพื่อจะได้ป้องกันเสียก่อน

3. อิดำมา หรือผีคอย เป็นเจ้าของผู้ดูแลเขตป่ารอบๆ ชุมชน ทำหน้าที่ดูแลควบคุมการใช้พื้นที่ป่า การบุกเบิกพื้นที่ป่าใหม่จะต้องทำพิธีขออนุญาตเสียก่อน ไมเช่นนั้นจะเกิดอุบัติเหตุหรือเจ็บป่วยได้ ชาวลิซุจะเซ่นไหว้อิดำมาเป็นประจำในช่วงปีใหม่เพื่อขอผลผลิตมากๆ และไม่เจ็บป่วย

4. อาياهو หรือ ผีน้ำ ทำหน้าที่ดูแลแหล่งน้ำกินน้ำใช้ ไม่ให้มีใครมาทำให้สกปรก

5. อาปาหมือ หรือศาลผีปู่ตา เป็นศาลผีที่เป็นสัญลักษณ์ของชุมชนลิซุที่นับถือผี ในการตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชน หลังจากเลือกพื้นที่แล้ว ชาวบ้านจะต้องสร้างอาปาหมือให้เสร็จก่อน แล้วจึงจะสร้างบ้านคน อาปาหมือ (แปลว่า ผู้อาวุโสเพศชาย) ทำหน้าที่เสมือนผู้ดูแลทุกซ่ซุซและเป็นนายทะเบียนของชุมชน หากมีคนเกิดคนตายต้องไปแจ้งต่ออาปาหมือ จะเลือกคู่ครอง เดินทางไปทำการค้า ย้ายเข้าย้ายออกจากหมู่บ้าน ฯลฯ จะต้องไปเซ่นไหว้เพื่อถามความเห็นจากอาปาหมือก่อนเสมอ อาปาหมือมีผู้ช่วยหนึ่งคนคือ ซัวสื่อ หรือผีประจำถิ่น ทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันชาวบ้าน จากผีร้ายและวิญญาณเร่ร่อนต่างๆ

6. ปะตะหนี หรือผีประจำตระกูลที่จะช่วยดูแล ป้องกันภทภัย และช่วยรักษาอาการเจ็บป่วยให้กับมนุษย์ แต่ละตระกูลจะมีปะตะหนีต่างกัน และบางตระกูลไม่มีปะตะหนี

7. เปี่ยชุนหนี หรือผีชี้ฝั่ง เป็นผีผู้ทรงศีล ทำหน้าที่บำบัดภทภัยและเยียวยารักษาความเจ็บป่วยที่เกิดจากสาเหตุเหนือธรรมชาติของชาวบ้าน เปี่ยชุนหนีเมื่อครั้งยังเป็นคนธรรมดา เป็นทหารที่ผ่านสมรภูมಿಯ่างโชกโชนมาก่อน ต่อมาได้หันมาถือศีลและบำเพ็ญตน จนเป็นที่เคารพยกย่องแก่คนทั่วไป เมื่อตายไปได้ถูกอัญเชิญให้มาสิงสถิตที่หิ้งบูชาในบ้าน เคียงข้างหิ้งบูชาวิญญาณบรรพชน คอยขจัดเหตุภทภัยที่ผีบรรพบุรุษในบ้านไม่สามารถแก้ไขได้

8. ฮี้ชุนหนี หรือผีเรือน เป็นวิญญาณบรรพชนที่บุตรหลานแต่ละแซ่สกุลได้อัญเชิญให้มาสิงสถิตที่หิ้งบูชาในบ้าน ทำหน้าที่ดูแลให้สมาชิกในครัวเรือนอยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านจะเซ่นไหว้วิญญาณบรรพชนของตนเป็นประจำ ฮี้ชุนหนีประกอบไปด้วย 2 ส่วน คือ หนี่หจา เป็นผีที่มีมาแต่

โบราณกาลแล้ว ทำหน้าที่ในการรักษาอาการเจ็บป่วย และปกป้องดูแลครอบครัวจากผีร้าย รวมทั้งไล่ผีร้ายที่เข้ามาทำร้ายคนภายในครอบครัว และหนี่บือ ซึ่งเป็นที่อยู่บรรพบุรุษ ที่ถัดจากเจ้าของบ้านไป 2 รุ่น คือ พ่อแม่ และปู่ย่า

9. แนจซีมะ หรือผียา เป็นผีที่ดูแลพืชสมุนไพร เมื่อครั้งที่ยังเป็นหญิงสาวลี้ซุคนแรกๆ ที่มีความเชี่ยวชาญในการรักษาพยาบาลคนไข้ด้วยสมุนไพร เมื่อเสียชีวิตชาวลี้ซุจึงอัญเชิญมาเป็นผีครูเพื่อช่วยรักษาความเจ็บป่วย และได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ดูแลพืชสมุนไพร

10. ซื่อพูมา หรือผีครู ซึ่งมีความรู้ในการรักษาพยาบาลอาการเจ็บป่วยด้วยสมุนไพร และคาถา

11. ผีร้ายและวิญญาณเวรร้าย ภูตผีปีศาจหรือความชั่วร้ายที่มักจะทำร้ายหรือก่อปัญหาต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ได้แก่ ฮาศือฮาศือ (ผีไม่มีญาติ) กับ พิเอะ (ปีศาจ) มักจะเข้ามาแอบกินเครื่องเซ่นและขโมยขวัญของชาวบ้าน นอกจากนั้นยังมี ลัมป็นนา และ ซู่ผือลือผ่า เป็นผีตายโหง ที่ถูกฆ่าตายและถูกสัตว์ป่าทำร้ายตาย ในขณะที่ยังไม่มีครอบครัว กลายเป็นวิญญาณเวรร้ายและหิวโหย เพราะไม่มีลูกหลานเซ่นไหว้ อิทธิฤทธิ์ของผีตายโหงอาจจะก่อให้เกิดปัญหาแก่ชาวบ้านและชุมชนได้อย่างกว้างขวาง เช่น ผลผลิตเสียหาย ความเจ็บป่วย หรือโรคระบาด เป็นต้น (ทวิช, 2542: 8-11)

นี่เป็นพลังที่มนุษย์มองไม่เห็น ดังนั้นการติดต่อหรือการปฏิสัมพันธ์กับนี่จะต้องใช้พิธีกรรม และหนี่ผะ หรือหมอผี ซึ่งเป็นผู้ที่นี่เลือกให้เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับพลังเหนือธรรมชาติ ดังนั้นพิธีกรรมและหนี่ผะ จึงมีความสำคัญสำหรับชาวลี้ซุ เพื่อจัดความสัมพันธ์ระหว่างพลังเหนือธรรมชาติกับมนุษย์

สำหรับมนุษย์แล้ว ชาวลี้ซุยังมีความเชื่อว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ ร่างกาย และขวัญ หรือ ซอฮ่า ผู้ชายมีขวัญอยู่ 9 แห่ง คือ หลัง หน้าอก ศีรษะ แห้งละ 1 ขวัญ อยู่ที่ตา ไหล่ และหู อีแห่งละ 2 ขวัญ ส่วนผู้หญิงมีเพียง 7 ขวัญเท่านั้น โดยไม่มีขวัญที่หูทั้งสองข้าง ชาวลี้ซุเชื่อว่า หากขวัญใดขวัญหนึ่งไม่อยู่กับร่างกายจะทำให้เกิดอาการนอนไม่หลับ กินข้าวไม่อร่อย ผื่นร้าย รู้สึกเบื่อหน่ายไม่อยากทำงาน และมีอาการอ่อนเพลียโดยไม่มีสาเหตุ และหากไม่สามารถทำพิธีเรียกขวัญคืนมาได้ จะล้มเจ็บและอาจตายได้ และเมื่อมนุษย์ตายแล้วจะได้ไปอยู่กับหู่ซา หรือผู้ที่สร้างโลกและมนุษย์ขึ้นมา (ทวิช, 2542: 6-7)

หากมองตามวิถีคิดของลี้ซุตามความเชื่อดังกล่าว ลี้ซุมองมนุษย์กับพลังเหนือธรรมชาติไม่ได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด แต่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และสุดท้ายเป็นสิ่งเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันก็มองธรรมชาติกับพลังเหนือธรรมชาติไม่ได้แยกออกจากกัน และมีความสัมพันธ์

กัน วิธีคิดเช่นนี้ไม่ได้มองแบบคู่ตรงข้ามในความหมาย คนกับพลังเหนือธรรมชาติ คนกับธรรมชาติ หรือธรรมชาติกับคน หรือมองแยกออกจากกัน เป็นมนุษย์ พลังเหนือธรรมชาติ หรือธรรมชาติอย่าง เอกเทศ แต่กลับมองว่าทั้งมนุษย์ ธรรมชาติ และพลังเหนือธรรมชาติเป็นหนึ่งเดียวกัน ไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ โดยมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจทำหน้าที่เชื่อมมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติไว้ด้วยกัน

ในขณะเดียวกัน พิธีกรรมของชาวลีซูจึงเป็นปฏิบัติการเชิงอำนาจที่สะท้อนให้เห็นวิธีคิด และความเข้าใจของตนต่อธรรมชาติ และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ชาวลีซูบ้านนาไขมีพิธีมากมาย ที่สะท้อนความสัมพันธ์ของมนุษย์ ธรรมชาติ และพลังเหนือธรรมชาติ มีทั้งในรูปของการต่อรอง การขอให้รักษา การขอให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ การต่อสู้ การขับไล่ ในขณะเดียวกันพิธีกรรมเป็นพื้นที่ แสดงความมีตัวตนของชาวลีซู พิธีกรรมดังกล่าวสอดคล้องกับการจัดแบ่งพิธีกรรมของทวิช (2542) ที่แบ่งพิธีกรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเป็นชาติพันธุ์ และพิธีกรรมเกี่ยวกับอำนาจ ดังนี้

พิธีกรรมว่าด้วยความเป็นชาติพันธุ์ เป็นเวทีสร้างและสืบสานจารีตประเพณี โดยมีรูปแบบ ที่แสดงออกในลักษณะของการเฉลิมฉลอง นอกจากนี้ยังเป็นพิธีกรรมระดับชุมชน ที่ต้องจัดขึ้นทุกปี และมีการกำหนดวันเอาไว้อย่างตายตัว โดยทั่วไปแบ่งเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการผลิตและการสืบทอดทาง วัฒนธรรม

พิธีกรรมการผลิต ได้แก่ พิธีกินข้าวโพดใหม่ จัดขึ้นในช่วงที่เก็บเกี่ยวข้าวโพดเสร็จในช่วง เดือนสิงหาคมถึงต้นเดือนกันยายนของทุกปี พิธีกรรมนี้มีนัยแสดงถึงศักยภาพ และประสิทธิภาพใน การจัดการทรัพยากรของชุมชน ความดกดีของผลผลิตและความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ พิธีไหว้ผีไร่ ในช่วงที่ต้นข้าวสูงประมาณสองคืบประมาณปลายเดือนกรกฎาคมของทุกปี พิธีนี้เป็นการบนบานต่อผีไร่ขอให้บรรดาลให้ข้าวเจริญงอกงามดี ให้ผลผลิตเหลือกิน พิธีกิน ข้าวใหม่ เป็นการแสดงความขอบคุณต่อผีทั้งหลายที่ช่วยให้ปลูกข้าวได้ผล พิธีนี้กระทำก่อนพิธีปี ใหม่ประมาณหนึ่งเดือนเศษ ในช่วงเดือนธันวาคมของทุกปี

พิธีกรรมสืบทอดวัฒนธรรม ได้แก่ พิธีปีใหม่ ทุกหมู่บ้านจะจัดพิธีนี้ในช่วงเดียวกับเทศกาล ตรุษจีนของคนจีน พิธีปีใหม่น้อย จัดขึ้นหลังพิธีปีใหม่หนึ่งเดือนกับแปดวัน พิธีดังกล่าวมีนัยของ การต่อยอดความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นช่วงเวลาของการเฉลิมฉลองและความรื่นเริง ทุก คนจะสวมใส่เสื้อผ้าใหม่ออกมาเฉลิมฉลองในงานประเพณีนี้

พิธีกรรมแห่งอำนาจ เป็นพิธีกรรมที่มีการสื่อความหมาย และติดต่อกับพลังเหนือธรรมชาติ นัยความหมายและพลังของพิธีกรรมประเภทนี้ คือ เป็นการอธิบายปัญหาและตีความความเป็น

จริงทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ตลอดจนเยียวยาความเจ็บป่วยที่เกิดกับร่างกาย และผ่อนคลายความทุกข์ และความเปล่าเปลี่ยวในจิตใจ อันเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และการล่วงละเมิดอำนาจของพลังเหนือธรรมชาติ หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พิธีกรรมแห่งอำนาจแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ การเลี้ยงผี หรือ หนี่เตี้ยะ และการลงผี หนี่กั๊วะ

การเลี้ยงผี หรือ หนี่เตี้ยะ เป็นพิธีกระชับความสัมพันธ์แบบเลี้ยงดูเกื้อกูลกับพลังเหนือธรรมชาติ พิธีเลี้ยงผีส่วนใหญ่จะกระทำในระดับครอบครัว และปัจเจกบุคคล ชาวลีซูมักจะทำพิธีเลี้ยงผีเมื่อประสบปัญหาที่ไม่รุนแรงมากนัก เช่น ไม่สบาย อ่อนเพลีย กินไม่ได้ นอนไม่หลับ ผื่นร่าย มีกลางบอกเหตุ ของหาย รู้สึกไม่สบายใจ หรือมีปัญหาภายในครอบครัว พิธีการเลี้ยงผีที่ชาวลีซูนิยมทำกันเป็นประจำ ได้แก่ พิธีเรียกขวัญ ซึ่งมีหลายพิธี เช่น ซอฮาคั้วเอ้อเปาะ และ ซ่านไถเอ้อเปาะ เป็นต้น พิธีปัดรังควาน เมื่อเกิดปัญหามีคนไม่สบายกันบ่อย หากเกิดขึ้นทั้งชุมชนจะทำพิธีคือ ซัวะ หากเกิดกับคนในครอบครัวจะทำพิธี ซุ้อซัวะ เป็นการบนบานขอให้ผีอารักษ์ หรือผีบรรพบุรุษช่วยจัดสิ่งไม่ดี ผีร้าย หรือภาวะที่มีมลทินออกไปจากชีวิต หรืออาณาเขตของมนุษย์ พิธีสะเดาะเคราะห์ มักจะทำเมื่อการตายอย่างผิดปกติ เช่น ถูกฆ่าตาย ประสบอุบัติเหตุ หรือโรคระบาด กลุ่มเครือญาติจะทำพิธี ซุ้อเฮลวะ เพื่อปัดเป่าเคราะห์กรรม หากเกิดความล้มเหลวในการเกษตร หรือการทำมาหากินจะทำพิธี คุไล่ เพื่อไล่ความชั่วร้าย หรือผีร้ายไม่ให้มาลักลกราย ลักษณะเด่นของพิธีเหล่านี้ คือ การบวงสรวงด้วยเครื่องเซ่นแก่พลังเหนือธรรมชาติต่างๆ เพื่อให้ได้รับการพิทักษ์ปกป้องจากอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยไม่มีการเข้าทรง และมักจะไม่มีการเลี้ยงตามมา ดังนั้นหัวหน้าครัวเรือนที่รู้วิธีเป็นอย่างดีสามารถทำพิธีกรรมเหล่านี้ได้เอง

การลงผี หรือ หนี่กั๊วะ เป็นการติดต่อสื่อสารกับพลังเหนือธรรมชาติผ่านหมอผี ชาวบ้านมักจะทำพิธีลงผีเพื่อเยียวยาปัญหา และความเจ็บป่วยที่ร้ายแรง ภายหลังจากที่ไม่สามารถขจัดได้ด้วยพิธีเลี้ยงผี กระบวนการทำพิธีจึงมีการใช้สัญลักษณ์ซับซ้อนกว่าการเลี้ยงผีธรรมดา และมักจะมีงานเลี้ยงตามมาด้วยเสมอ พิธีลงผีที่ชาวบ้านนิยมทำกันมากในปัจจุบันคือ ศาลาหลู่ หรือพิธีทำบุญสร้างศาลา เนื่องจากมีนัยความหมายที่หลากหลาย ใช้ได้ทั้งเป็นการสืบชะตาผู้อาวุโสที่เจ็บป่วยออกๆ แอดๆ ประภาศถึงศักยภาพในการผลิตและการผลิตซ้ำของครัวเรือน มีบุตรยาก และรักษาความเจ็บป่วยเรื้อรัง เป็นต้น พิธีลงผีที่สำคัญอื่นๆ ได้แก่ จือเผียะ เป็นพิธีเชื่อมและกระชับสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่มิชะตาชีวิตขัดกัน หรือไม่ถูกชะตากัน แต่ต้องอยู่ร่วมกันในครอบครัว หรือบ้านเดียวกัน เช่น สามีภรรยา แม่สามีกับลูกสะใภ้ หรือพี่กับน้อง เป็นต้น และพิธี ลีฮยาปา เป็นพิธีสืบชะตาให้กับผู้ที่เจ็บป่วย หรือมีเคราะห์หนัก (ทวิช, 2542: 15-17)

2.3 ระบบนิเวศในความหมายของลี้ชู่บ้านหน้าไข

“ผืนปลูกดีในที่เย็น ส่วนข้าวปลูกได้ดีในที่ร้อน” คำกล่าวของพ่อยี่ก่อ แสดงให้เห็นถึงการจำแนกพื้นที่ตามสภาพอากาศ แบ่งออกเป็น 2 พื้นที่ คือ พื้นที่เย็น หรือ ยาหมี่ว และพื้นที่ร้อน หรือ ลูหมี่ว

พ่อยี่ก่ออธิบายวิธีการแบ่งพื้นที่ของชาวลี้ชู่ว่า พื้นที่เย็นสังเกตได้จากอากาศบริเวณนั้นจะเย็นตลอดทั้งปี และต้นไม้เขียวตลอดทั้งปีเช่นกัน ใบไม้บริเวณที่เย็นจะไม่ร่วงจนหมดต้น ไม่เหมือนกับพื้นที่ร้อนใบไม้จะร่วงจนหมด และอากาศร้อนกว่ามาก ส่วนมากแล้วพื้นที่เย็นจะอยู่บนที่สูง ส่วนพื้นที่ร้อนจะอยู่ในพื้นที่ต่ำกว่า

การจำแนกพื้นที่ของชาวลี้ชู่บ้านหน้าไขไม่แตกต่างจากชาวลี้ชู่ทั่วไป และในการศึกษาของ มนัส มณีประเสริฐ (2527) กล่าวถึงพื้นที่ร้อนและพื้นที่เย็นว่า ชาวลี้ชู่จะแบ่งดอยออกเป็น ลูหมี่ว หรือที่ร้อน และ ยาหมี่ว หรือที่เย็น โดยถือว่า ถ้าที่ใดได้อากาศร้อน จะเรียกว่าที่ร้อน ถ้าได้อากาศเย็น จะเรียกว่าที่เย็น โดยจะดูจากไม้ในป่า ถ้าเป็นที่ร้อน จะมีไม้ใฝ่มาก หากว่าเป็นที่เย็นจะมีไม้สน และไม้ก้อขึ้นมาก ผืน ท่อ กาแฟ ข้าวโพด มันอาลู ปลูกได้ดีในที่เย็น งา ข้าวไร่ ปลูกได้ดีในที่ร้อน การปลูกบ้านแบบक्रमดินหรือยกพื้นนั้น แล้วแต่ความชอบ แต่ที่ร้อน ปลูกบ้านแบบยกพื้นจะอยู่สบาย ที่เย็นปลูกบ้านक्रमดินจะอยู่สบายดี

พื้นที่ในภาคเหนือของประเทศไทย ชาวลี้ชู่บ้านหน้าไขได้แบ่งออกเป็น 2 พื้นที่ โดยใช้หลักการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งสอดคล้องกับการแบ่งทางวิทยาศาสตร์ที่ได้แบ่งพื้นที่ป่าออกเป็นสองส่วนคือ ป่าผลัดใบ และป่าไม่ผลัดใบ

ชาวลี้ชู่บ้านหน้าไขแบ่งพื้นที่ดังกล่าวโดยนำมาเชื่อมโยงกับระบบการผลิต ทำให้เกิดพื้นที่หรือระบบนิเวศที่มีความหมายของตนเอง การแบ่งพื้นที่ดังกล่าวไม่ได้แบ่งเพราะว่าพื้นที่นี้เย็น หรือแบ่งเพราะพื้นที่นี้ร้อน แต่ชาวลี้ชู่ได้นำพื้นที่ร้อนมาเกี่ยวพันกับข้าว ในขณะที่เดียวกันก็นำพื้นที่เย็นมาเกี่ยวพันกับฝิ่น เกิดเป็นระบบนิเวศในความหมายของลี้ชู่ขึ้น

ระบบนิเวศในความหมายของลี้ชู่เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของชาวลี้ชู่ในอดีต ซึ่งมักจะคำนึงถึงระบบการผลิตเป็นหลัก นั่นคือ ต้องคำนึงถึงพื้นที่เพาะปลูกข้าว และพื้นที่ปลูกฝิ่น แต่ด้วยระบบการผลิตที่ต้องอาศัยระบบนิเวศที่แตกต่างกัน ทำให้รูปแบบการอพยพของชาวลี้ชู่เพื่อตั้งถิ่นฐาน โดยทั่วไปจะตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างพื้นที่ร้อนและพื้นที่เย็น หรืออาจจะเคลื่อนไปทางพื้นที่เย็น หรือพื้นที่ร้อน เพื่อให้สอดคล้องกับระบบการผลิตของตนเอง

พื้นที่ก้ำกึ่งระหว่างพื้นที่ร้อนและพื้นที่เย็นของชาวลี้ชู่กลับเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุดเมื่อเทียบกับพื้นที่ร้อน หรือพื้นที่เย็นเพียงอย่างเดียว ในทางวิชาการแล้ว พื้นที่

ซ้อนทับกันของเขตระบบนิเวศ คือ ระบบนิเวศแบบป่าไม้ผลัดใบ กับระบบนิเวศป่าผลัดใบ เรียกว่า Ecotones หรือ แถบการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ พื้นที่ดังกล่าวจะประกอบไปด้วยพืชและสัตว์หลายชนิดจากทั้งสองระบบนิเวศที่เชื่อมต่อกัน ถือเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะ และถือเป็นความได้เปรียบทางอาณาเขต(Edge effect) (มนัส, 2539: 87-88) นอกจากนี้ มนัส สุวรรณ ยังได้ให้ข้อสังเกตว่า แถบการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ มิใช่เพียงแถบหรือเส้นที่แบ่งแยกระบบนิเวศออกจากกันเท่านั้น แต่ความจริงแล้วยังแบ่งแยกแถบของภูมิอากาศ(Climatic zones) ออกจากกันด้วย (มนัส, 2539: 88) ซึ่งคำอธิบายทางภูมิศาสตร์ก็สอดคล้องกับการแบ่งพื้นที่ร้อนเย็นตามความหมายของลึซุ

2.4 การอพยพโยกย้ายของชาวลึซุบ้านหน้าโฆ: ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับระบบนิเวศ

“ชาวลึซุมักจะต้องถิ่นฐานอยู่บริเวณกึ่งกลางระหว่างพื้นที่ร้อนและพื้นที่เย็น เพราะเป็นพื้นที่ที่อยู่ระหว่างพื้นที่ปลูกข้าว และพื้นที่ปลูกฝิ่น เวลาที่จะอพยพมาก็ต้องสอบถามญาติพี่น้องว่าพื้นที่ตรงไหนดีบ้าง จึงเข้าไปสำรวจ เมื่อพบว่าพื้นที่เหมาะสำหรับการเพาะปลูกทั้งฝิ่นและข้าว ก็จะอพยพมาที่นั่น เวลาที่อพยพมาก็จะมาทั้งครอบครัว รวมถึงกลุ่มเครือญาติ หรือมาทั้งหมดหมู่บ้านเก่าหรือชุมชนเดิมของตนเอง” คำกล่าวดังกล่าวสะท้อนให้เห็นรูปแบบการอพยพของชาวลึซุมักจะคำนึงถึงระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิตของตนเอง ในขณะเดียวกันการอพยพจะสัมพันธ์กับการจัดการทางสังคมของชาวลึซุด้วย

ในที่นี้ ผู้ศึกษาจะยกรูปแบบการอพยพโยกย้ายของพ่อยี่ก่อ เป็นกรณีศึกษา เพื่อให้เห็นภาพของการอพยพของชาวลึซุในอดีต ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่จะอพยพเข้ามาหรือระบบนิเวศในความหมายของลึซุ เหตุผลของการตัดสินใจอพยพ รวมถึงการจัดการทางสังคมเพื่อที่จะอพยพก่อนที่จะมาตั้งหมู่บ้านหน้าโฆ

พ่อแม่ของพ่อยี่ก่อ อพยพมาจากประเทศพม่ามาอยู่ที่บ้านดอยช้าง และให้กำเนิดพ่อยี่ก่อที่หมู่บ้านแห่งนั้น หลังจากนั้นได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านดอยปู่หมื่น ต.แม่สาว อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ ในพื้นที่นี้ได้มีการอพยพโยกย้าย 4 ครั้งด้วยกัน แต่ละพื้นที่จะอยู่ห่างจากพื้นที่เดิมประมาณ 5-6 กิโลเมตร อยู่ในพื้นที่แห่งนี้ได้ประมาณ 7 ปี ต่อมาได้อพยพโยกย้ายไปอยู่ที่บ้านแม่ปูน ต.เวียงป่าเป้าและอยู่ในพื้นที่นี้ประมาณ 7 ปีเช่นกัน หลังจากนั้นจึงอพยพมาอยู่ที่บ้านละวู อ.เวียงแหง จ.เชียงใหม่ อยู่ได้ปีเดียวเนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีแต่พื้นที่ปลูกฝิ่นไม่มีพื้นที่ปลูกข้าว จึงย้ายมาอยู่ที่บ้านปางเปก ต.นาเต็ง อ.ป่าเย็บ จ.แม่ฮ่องสอนอยู่ได้ 8 ปี ก็ย้ายมาอยู่ที่บ้านดอยช้าง ปากทางเข้าบ้านหน้าโฆ หลัง

จากอาศัยอยู่ได้เพียงปีเศษๆ ประสบปัญหากับการลักขโมยของชาวบ้านในพื้นที่ข้างเคียงจึงย้ายมาอยู่ที่บ้านท่าเงาะ ต.นาเต็งอยู่พื้นที่แห่งนี้ได้ 8 ปี จึงย้ายมาอยู่ที่บ้านหน้าโชถึงปัจจุบัน 20 ปีแล้ว

รูปแบบการย้ายเข้ามาในระดับครัวเรือนจะต้องผ่านความเห็นชอบจากที่ประชุมของชุมชน โดยเฉพาะคนแรกที่ได้เข้ามาบุกเบิกพื้นที่แห่งนี้ ในกรณีเช่นนี้ ผู้ที่จะขอเข้ามาอยู่ด้วยจะต้องนำเอาเหล่า 1 ขวดมาคุยกับคนแรกที่บุกเบิกเข้ามาเพื่อขอเข้ามาอยู่ร่วมด้วย หลังจากนั้น ผู้บุกเบิกคนแรกจะเรียกประชุมหมู่บ้านเพื่อสอบถามว่าจะให้อยู่ได้หรือไม่ ทั้งนี้ พ่ออี้ก่อ บอกว่า เพื่อเป็นการตรวจสอบดูว่า คนที่จะเข้ามาอยู่นี้เป็นคนดีหรือไม่ เป็นคนลักขโมย ปล้นจี้ หรือผิดลูกผิดเมียคนอื่นมาหรือไม่ รวมทั้ง เป็นคนดีมีเหล่า เมายาหรือเปล่า ทั้งนี้ จะได้ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลที่จะเข้ามาอยู่ร่วมด้วยจากคนในหมู่บ้านด้วย อย่างไรก็ตาม หากตัดสินใจให้มาอยู่ร่วมแล้วประพฤติตัวไม่ดีก็จะขับไล่ออกจากหมู่บ้านไป

เหตุผลการย้ายหมู่บ้านแต่ละครั้งคือ การแสวงหาพื้นที่เพาะปลูกที่อุดมสมบูรณ์ และการหลบหลีกโจรขโมย พ่ออี้ก่อเล่าว่า การย้ายออกจากบ้านแม่เสามาบ้านแม่ปุ่นด้วยเหตุผลว่า พื้นที่ทำกิน ทั้งไร่ฝิ่น และไร่ข้าวไม่ดีแล้ว และได้ข่าวจากญาติพี่น้องว่าบริเวณบ้านแม่ปุ่นอุดมสมบูรณ์จึงได้อพยพมาอยู่ที่นั่น ซึ่งครั้งแรกมีประมาณ 35 หลังคาเรือน หลังจากที่อยู่ที่บ้านแม่ปุ่นได้ 6 ปีก็มีชาวสีซุมาอาศัยอยู่ด้วยจนเป็นหมู่บ้านใหญ่มีประมาณ 100 กว่าหลังคาเรือน ทำให้ที่ดินทำกินไม่เพียงพอ จึงได้โยกย้ายมาที่บ้านละวู กิ่งอำเภอเวียงแหง จ.เชียงใหม่ แต่พื้นที่ดังกล่าวมีแต่พื้นที่ปลูกฝิ่น พื้นที่ปลูกข้าวไม่มี ในขณะที่นั้นก็ได้ข่าวจากญาติพี่น้องว่า บริเวณบ้านปางแปกมีความอุดมสมบูรณ์มากจึงได้มาดูพื้นที่กันและตกลงเลือกพื้นที่แห่งใหม่ เพราะมีความเหมาะสมทั้งการทำไร่ฝิ่น และการทำไร่ข้าว ภายหลังจากย้ายมาอยู่ได้ไม่นานก็มีชาวสีซุอพยพมาอยู่ด้วยมากขึ้น เมื่ออยู่ได้ 8 ปีที่ดินทำกินเริ่มลดน้อยลง กลุ่มของพ่ออี้ก่อจึงต้องแสวงหาพื้นที่ทำกินใหม่ ประกอบกับในช่วงที่อยู่ปางแปกได้รับจ้างตัดไม้ให้กับบริษัทสัมปทานป่า และได้รู้จักพื้นที่บริเวณดอยซาง ในขณะที่เดียวกันก็รู้จักพื้นที่บริเวณบ้านท่าเงาะ ก็เห็นพื้นที่มีความเหมาะสม ในปีต่อมาจึงได้มาอยู่ที่บริเวณบ้านดอยซาง เนื่องจากอยู่ใกล้กับถนนหนทางมากกว่าท่าเงาะ แต่อยู่ได้เพียงปีเศษๆ ก็มีชาวมูเซอร์ด้ามาขโมยหมูในหมู่บ้าน และมีชาวบ้านคนหนึ่งได้ยิงปืนถูกขโมยแต่ไม่ตาย จึงได้พูดคุยกันในระดับหมู่บ้านว่าจะทำอย่างไร และเนื่องจากกลัวว่าจะมีการกลับมาล้างแค้นกัน ในที่สุดก็ตัดสินใจอพยพมาอยู่บริเวณท่าเงาะ บริเวณดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ แต่เนื่องจากพื้นที่คับแคบ ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีการพูดคุยกันในระดับชุมชนว่า ต้องการที่จะให้มีโรงเรียนในหมู่บ้าน แต่เมื่อไปปรึกษากับเจ้าหน้าที่ในระดับอำเภอ หมู่บ้านท่าเงาะไม่สามารถตั้งโรงเรียนได้ เนื่องจากมีจำนวนประชากรน้อยเกินไป จึงได้ปรึกษารื้อกับชาวบ้านสีซุด้วยที่หมู่บ้านดอยฝิสุ น้ำ

ปลามุง และชาวมุเซอร์ที่บ้านในของ ซึ่งตกลงร่วมกันว่าจะอพยพมาอยู่รวมกันที่บริเวณบ้าน หน้า ไซเพื่อให้มีชุมชนขนาดใหญ่ขึ้น ให้ตรงตามที่เจ้าหน้าที่ของรัฐกำหนด จากนั้นในปี 2523 จึงได้ย้าย มาอยู่ที่บ้านหน้าไซ และอาศัยมาจนถึงปัจจุบันนี้

การอพยพแต่ละครั้งจะต้องมีการเข้าไปดูลักษณะพื้นที่ก่อน เช่น พื้นที่ตั้งหมู่บ้าน พื้นที่ทำ กินทั้งพื้นที่ไร่ข้าว และไร่ฝิ่น ซึ่งชุมชนจะมีกลุ่มผู้อาวุโสที่มีความรู้ในด้านดังกล่าวจะไปดูพื้นที่ ตัว อย่างเช่นกรณีที่ย้ายจากบ้านแม่ปุ่นมายังบ้านปางแปก พื้นที่ทั้งสองอยู่ห่างไกลกันมาก และเมื่อได้ ชาวจากญาติว่าพื้นที่บริเวณบ้านปางแปกมีความอุดมสมบูรณ์ กลุ่มผู้อาวุโสและคนหนุ่มประมาณ 10 คน ซึ่งรวมถึงพ่อยี่ก่อที่ขณะนั้นยังเป็นหนุ่ม จะเป็นผู้แบกสัมภาระที่เก็นกำลังของผู้อาวุโส พ่อยี่ ก่อเล่าให้ฟังว่า จะต้องนั่งรถมาลงที่บ้านงาย จากนั้นต้องเดินมาจนถึงปางแปก ใช้เวลาเดินทั้ง หมด 8 วัน เดินผ่านบ้านแม่จาง บ้านเมืองตอน บ้านเมืองแสง บ้านเมืองน้อย บ้านเมืองยอง กิ่ง อ. เวียงแหง บ้านแม่เนาเติง แล้วจึงถึงบริเวณบ้านปางแปก ในช่วงเวลานั้นไม่มีชาวลิซูอยู่ในพื้นที่นี้มา ก่อน ชาวลิซูกลุ่มแรกๆ ที่ตั้งอยู่บริเวณนี้คือ ชาวลิซูที่บ้านน้ำปลามุง และกลุ่มที่สองคือกลุ่มของพ่อ ยี่ก่อ เมื่อมาดูพื้นที่แล้วกลุ่มผู้อาวุโสบอกว่ามีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพื้นที่ตั้งหมู่บ้านและพื้นที่ทำกิน จึงตกลงกันว่าจะย้ายมาอยู่ ณ ที่แห่งนี้นี้

เมื่อกลับไปยังหมู่บ้านเก่า ชาวบ้านก็จะมีการตรวจสอบพื้นที่อีกครั้งด้วยการดูกระดูกไก่ ผลการทายกระดูกไก่ว่าดี จากนั้นก็จะขอพรจากอาปาหมู พ่อยี่ก่อเล่าให้ฟังต่อว่า หลังจากนั้นใน ช่วงเดือนมกราคม ในปีต่อมาได้กลับมาพื้นที่แห่งนี้เพื่อตัดไม้ถางป่า และทิ้งไม้ไว้ แล้วกลับในหมู่บ้านแม่ปุ่น ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านที่หมู่บ้านแม่ปุ่นก็ได้เตรียมเก็บข้าวของสัมภาระที่สำคัญ เพื่อเตรียมโยกย้ายมายังบริเวณบ้านปางแปก ในช่วงเดือนเมษายนจึงได้อพยพมากัน ครั้งแรกมีอยู่ 25 ครอบครัว การอพยพใช้การเดินทางเป็นหลัก เป็นกองคาราวานใหญ่ เมื่อเดินทางมาถึงชาวบ้านจะ ร่วมกันสร้างหมู่บ้าน สิ่งแรกที่จะต้องกระทำก่อนการสร้างบ้าน คือ การสร้างอาปาหมูฮี้ หรือ ศาลผี เจ้าเมือง หรือตามคำไทยคือศาลผีเสื้อบ้าน ช่วงเวลาก่อนที่จะสร้างอาปาหมูฮี้ ชาวบ้านจะต้องทำ พิธีกรรมเพื่อขอพื้นที่กับอิดามา ซึ่งเป็นเทพที่เป็นเจ้าของพื้นที่ในจินตนาการของชาวลิซู หลังจากที ชาวบ้านได้สร้างบ้านเรียบร้อยแล้ว หลังจากนั้นก็เข้าไปเผาไร่ที่ถางไว้ตั้งแต่เดือนมกราคม เพื่อ เตรียมการเพาะปลูกต่อไป

สำหรับเหตุผลในการอพยพโยกย้าย *ประเด็นแรก* เกิดขึ้นเนื่องจากระบบการผลิต แม้ว่า ชาวลิซูสามารถปลูกฝิ่นแล้วนำเงินจากการขายฝิ่นมาซื้อข้าวกินได้ แต่บางปีฝิ่นราคาไม่ดี ก็จะมีเงิน ซื้อข้าวกินไม่ถึงปี แต่หากปลูกข้าวและทำฝิ่นร่วมกันจะได้ข้าวเพื่อดำรงชีวิตอยู่ได้ และมีฝิ่นไว้ขาย เพื่อซื้อสิ่งของที่ต้องการ เช่น เสื้อผ้า เกลือ หรือแม้แต่ข้าว ดังเช่น กรณีของยี่ก่อ ที่อพยพเนื่องจากมี

แต่พื้นที่ปลูกฝิ่นไม่มีพื้นที่ปลูกข้าวคือ พื้นที่บ้านละวู กิ่งอำเภอเวียงแหง จ.เชียงใหม่ *ประเด็นที่สอง* คือ การอพยพเนื่องจากความรู้สึกว่าไม่ปลอดภัย เช่นกรณีบ้านดอยปู่หมื่น จะมีชาวจีนฮ่ออาศัยอยู่ในพื้นที่ข้างเคียง ชาวลีซู่จะมีอคติในเชิงลบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวในด้านความปลอดภัยของตนเอง หรือปัญหาการลักขโมยที่บ้านดอยซาง *ประเด็นที่สามคือ* ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ หากพื้นที่ใดที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์สูงก็จะอยู่พื้นที่นั้นได้นาน ในทางตรงกันข้ามหากพื้นที่ใดที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำก็จะอยู่ในพื้นที่ไม่กี่ปีแล้วก็ย้ายไปยังพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ดูได้จากผลผลิตข้าว หากลงข้าวไปหนึ่งถึง แล้วได้ผลผลิตกลับมาที่ 100-200 ถึง แสดงว่าพื้นที่นั้นยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ แต่หากปลูกข้าวไปแล้วได้ผลผลิตต่ำกว่า 100 ถึง ก็แสดงว่าพื้นที่นั้นมีความอุดมสมบูรณ์ลดลงอยู่ในระดับที่ไม่ต้องการแล้ว ก็จะแสวงหาพื้นที่ใหม่เพื่อทำการผลิตต่อไป

การอพยพโยกย้ายแต่ละครั้งสามารถเป็นไปได้ทั้งการอพยพทั้งหมดหมู่บ้าน การอพยพเพียงบางกลุ่มเครือญาติ หรือการอพยพเพียงครอบครัวเดียว อย่างไรก็ตาม การอพยพแต่ละครั้งจะมีอย่างน้อยประมาณ 20 ครอบครัว ที่จำเป็นต้องมีขนาดใหญ่เช่นนี้เนื่องจากชาวลีซู่มีประเพณีที่ใหญ่โตมาก ซึ่งต้องใช้คนจำนวนมากในการประกอบพิธีตามประเพณี

การอพยพโยกย้ายหมู่บ้านแต่ละครั้ง จะอพยพมาตระกูลเดียวไม่ได้ ต้องหาเพื่อนจากตระกูลอื่นมาด้วย ในช่วงที่พอย้ายก็อพยพจากแม่เสามาบ้านแม่ปุ่น หรือจากแม่ปุ่นมาบ้านปางแปก จำไม่ได้ต้องรวมกันอพยพอย่างน้อยต้อง 3 ตระกูลขึ้นไป แต่จากบ้านปางแปกมาอยู่ที่บ้านดอยซางมีด้วยกัน 5 ตระกูล คือ ตระกูลเล่าหมี่ ตระกูลเล่าयीป่า ตระกูลเล่าลี ตระกูลเล่าย้าง ตระกูลเล่าหมู่ และจากบ้านดอยซางมาอยู่บ้านท่าเงาะ มีด้วยกัน 3 ตระกูลคือ เล่าหมี่ เล่าयीป่า เล่าลี หลังจากนั้นได้ย้ายมาอยู่ที่บริเวณบ้านหน้าโฮ ได้มีตระกูลเพิ่มมากขึ้นมาก เช่น เซาหมี่ จุงจา ฉ่างจา เป็นต้น

การอพยพโยกย้ายสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชาวลีซู่กับพื้นที่ป่า พื้นที่ทำกิน พลังเหนือธรรมชาติ การจัดการของชุมชนเพื่อการอพยพเคลื่อนย้าย และความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น มูเซอร์แดง มูเซอร์ดำ จีนฮ่อ เป็นต้น นอกจากนี้ การอพยพโยกย้ายเป็นเสมือนยุทธวิธีการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้กลายมาเป็นปัจจัยการผลิต แต่สภาพแวดล้อมที่ปรับเปลี่ยนนั้นตั้งอยู่บนฐานของระบบนิเวศเดิม อันเป็นระบบนิเวศในความหมายของลีซู่ เพื่อให้สอดคล้องกับระบบการผลิตของตนเอง

2.5 ระบบการผลิตของชาวลีซูบ้านหน้าโข

ระบบการผลิตของชาวลีซูบ้านหน้าโขในอดีตเป็นการทำไร่แบบย้ายที่ (shifting cultivation) กล่าวคือ มีการตัดฟันโค่นต้นไม้ ปล่องทิ้งไว้ให้แห้งประมาณ 1-2 เดือนแล้วจึงเผา จากนั้นจึงจะปลูกข้าว ข้าวโพด หรือฝิ่น และเก็บเกี่ยวผลผลิต ชาวบ้านจะทำการผลิตในพื้นที่ประมาณ 2-3 ปี เมื่อปีใดผลผลิตข้าว ฝิ่นลดลงชาวบ้านก็จะย้ายพื้นที่เพาะปลูกใหม่ในปีต่อไป โดยจะเข้าไปเปิดพื้นที่ป่าใหม่อีกครั้งหนึ่ง หลังจากปล่องให้ที่ดินคืนสภาพประมาณ 6-8 ปี ชาวบ้านก็จะเข้ามาทำการผลิตซ้ำในพื้นที่เดิมอีกครั้งหนึ่ง

ชาวลีซูบ้านหน้าโขในอดีตปลูกข้าวและข้าวโพดเพื่อการยังชีพ และปลูกฝิ่นเพื่อการแลกเปลี่ยน โดยมีปฏิทินการเพาะปลูกดังนี้ ในช่วงมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์จะเป็นช่วงของการตัดฟันต้นไม้ เพื่อเปิดพื้นที่ทำการเพาะปลูก ก่อนที่จะมีการตัดฟันต้นไม้ ชาวลีซูจะต้องทำพิธีขอใช้พื้นที่จากเทพอิต้ามา ซึ่งเป็นเทพที่ดูแลพื้นที่นั้นก่อน ชาวลีซูมีความเชื่อว่า ดอยแต่ละดอยจะมีเทพอิต้ามาดูแลหนึ่งตนเสมอ เมื่อตัดฟันต้นไม้เรียบร้อยแล้วชาวบ้านจะปล่องพื้นที่ตากแดดไว้ประมาณ 1-2 เดือนก็จะเข้าไปเผาในช่วงกลางเดือนมีนาคมจนถึงเดือนเมษายน และลงมือปลูกข้าวโพดก่อนหลังจากที่เผาแล้ว 1 อาทิตย์ หรือในช่วงที่ฝนแรกตกลงมา จากนั้นจะปลูกข้าวในช่วงต้นเดือนพฤษภาคม

หลังจากที่ปลูกข้าวไปได้เพียง 2-3 สัปดาห์ก็จะเข้าไปเก็บหญ้าในไร่ข้าว และไร่ข้าวโพด ในฤดูกาลเพาะปลูกหนึ่งจะเก็บหญ้าประมาณ 2-3 ครั้งแล้วแต่ว่าพื้นที่นั้นเป็นพื้นที่ป่าใหม่ หรือเป็นพื้นที่เก่า หากเป็นพื้นที่ป่าใหม่ก็จะเก็บหญ้าเพียงแค่ 2 ครั้ง แต่หากเป็นพื้นที่เก่าก็จะเก็บหญ้า 3 ครั้ง เนื่องจากพื้นที่เก่าหญ้าจะเติบโตได้รวดเร็วกว่าพื้นที่เปิดป่าใหม่ เมื่อต้นข้าวสูงประมาณ 50 เซนติเมตร หรือประมาณ 1 ศอก หรือหลังจากที่ข้าวงอกแล้วประมาณ 1 เดือน ชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่เจ้าทาง เพื่อให้ดูแลผลผลิต

ในช่วงเดือนกรกฎาคมชาวบ้านจะเข้าไปเตรียมพื้นที่เพาะปลูกฝิ่น และปลูกฝิ่นในช่วงเดือนสิงหาคม หลังจากปลูกฝิ่นเรียบร้อยแล้วชาวบ้านจะบนต่อเจ้าที่เจ้าทางขอให้ฝิ่นมากๆ ซึ่งชาวบ้านจะบนด้วยหมู หรือไก่ หลังจากปลูกฝิ่นไปได้ประมาณ 1 เดือนชาวบ้านก็จะเข้าไปเก็บหญ้าในไร่ฝิ่น ซึ่งในฤดูกาลผลิตหนึ่งชาวบ้านจะเก็บหญ้าในไร่ฝิ่นประมาณ 2-3 ครั้ง ด้วยเหตุผลเดียวกับพื้นที่ปลูกข้าว หลังจากเก็บหญ้าฝิ่นก็จะเข้าสู่เดือนกันยายน ซึ่งเป็นเดือนแห่งการเก็บข้าวโพด ในช่วงเดือนตุลาคมจนถึงเดือนธันวาคมเป็นช่วงเวลาของการเก็บเกี่ยวข้าว หลังจากขนข้าวมาที่บ้านแล้ว ชาวบ้านจะเข้าไปทำพิธีเรียกขวัญข้าวในพื้นที่ไร่เพื่อให้มาอยู่ร่วมกับข้าว ส่วนฝิ่นจะเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน

1. พิธีกรรมในระบบการผลิต

ในทุกกิจกรรมการผลิตจะมีพิธีกรรมเข้าไปเกี่ยวข้อง เพื่อติดต่อกับเทพของชาวลิซู ด้วยเหตุผล 4 ประการ ดังนี้ *ประการแรก* เพื่อขอใช้พื้นที่เพื่อการผลิต *ประการที่สอง* เพื่อขอให้เทพประทานผลผลิตให้กับตนมากๆ *ประการที่สาม* เพื่อขอให้เทพคุ้มครองดูแลทั้งผลผลิตและคนที่ทำงานในไร่ *ประการที่สี่* เพื่อแสดงการขอบคุณต่อเทพที่มอบความอุดมสมบูรณ์แก่พวกเขา

ในขณะที่เดียวกันพิธีกรรมก็มีด้วยกัน 2 ระดับ คือ หนึ่ง พิธีกรรมที่จะต้องทำ ไม่ทำไม่ได้ และสอง พิธีกรรมที่ทำก็ได้ ไม่ทำก็ได้

พิธีกรรมที่จะต้องทำมี ดังนี้

1. พิธีกรรมจะเริ่มนับตั้งแต่การเข้าไปหักล้างถางพง ซึ่งจะเป็นพิธีกรรมเพื่อขอใช้พื้นที่ต่อเทพอาหมี่หนี่ และเทพอิดามะ ในขณะที่เดียวกันก็ขอให้คุ้มครองดูแลพวกตนขณะที่ทำงานอยู่ในพื้นที่นั้นด้วย พิธีกรรมนี้จะใช้กระดาษสา ฐูป เทียน และข้าวสาร พิธีกรรมนี้จะอยู่ในช่วงเดือนมกราคม ทั้งในไร่ฝิ่น ไร่ข้าว และไร่ข้าวโพด
2. พิธีกรรมเมื่อข้าวสูงประมาณ 1 ศอก หรืออายุ 1 เดือน ในช่วงนี้ชาวบ้านเชื่อว่าข้าวกำลังอยู่ในช่วงหนุ่มสาว พร้อมทั้งจะให้ผลผลิต ชาวบ้านจะนำไก่ผู้และไก่เมียอย่างละตัว น้ำ ฐูป เทียน และข้าว ไปไหว้ต่อผีไร่ เพื่อขอให้ได้ผลผลิตมากๆ และขอให้คุ้มครองดูแลผลผลิต รวมทั้งคนที่จะเข้ามาทำงานในไร่
3. พิธีกรรมอัญเชิญขวัญข้าวกลับบ้าน หลังจากที่เก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วนำกลับบ้าน ชาวบ้านจะหาวันดี เมื่อได้แล้วจะนำถ้วยบรรจุข้าวสารหนึ่งใบ ไช้ 1 ใบ ดอกไม้ และด้านสายสิญจน์ยาว 1 ศอก นำไปเรียกขวัญที่ไร่ เพื่อขอให้ขวัญข้าวออกจากไร่มาอยู่ที่บ้าน การทำเช่นนี้ ชาวบ้านเชื่อว่า จะทำให้ข้าวที่นึ่งกินพอปี หรือครบปีพอดี
4. พิธีกรรมกินข้าวใหม่ พิธีกรรมนี้จะให้ขอบคุณต่อเทพที่มอบความอุดมสมบูรณ์ให้กับตนเอง หลังพิธีกรรมชาวบ้านจะกินข้าวใหม่ร่วมกันทั้งครอบครัว แต่ก่อนที่จะกินข้าวใหม่ ชาวบ้านจะนำข้าวไปให้สุนัขกินก่อน เพราะมีความเชื่อว่า สุนัขเป็นผู้ทำให้มีข้าวกิน

ตามตำนานของลิซูเกี่ยวกับข้าว ที่ได้เล่าสืบต่อกันมา ดังนี้ ในอดีตนั้นโลกมีเมล็ดข้าววิญญูมากขนาดเท่าลูกฟัก เมื่อจะกินต้องเอาเปลือกออกแล้วนำมาตำให้ละเอียดจึงนำมาหุงกิน มีอยู่วันหนึ่ง ลูกของหญิงสาวคนหนึ่งปวดท้องอุจจาระ และได้ถ่ายออกมา เมื่อถ่ายเสร็จแล้ว แม็กก็พยายามที่จะเช็ดก้นลูก แต่ก็เหลือบไปเห็นเปลือกข้าวจึงนำมาเช็ดก้นให้ลูก เมื่อเทพแห่งข้าวเห็นก็โกรธบอกว่า ตนได้ให้ข้าวกับเจ้ากิน แต่เจ้ากลับนำ

5. พิธีกรรมเมื่อเข้าไปปลูกผืน พิธีกรรมนี้จะบนบานต่อผีเพื่อขอให้ได้ผลผลิตมากๆ ซึ่งการบนนั้นจะบอกเป็นไก่ หรือหมูก็แล้วแต่ เป็นการบอกปากเปล่าต่อเทพที่ดูแลพื้นที่นี้ พิธีกรรมจะใช้กระดาษสา ข้าวสาร ธูป เทียน
6. พิธีกรรมในช่วงกรีดผืน ก่อนที่จะกรีดผืนจะต้องทำพิธีขอให้ได้ผืนมากๆ ในพิธีกรรมจะใช้กระดาษสา ข้าวสาร ขา ยาสูบ ธูป เทียน และน้ำ
7. พิธีแก้บนหลังจากเก็บผลผลิตได้แล้ว ซึ่งจะใช้หมู หรือไก่ ตามที่ตนเองบนไว้ เพื่อขอขอบคุณเทพที่มอบความอุดมสมบูรณ์ให้กับตน

ส่วนพิธีกรรมที่ทำก็ได้ ไม่ทำก็ได้ คือ พิธีกรรมเมื่อมีกิจกรรมในไร่ เช่น การเผาไร่ การเอาหญ้า การเกี่ยวข้าว การฟาดข้าว พิธีกรรมเหล่านี้จะขอต่อเทพให้ดูแลคุ้มครองตนไม่ให้ได้รับบาดเจ็บ หรือเจ็บไข้ได้ป่วย พิธีกรรมจะใช้กระดาษสา ธูป เทียน ขา ข้าวสาร และน้ำ หรือจะเป็นการขอปากเปล่าโดยไม่ต้องมีเครื่องบูชาก็ได้

สำหรับชาวบ้านที่นับถือคริสตศาสนา จะทำพิธีกรรมในการผลิตเช่นเดียวกับชาวลื้อทั่วไป แต่จะขออธิษฐานต่อพระเจ้า แทนเทพต่างๆ ของลื้อ และไม่ใช้เครื่องบูชาใดๆ ทั้งสิ้น โดยมีเหตุผลเพื่อขอพระองค์ทรงคุ้มครองดูแลพวกตนที่เข้าไปทำงาน ดูแลผลผลิตในพื้นที่นั้นๆ และประทานผลผลิตให้ได้มากๆ ชาวลื้อที่นับถือคริสตศาสนา ได้บรรยายการทำพิธีกรรมให้ฟังว่า ก่อนที่จะตัดต้นไม้ก็จะยื่นซองบั้งระลึกถึงพระเจ้าแล้วอธิษฐานกับพระองค์ให้ดูแลพวกตนที่ได้เข้ามาทำงานในที่นี้ อย่าให้บาดเจ็บ หรือเจ็บไข้ไม่สบาย หรือในช่วงที่ปลูกข้าวก็จะอธิษฐานขอให้พระองค์ดูแลคุ้มครองพวกตน และขอให้พันธุ์ข้าวเพียงเล็กน้อยให้ผลผลิตจำนวนมากๆ เป็นต้น

2. ความหลากหลายในไร่

แม้ว่าข้าว ข้าวโพด และผืน จะเป็นพืชหลักในระบบการผลิต แต่วิธีการเพาะปลูกในพื้นที่ทั้งสาม ไม่ได้มีเพียงพืชหลักทั้ง 3 ชนิดเท่านั้น แต่จะมีพืชอื่นปลูกร่วมอยู่ในพื้นที่ผลิตนั้นๆ ด้วย ดัง

มาเช็ดอุจจาระ จึงเก็บข้าวไปจนหมดโลก หลังจากนั้นโลกก็อดอยาก ไม่มีข้าวกิน แต่มีชาวลื้อคนหนึ่ง รู้ว่าบนสวรรค์นั้นมีข้าวของเทวดาอยู่ และตอนนี้เทวดากำลังตกข้าวอยู่ จึงได้บอกให้สุนัขไปนอนบริเวณที่เทวดาตกข้าว สุนัขก็ไปตามที่ชาวลื้อคนนั้นบอก เมื่อนอนจนเมื่อยแล้วก็ลงมาสู่โลกมนุษย์ ข้าวที่ตกอยู่ก็ติดอยู่ตามมะพร้าวของสุนัขตัวนั้น เมื่อเทวดามาเห็นจึงไล่ตามเพื่อนำเมล็ดข้าวคืน แต่สุนัขก็วิ่งหนีมาอย่างรวดเร็วจนข้าวที่ติดมาตามตัวร่วงออกหมด เมื่อมาถึงโลกมนุษย์ ชาวลื้อคนนั้นก็เข้าไปหาสุนัข และค้นหาเมล็ดข้าว ในที่สุดก็พบข้าว 3 เมล็ดอยู่ที่พวงหางของสุนัขตัวนั้น จึงได้นำมาปลูก และขยายพันธุ์ต่อมาจนมีข้าวมากมาย นับตั้งแต่นั้นมา ชาวลื้อจึงเชื่อว่าสุนัขเป็นผู้ที่ทำให้พวกตนนั้นมีข้าวกิน

นั้นพืชที่ปลูกในไร่ข้าว ข้าวโพด และฝิ่นมีจึงมีความหลากหลายที่สูงมาก ซึ่งพืชเหล่านี้จะกระจายไปทั่วพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นในพื้นที่ใดโดยตรง บริเวณที่เป็นตอไม้ จอมปลวก กองหิน(ที่เก็บมากองรวมกันไว้เพื่อสะดวกในการเพาะปลูก) บริเวณต้นไม้ที่ล้มแล้วแต่ยังใหม่ไม่หมด บริเวณรอบๆ พื้นที่ไร่หรือแม้แต่วิเวณห่างไร่ที่ทำไว้เพื่อพักผ่อน พื้นที่ทุกตารางนิ้วทั้งในไร่ฝิ่น ไร่ข้าว และไร่ข้าวโพดจะถูกใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ บางครั้งชาวบ้านจะสร้างร้านขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวของพืชที่ต้องการไต่พันเลื้อย

พืชที่ปลูกร่วมกับพืชหลัก เช่น พริก 4 สายพันธุ์ มะเขือ 6 สายพันธุ์ ถั่วฝักยาว 2 สายพันธุ์ แตงโม สับปะรด แตงไทย งา 3 สายพันธุ์ มะละกอ 2 สายพันธุ์ อ้อยข้าว อ้อย 2 สายพันธุ์ ยาสูบ มะเขือเทศ 3 สายพันธุ์ ผักชี 2 สายพันธุ์ ผักชีฝรั่ง แตงกวา 5 สายพันธุ์ ผักทอง 3 สายพันธุ์ มะระ 2 สายพันธุ์ ถั่ว 3 สายพันธุ์ กะหล่ำปลี ผักกาด 7 สายพันธุ์ เผือก มันแกว นอกจากนี้ยังมีพืชปูลง เช่น ตะไคร้ เป็นต้น

นอกจากการเพาะปลูกแล้ว กิจกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งในระบบการผลิตของชาวลีซุคือ การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ และการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ ชาวลีซุบ้านหนองไขจะมีการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์เพื่อเพาะปลูกในปีต่อไป การคัดเลือกพันธุ์พืชที่จะใช้ในการเพาะปลูกไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ข้าว ข้าวโพด ฝิ่น และพืชอื่นๆ ที่อยู่ในระบบการผลิตของตนเอง จะคัดเลือกพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง อย่างเช่นข้าวก็จะเลือกจากต้นข้าวที่ให้รวงใหญ่ มีน้ำหนัก ต้นสมบูรณ์ และไม่มีโรคมารบกวน การคัดเลือกสายพันธุ์จะไม่คัดเลือกไว้เพียงสายพันธุ์เดียวแต่จะคัดเลือกทุกสายพันธุ์ที่ตนเองมีอยู่ไม่ว่าจะเป็นข้าวเบา (ข้าวที่ให้ผลผลิตก่อน) หรือพันธุ์ข้าวหนัก (ข้าวที่ให้ผลผลิตช้า) หรือพันธุ์ข้าวกลาง (ที่ให้ผลผลิตอยู่ระหว่างข้าวหนักและข้าวเบา เป็นต้น

หลังจากคัดเลือกเมล็ดพันธุ์แล้ว ชาวบ้านจะมีวิธีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ที่ตนเองคัดเลือกมา เช่น ข้าวจะเก็บไว้ในถุงปุ๋ยไว้ในยุ้งข้าว ข้าวโพดจะแขวนไว้ตามซ้อบ้าน ฝิ่นจะห่อผ้าไว้ เมล็ดผักก็จะห่อผ้าไว้เช่นกัน ส่วนถั่ว ผักทอง แตงกวา และพืชอื่นๆ ก็จะเก็บไว้ในน้ำเต้า หรือในถุงผ้า จากนั้นจะนำไปแขวนไว้บริเวณเหนือเตาที่ทำอาหาร ซึ่งจะมีร้านเหนือเตาสำหรับวางสิ่งของ ในที่นี้จะมีเมล็ดพันธุ์พืชต่าง จำนวนมากวางอยู่ เพื่อป้องกันแมลงที่จะเข้ามาทำลาย พืชบางชนิดไม่ต้องเก็บมาบ้านแต่จะทิ้งไว้ในไร่หากต้องการก็จะไปนำมาเพาะปลูก เช่น เผือก มันต่างๆ ซึ่งพืชชนิดนี้เมื่อร้อนมากๆ ก็จะทิ้งใบ เหลือเพียงหัวไว้ใต้ดินทำให้สัตว์ และคนมองไม่เห็น

สำหรับการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ หากเห็นว่าเมล็ดพันธุ์ข้าวไม่พอที่จะนำไปเพาะปลูกในปีต่อไปก็จะนำเมล็ดพันธุ์ข้าวอีกชนิดหนึ่ง หรืออาจจะนำเมล็ดพันธุ์ข้าวโพด หรือพืชอื่นๆ ไปแลกกับพี่น้อง หรือเครือญาติ หรือกับคนที่สืบรู้ว่าเขามีเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ต้องการ

“บางครั้งชาวบ้านจะนำเอาเมล็ดพันธุ์ข้าวมากจากหมู่บ้านอื่นมาทดลองปลูก เมื่อปลูกแล้วให้ผลผลิตดี ชาวบ้านคนอื่นๆ ก็จะไปขอซื้อ หรือนำเมล็ดพันธุ์ข้าวอื่นๆ ไปแลกเปลี่ยน ซึ่งอาจจะใช้พันธุ์ข้าวของตน 3 ถังเพื่อแลกพันธุ์ข้าวที่ต้องการ 1 ถัง”

3. การเข้าถึงแรงงาน

การเข้าถึงแรงงานเป็นกิจกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งในระบบการผลิตของชาวลีซู เนื่องจากระบบการผลิตของชาวลีซูจะอัดแน่นไปด้วยการใช้แรงงานตลอดทั้งปี การทำงานเพียงครอบครัวเดียวจึงไม่สามารถกระทำให้ทันกับตารางเวลาการผลิตได้ ดังนั้น ชาวลีซูจะใช้เครือข่ายของตนเองเพื่อให้มาได้มาซึ่งแรงงาน การเข้าถึงแรงงานของชาวลีซูจะใช้ระบบเครือข่ายของตนเป็นหลัก โดยใช้วิธีการแลกเปลี่ยนแรงงาน หรือเอามือเอารุ่น แม้ว่าแรงงานในครัวเรือนจะสำคัญที่สุดแต่กิจกรรมในระบบการผลิตมีมากจึงไม่สามารถที่จะทำได้เพียงลำพังโดยครอบครัวเดียว วิธีคิดเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนแรงงานด้วยวิธีการนี้คือ ต่างตอบแทนในอัตราส่วนที่เท่าเทียมกัน คือ หากได้รับแรงงานเข้ามาช่วย 10 แรงงาน หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมการผลิตของตนเองแล้ว ผู้ได้รับแรงงานจะต้องชดเชย หรือคืนแรงงานทั้ง 10 แรงงานนั้นให้กับผู้ที่มาช่วยตนในการผลิต กล่าวคือ จะต้องใช้แรงงานของตนเองไปช่วยในไร่ของผู้ที่มาลงแรงงานให้ทุกคน อย่างกรณีของนายเลาป่า เล่าหมี่และภรรยาได้ไปช่วยพี่เขยของตนเองปลูกข้าว 1 ไร่ เมื่อถึงวันที่นายเลาป่าจะปลูกข้าว พี่เขยและภรรยาจะต้องมาช่วยนายเลาป่าปลูกข้าวหนึ่งวันเช่น หรือหากในช่วงที่นายเลาป่าปลูกข้าว พี่เขยไม่ว่างก็จะติดค้างแรงงานครอบครัวของนายเลาป่า 2 แรงงาน ซึ่งอาจจะมาช่วยในช่วงใดช่วงหนึ่งของการผลิตก็ได้

อย่างไรก็ตาม การแลกเปลี่ยนแรงงานดังกล่าวข้างต้นจะใช้เฉพาะการเพาะปลูกพืชเพื่อการยังชีพ คือ ข้าว และข้าวโพด แต่สำหรับการจัดการแรงงานในไร่นา ซึ่งเป็นพืชรายได้ นอกจากการใช้แรงงานในครัวเรือน และแรงงานแลกเปลี่ยนในเครือข่ายบางส่วนแล้ว การจ้างงานเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะเพิ่มแรงงานให้กับไร่นา พ่อຍີก้อบอกว่า “ฝิ่นเป็นพืชที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวไม่เหมือนข้าว และข้าวโพดที่จะนำมากิน หรือเลี้ยงหมู ไม่ได้ให้รายได้กับเรา ดังนั้นหากเราต้องการที่จะให้เขามาช่วยก็ต้องจ่ายค่าแรงให้กับเขาด้วย บางทีแม้เป็นญาติพี่น้องกันก็ตาม ก็จะต้องจ่ายค่าแรงด้วย เพื่อถือว่าการที่เขาไปช่วยเราทำให้เรามีเงิน ดังนั้นจะต้องแบ่งเงินที่ได้นั้นให้กับเขาด้วย” การจัดการแรงงานที่เท่ากัน เป็นผลมาจากมีเป้าหมายในการผลิตต่างกันระหว่างพืชยังชีพ และพืชรายได้

4. การเลิกปลูกฝิ่น: การเข้ามาของพืชพาณิชย์

ในปี พ.ศ. 2528 เจ้าหน้าที่รัฐได้เข้ามาหมู่บ้านให้ชาวบ้านเลิกปลูกฝิ่น ในช่วงแรกชาวบ้านไม่ยอมเลิกปลูกฝิ่น แต่เจ้าหน้าที่ใช้วิธีการปราบปรามที่เข้าไปตัดต้นฝิ่นขณะที่กำลังให้ผลผลิต ตอนที่เจ้าหน้าที่เข้ามาชาวบ้านก็ไม่คิดที่จะเลิกปลูกฝิ่น เพราะไม่รู้ว่าอะไรที่ก่อให้เกิดรายได้ แต่เมื่อเจ้าหน้าที่เข้าไปตัดต้นฝิ่น ช่วงแรกชาวบ้านก็โกรธที่ไปทำลายผลผลิตของเขา แต่ชาวบ้านหลายคนถูกจับ ทำให้เกิดความกลัว จึงไม่กล้าที่จะปลูกฝิ่น และการตัดต้นฝิ่นทำให้ชาวบ้านหลายคนรู้สึกต้องเสียทั้งเวลาและแรงงานไปจำนวนมากเพื่อเข้าไปปลูกฝิ่น แต่ไม่ได้ผลผลิต เมื่อเป็นอย่างนี้ 2-3 ครั้งทำให้ชาวบ้านท้อ และเลิกปลูกฝิ่นไปในที่สุด

พอยก้อให้ข้อมูลเกี่ยวกับฝิ่นว่า โดยทั่วไปการปลูกฝิ่นที่มีแรงงานในครัวเรือน 2 คนจะได้ผลผลิตประมาณ 3 จ้อย (1 จ้อย = 1.6 กิโลกรัม) เมื่อก่อนฝิ่น 1 จ้อยราคาประมาณ 300-400 แถบ(เงินรูป) แต่มาในช่วงก่อนเลิกปลูกฝิ่นราคาฝิ่นพุ่งขึ้นในราคา 12,000-13,000 บาท และในปัจจุบันฝิ่นราคาประมาณ 30,000-35,000 บาท ด้วยราคาฝิ่นที่สูงในช่วงก่อนที่จะเลิกปลูกฝิ่น แต่ชาวบ้านมีเงินสะสมกันประมาณ 50,000-60,000 บาท

นอกจากนี้ ในอดีตชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนจะเลี้ยงวัว ในปี พ.ศ. 2529 หมู่บ้านหน้าไขมีประมาณ 70 หลังคาเรือน ชาวบ้านที่เลี้ยงวัวประมาณ 50-60 หลังคาเรือน หลังคาเรือนละ 5-20 ตัว ขณะนั้นวัวราคาประมาณตัวละ 1,000-3,000 บาท แต่ปัจจุบันวัวที่มีอายุเพียงตัวเดียวราคาสูงถึง 5,000 บาท และหากตัวใหญ่หน่อยราคาประมาณ 10,000 บาทปัจจุบันมีชาวบ้านเพียง 6-7 ครอบครัวยังคงเลี้ยงวัวอยู่ มีวัวประมาณ 100 ตัว ส่วนมากเป็นครอบครัวที่มีระดับทางเศรษฐกิจที่ดี ครอบครัวที่เลี้ยงวัวอยู่เช่น นายลัวะเจ้า เลายะ, ปะเบ ชูจา และอาด้าอะ โละโละ เป็นต้น ส่วนชาวบ้านคนอื่นๆ ภายหลังจากเลิกฝิ่นก็ใช้เงินสะสมที่มีจนหมดลง และได้ขายวัวของตนเองเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายภายในครอบครัว

การปราบปรามอย่างจริงจังของเจ้าหน้าที่ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากเลิกปลูกฝิ่น จนในปี พ.ศ. 2532-2533 ซึ่งเป็นช่วงปีที่พอยก้อบอกว่าการปลูกฝิ่นของหมู่บ้านแห่งนี้ลดไปมาก และตัวของพอยก้อเองก็เลิกปลูกฝิ่นในช่วงปี พ.ศ. 2530 ส่วนชาวบ้านคนอื่นๆ ในหมู่บ้านก็ทยอยเลิกกัน จนปี พ.ศ. 2537-2538 ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านเลิกปลูกฝิ่นเพื่อขายกันแล้ว และนับตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านก็ยากจนลงเรื่อยๆ เนื่องจากไม่มีรายได้มาจุนเจือครอบครัว

ในช่วงที่ทางราชการได้เข้ามาปราบปรามการปลูกฝิ่น ได้สนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกไม้ผล โดยให้กล้ามะม่วงกับชาวบ้าน นายโงะโอะปะ เล่าयीปา ผู้ใหญ่บ้านแห่งบ้านหน้าไขให้ข้อมูลว่า หลังจากที่ชาวบ้านได้เลิกปลูกฝิ่น ทางกรได้นำกล้ามะม่วงมาให้ชาวบ้าน เพื่อปลูกแทนฝิ่น แต่

กล่ามะม่วงที่ได้รับจากทางการเมื่อนำไปแบ่งให้กับชาวบ้านจะได้เพียงครอบครัวละ 2-3 ต้นเท่านั้น และหลังจากนั้นก็ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐอีกเลย

หลังจากที่ชาวบ้านไม่ปลูกฝิ่น การปลูกพืชอื่นทดแทนเพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเองของชาวบ้านจึงเป็นทางเลือกหนึ่ง ชาวบ้านหลายครอบครัวพยายามที่จะนำพืชที่จะสร้างรายได้ให้กับตนเองเข้ามาปลูก ในช่วงปี พ.ศ. 2539-2540 ซึ่งเป็นปีแรกๆ ที่ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กะหล่ำปลี ขิง กระเทียม แต่ก็ประสบกับความล้มเหลว เนื่องจากเมื่อปลูกแล้วไม่มีใครเข้ามาซื้อผลผลิต เนื่องจากถนนหนทางไม่ดี และการจ้ำรถเพื่อนำผลผลิตออกไปขายก็ไม่คุ้ม อย่างเช่น ตอนนั้นกะหล่ำปลี กิโลกรัมละ 5 บาท แต่ค่าจ้ำรถคิดกิโลกรัมละ 1.50 บาท เมื่อออกไปขายแล้วไม่ได้กำไร ดังนั้นในปีนั้น ชาวบ้านที่ปลูกกะหล่ำปลีก็ปล่อยให้เน่าในสวน ซึ่งปัญหานี้เกิดขึ้นกับกะเทียม และขิง ด้วย

นอกจากพืชเศรษฐกิจที่ต้องทำในไร่แล้ว ชาวบ้านบางส่วนได้นำไร่ของตนเองมาเป็นสวนผลไม้ เช่น สวนมะม่วง สวนลิ้นจี่ เป็นต้น ซึ่งได้ริเริ่มกันประมาณ 3 ครอบครัวในช่วงปี 2538-2539 ปัจจุบันไม้ผลดังกล่าวกำลังอยู่ในช่วงที่จะให้ผลผลิต ชาวบ้านจึงยังไม่มีรายได้จากการทำสวนผลไม้

5. รัฐห้ามบุกเบิกป่าใหม่ : การเข้ามาของปุ๋ย และยาฆ่าหญ้า

หลังจากถูกห้ามปลูกฝิ่น ประมาณ 10 ปี คือ ปี พ.ศ. 2538 กรมป่าไม้ได้ประกาศให้พื้นที่บริเวณบ้านหน้าโฮเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ซึ่งในช่วงก่อนประกาศเป็นพื้นที่อุทยานเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่ได้เข้ามาห้ามชาวบ้านบุกเบิกพื้นที่ทำกินใหม่ และได้จับกุมชาวบ้านบางส่วน ต่อมาได้มีการประนีประนอมกันโดยชาวบ้านที่ถูกจับจะต้องเสียค่าประกันตัวออกมาคนละ 2,500-3,500 บาท และนับตั้งแต่นั้นมารัฐก็ได้ห้ามชาวบ้านบุกเบิกพื้นที่ใหม่ และห้ามตัดไม้ขนาดใหญ่

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา ชาวบ้านไม่กล้าที่จะบุกเบิกพื้นที่ใหม่ เพราะกลัวการถูกจับ ชาวบ้านได้พยายามที่จะปรับวิธีการผลิตของตนเอง พ่อຍໍก็บอกว่ หลังจากทีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ห้ามบุกเบิกพื้นที่ป่าใหม่ ทำให้ชาวบ้านแต่ละครอบครัวมีพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกเพียง 2-3 แปลงเท่านั้น จากเดิมทีมีประมาณครอบครัวละ 6-7 แปลง เมื่อบุกเบิกพื้นที่ใหม่ไม่ได้ชาวบ้านก็ต้องปลูกข้าว และข้าวโพดบนพื้นที่เดิม หลังจากทีปลูกข้าวในพื้นที่เดิมไปได้ 3-4 ปี ผลผลิตก็ลดลงอย่างมาก จนต้องซื้อปุ๋ยเข้ามาเพื่อเพิ่มผลผลิต

เลาป่า เล่าหมีได้เล่าถึงการผลิตในช่วง 5 ปีหลังว่ หลังจากชาวบ้านถูกห้ามไม่ให้เข้าไปบุกเบิกป่าใหม่ ก็ต้องใช้ปุ๋ย และยาฆ่าหญ้ามารช่วยในการผลิต สำหรับการใชปุ๋ยทำให้สามารถ

ปลูกข้าวบนที่พื้นที่เดิมได้ประมาณ 3-4 ปี แล้วจึงเปลี่ยนพื้นที่ แต่ก็ไม่แน่นอนอาจจะต้องดูว่า พื้นที่นั้นให้ผลผลิตลดลงแค่ไหน ปกติการปลูกข้าว 2 ถึงจะใช้ปุ๋ยสูตร 15-15-15 จำนวน 1 กระสอบ ซึ่งจะให้ผลผลิตประมาณ 120 ถึง แต่ถ้าให้ต่ำกว่า 60-80 ถึง ก็เปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าว โดยจะกลับไปยังพื้นที่ที่ปล่อยทิ้งไว้เมื่อ 3-4 ปีก่อน ส่วนยาฆ่าหญ้าจะต้องใช้เมื่อปลูกข้าวได้ 1 สัปดาห์ ส่วนหญ้าที่ไม่ตายจะปล่อยทิ้งไว้ 1 สัปดาห์จึงจะใช้แรงงานเข้าไปเอาหญ้า ที่ต้องใช้ยาฆ่าหญ้าเพราะการปลูกในพื้นที่เดิมหญ้าจะเติบโตเร็วมากกว่าพื้นที่ที่เปิดป่าใหม่ หากใช้แรงงานเก็บหญ้าจะสิ้นเปลืองมากกว่า

2.6 สภาพเศรษฐกิจหมู่บ้านนาโช

จากอดีตที่ชาวบ้านปลูกฝิ่นเพื่อการแลกเปลี่ยน และอาศัยการเปิดพื้นที่ใหม่เพื่อเพิ่ม หรือรักษาปริมาณผลผลิตไม่ให้ลดลงจนขาดทุน ภายหลังจากที่รัฐได้เข้ามาควบคุมการขยายพื้นที่ของชาวบ้าน และการปราบปรามฝิ่น ทำให้ชาวลีซู่บ้านนาโชพยายามที่จะปรับตัวกับเงื่อนไขใหม่ที่เข้ามากดดันให้ต้องหันไปปลูกพืชพาณิชย์ ทำให้มีการใช้ยาฆ่าหญ้าร่วมทั้งปุ๋ย และมีชาวบ้านออกไปขายแรงงานนอกหมู่บ้านมากขึ้น การปรับตัวเช่นนี้เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไม่ได้ยั่งยืน ระบบการผลิตใหม่ของชาวบ้านส่วนใหญ่กำลังประสบกับความล้มเหลว เงินที่เคยสะสมไว้กำลังร่อยหรอ "ตอนนี้เงินสะสมของชาวบ้านที่ได้จากการขายฝิ่นในอดีตได้ถูกนำไปเพื่อผลิตพืชเศรษฐกิจตัวใหม่กันหมดแล้ว และขาดทุนกันทุกคน ขณะนี้ชาวบ้านหลายคนได้เอาเครื่องเงินกำไล สร้อยคอออกไปจำนำกัน และราคาที่ได้จากการจำนำก็ต่ำกว่าความเป็นจริงมาก เช่น สร้อยคอราคาหมื่นกว่าบาทจำนำได้เพียง 5,000 บาทเท่านั้น และพอไม่ได้ ไม่ได้ส่งดอก 2-3 เดือนก็ถูกเขายึดไป ตอนนี้ชาวบ้านไม่รู้จะทำอย่างไร พวกเราทุกซีกกันจริงๆ" พ่อยี่ก้อสะท้อนให้ฟัง

อย่างไรก็ตาม การเลิกปลูกฝิ่น กำลังสร้างปัญหาให้กับพ่อยี่ก้อ เนื่องจากพวกเขาไม่มีแหล่งรายได้ แม้ว่าได้พยายามที่จะเปลี่ยนพืชเศรษฐกิจจากฝิ่นเป็นพืชตัวอื่น เช่น ขิง กะหล่ำปลี หรือกระเทียม แต่พืชเหล่านี้เมื่อปลูกขึ้นมาแล้ว ไม่มีตลาดรองรับ หรือราคาไม่ดี นอกจากนี้ถนนซึ่งเป็นเส้นทางนำสินค้าออกไปสู่ตลาด ก็อยู่ในสภาพที่เข้าออกลำบาก ทำให้ราคาค่าขนส่งผลผลิตไปยังตลาดมีราคาสูง ไม่คุ้มทุน ช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาชาวบ้านได้ใช้เงินสะสมในช่วงปลูกฝิ่นเกือบหมดแล้ว ตอนนี้อยู่ในภาวะวิกฤติ ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรดี จะกลับไปปลูกฝิ่นอีกก็กลัวเจ้าหน้าที่ ปลูกพืชเศรษฐกิจก็ไม่คุ้มทุน มีแต่ขาดทุน ในขณะที่เดียวกันปลูกข้าวก็ไม่ได้มาก เพราะเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่ยอมให้ขยายพื้นที่เพาะปลูก ข้าวเมื่อปลูกซ้ำในพื้นที่เดียวกัน 3-4 ครั้ง ดินก็จะไม่ดี และให้ผลผลิตไม่มาก ทำให้ไม่มีข้าวพอกินตลอดปี

ภาวะอับจนเช่นนี้บางครั้งเป็นแรงผลักดันให้กระทำในเรื่องที่ผิดกฎหมาย พอयीก็อเล่าให้ฟังว่า “ตอนนี้งหมู่บ้านอื่นๆ เขาค้ายาเสพติดกัน ผมเคยได้ยินเขาคุยกันว่า อย่งไรก็ตามก็ขอเลี้ยงดูตำรวจมีปืน เขาก็มีปืน ตำรวจมีชีวิตเขาก็มีชีวิต เขาตายได้ ตำรวจก็ตายได้ ค้ายาได้เงินมาแต่ละครั้งหลายแสนบาท ทำให้บางคนมีบ้านอยู่ที่เชียงใหม่ แต่พวกเขายังไม่ทำเพราะคิดว่า ติดคุกแล้วไม่คุ้ม หรือตายก็ไม่คุ้ม หากการทำให้ยังพอทำได้ก็ยังไม่ทำต่อไป เมื่อก่อน ผมปลูกฝิ่น บ้านของผมจะมีฝิ่นอยู่ประมาณ 3-4 จ้อย หากเราต้องการเงินก็เอาไปขายได้ หรือมีคนมาขอซื้อในราคาที่เราพอใจก็จะขาย ปีหนึ่งๆ จะมีรายได้ประมาณ 2-3 หมื่นบาท เอาไว้ซื้อเสื้อผ้า ไปหาหมอที่โรงพยาบาล ซึ่งก็จะคุ้มในปีหนึ่ง แต่เดี๋ยวนี เงินที่จะไปซื้อกินก็แทบไม่มี เงินที่จะไปหาหมอไม่มีเลย”

สำหรับการออกไปขายแรงงาน เล่าป่า เล่าหมี ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ ในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่จะออกไปทำงานนอกหมู่บ้านกันน้อยมาก และคนที่ออกไปจะเป็นผู้ชายเสียเป็นส่วนใหญ่ โดยไปเฉพาะในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยวแล้วประมาณหนึ่งเดือนเท่านั้นหลังจากนั้นก็กลับเข้ามาทำงานที่บ้านต่อ แต่ตอนนี้การออกไปทำงานนอกหมู่บ้านมีมากขึ้น และอัตราส่วนหญิงชายก็ใกล้เคียงกัน ตอนนี้ระยะเวลาในการทำงานภายนอกยาวนานขึ้น เนื่องจากไม่ต้องปลูกฝิ่น บางคนออกไปทำ 3-4 เดือนแล้วจึงกลับมา แต่ก็ยังมีอยู่ที่บางคนก็ออกไปรับจ้างไม่กี่วันก็กลับมา เมื่อก่อนการออกไปรับจ้างเกิดขึ้นเพื่อหาประสบการณ์ แต่เดี๋ยวนีเป็นการออกไปเพื่อหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว อย่งไรก็ตาม ในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา มีชาวบ้านออกไปจากหมู่บ้านเพื่อที่จะไปรับจ้างโดยไม่กลับเข้ามาทำการผลิตในหมู่บ้านอีกได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น

อีกกลยุทธ์หนึ่งในการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน คือ การทำหัตถกรรมที่เป็นรูปแบบของลึชู่โดยเฉพาะ แล้วนำออกไปส่งขายให้กับนักท่องเที่ยว รวมทั้งการซื้อสินค้าจากไนท์บาซาร์ เพื่อนำไปขายให้กับนักท่องเที่ยว อย่างเช่นกรณีของอาลี เล่าयीป่า ลูกสาวของพอयीก็อซึ่งได้ยืมเงินพอयीก็อไป 20,000 บาทเพื่อลงทุนในการค้าขายสินค้าหัตถกรรมให้กับนักท่องเที่ยว สินค้าหัตถกรรมของอาลี นำมาจากหมู่บ้านนาโงที่แม่ และญาติพี่น้องคนอื่นๆ เป็นผู้ทำไปส่ง เช่น กระเป๋าใส่แว่น กระเป๋าใส่ขวดน้ำ กระเป๋าใส่สตางค์ กระเป๋าใส่เทป หมวก เป็นต้น อาลีจะนำสินค้านั้นออกขายให้กับนักท่องเที่ยวที่มาล่องแพบริเวณบ้านแม่ตะมาน อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ และจะนำเงินส่วนหนึ่งออกไปซื้อของที่ไนท์บาซาร์นำมาขายให้กับนักท่องเที่ยวด้วย เช่น รูปแกะสลักช้าง จานรองที่เขียนรูปที่มีรูปช้าง เป็นต้น เพื่อให้สินค้าของตนมีความหลากหลายมากขึ้น

ผลกระทบที่ตามมาจากการออกไปขายแรงงานนอกหมู่บ้าน รวมถึงการเข้าไปเรียนต่อในเมืองของเด็กๆ ซึ่งอยู่ในวัยทำงานในไร่ได้แล้ว ทำให้หมู่บ้านขาดแรงงานการผลิต อย่างกรณีบ้านพอयीก็อมีลูกหลานในครอบครัว 7 คน ลูกชายหนึ่งคนมาเรียนที่เชียงใหม่ หลานหนึ่งคนมาเรียนที่

อำเภอปาย จ.แม่ฮ่องสอน ลูกชาย 2 คนไปทำงานรับจ้างที่เชียงใหม่ ลูกสาว 1 คนออกไปขายสินค้าหัตถกรรมให้กับนักท่องเที่ยว และลูกสาวคนหนึ่งพิการ ดังนั้นจะเหลือแรงงานเพียงแคภรรยาของพ่อยก้อ และลูกสาวอีกหนึ่งคนเท่านั้น ในขณะที่พ่อยก้อสุขภาพไม่แข็งแรงจึงไม่สามารถที่จะออกไปทำงานช่วยภรรยาและลูกได้ แรงงานที่เหลือเพียง 2 แรงไม่สามารถที่จะทำงานในไร่ให้เสร็จสมบูรณ์ได้ และไม่เพียงพอที่จะแลกเปลี่ยนแรงงานให้ครบตามที่ชาวบ้านคนอื่นได้มาเอาแรง ดังนั้นการจ้างแรงงานจึงเป็นทางออกหนึ่ง

แต่เดิมไม่มีการจ้างแรงงานเพื่อปลูกข้าว และข้าวโพดกันเลย แต่ปัจจุบันจะต้องจ้างชาวบ้านให้ไปช่วยทำงานในไร่ เพราะบางครั้งครอบครัวแรงงานไม่เพียงพอ เช่นเดียวกับการฆ่าหมูที่เคยนำมาแบ่งกันกิน แต่ปัจจุบันมีชาวบ้านจะฆ่าหมูแล้วเอามาขายกัน

ในสภาวะกดดันทางเศรษฐกิจทำให้หมอบ้านชาวลีซอบางคนเลือกที่จะนำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาจัดทำยาหอเพื่อนำออกไปขายให้กับบุคคลภายนอกหมู่บ้าน รวมทั้งคนภายในหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวบ้านพยายามที่จะปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตของตนเองให้สอดคล้องกับความกดดันที่เกิดขึ้น แต่สิ่งหนึ่งที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง คือ การรักษาความหลากหลายในระบบการผลิต และการประกอบพิธีกรรมในการผลิตที่ยังคงมีอย่างต่อเนื่อง

2.7 อำนาจในการกำหนดสิทธิ์

พ่อยก้อแห่งบ้านนาโฆกล่าวว่ “ทุกอย่างบนโลกนี้ล้วนมีเจ้าของ ไม่ว่าจะเป็นของคนหรือผี” ซึ่งไม่แตกต่างจากทวิช (2542) ได้เขียนเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของ หรือ ก้อ ซึ่งชาวลีซอได้จำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ อะมาก็้ออะมา แปลว่า ของใครของมัน อะมาก็้อหะมา หมายถึง ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง และตะจ่าก้อ หมายถึง ของส่วนรวม

ของส่วนตัว หรือ อะมาก็้ออะมา หมายถึงทรัพย์สินหรือสิ่งที่มีมนุษย์ได้ใช้แรงงานและสติปัญญาของตนสร้างสรรค์หรือผลิตขึ้นมา หากพิจารณาจากที่มาและการได้มาซึ่งของส่วนตัวนี้อาจแบ่งได้ 3 ประเภท คือ หนึ่ง การใช้แรงงานหรือความสามารถไปสร้างสรรค์ัดแปลงสภาพธรรมชาติ ให้กลายเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตและสัญลักษณ์ของความมั่งคั่ง เช่น ที่ปลูกบ้าน ที่ทำกิน ผลิตผล และเครื่องประดับเงิน เป็นต้น แต่ละคนหรือหน่วยทางสังคมมีอำนาจในการจัดการ แลกเปลี่ยน และสืบทอดทรัพย์สินส่วนนี้อย่างเต็มที่ สอง จากการจัดองค์กรทางสังคม ให้เกิดประโยชน์และความมั่นคงในชีวิต ซึ่งจะเป็นพลังทางสังคมต่างๆ เช่น ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ระบบครอบครัว และการจัดการแรงงาน ฯลฯ เป็นต้น สาม จากการฝึกฝนเรียนรู้จนมีทักษะพิเศษเหนือคนอื่น เช่น ความรู้เรื่องการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านของหมอยาสมุนไพร ทักษะในการ

ประกอบพิธีกรรมเพื่อเยียวยาแก้ไขปัญหาต่างๆ ของหมอผีและหมอเมือง ผีมือช่างหรือทักชะผีมือด้านต่างๆ ของช่างเงิน ช่างตีเหล็ก ช่างไม้ และคนเย็บผ้า เป็นต้น

สิ่งที่ไม่มีเจ้าของ หรือ อะมาทือหมะงา หมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ไม่มีใครสร้าง ทำ หรือผลิตขึ้นมา และไม่มีใครครอบครองหรือจัดการโดยบุคคลหรือกลุ่มทางสังคมใดๆ ในชุมชนมาก่อน เมื่อไม่มีใครเป็นเจ้าของ จึงไม่มีใครสามารถอ้างสิทธิเข้าไปครอบครองหรือสงวนไว้ใช้ประโยชน์เฉพาะตน สมาชิกของชุมชนมีสิทธิตามธรรมชาติที่จะใช้ประโยชน์ได้อย่างเสมอภาค ภายใต้ข้อกำหนดทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น ป่า ต้นไม้ ต้นยาสมุนไพรในป่า น้ำในห้วย สัตว์ป่า และของป่า ฯลฯ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ทรัพยากรส่วนนี้ชาวลื้อถือว่าเป็นสมบัติของพลังเหนือธรรมชาติ หรือมีผีเป็นผู้ดูแลรักษาอยู่ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ จึงต้องมีการพิธีเซ่นไหว้บูชาเพื่อขออนุญาตก่อนเสมอ

สำหรับของส่วนรวม หรือ ตีะจากือ หมายถึงสิ่งที่ทุกคนจำเป็นต้องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันตามแบบแผนจารีตประเพณีหรืออิทธิลของชาวลื้อ จะขาดเสียมิได้ สิ่งของเหล่านี้จะได้มาจากการร่วมกันสร้างสรรค์และจัดการของชาวบ้าน ซึ่งจะมีทั้งสิ่งของรูปธรรมที่มีคุณประโยชน์เป็น สิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น ทางเดิน ที่พักริมทาง น้ำประปาหมู่บ้าน และศาลผีเสื้อบ้าน เป็นต้น กับสิ่งนามธรรมที่แสดงนัยทางวัฒนธรรม เช่น กฎเกณฑ์คุณค่า ขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น ของส่วนรวมเหล่านี้ มีชุมชนเป็นหน่วยในการจัดการร่วมกัน ซึ่งจะมีการร่วมกันคิดค้น สร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยน ดูแลรักษา ทำนุบำรุง และสืบสานหรือผลิตใหม่ให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป และเป็นเครื่องหมายบอกถึงความมีตัวตนหรืออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ (ทวีช, 2542: 37-38)

คำว่าสิทธิในภาษาลื้อไม่มี เนื่องจากเป็นคำใหม่ แต่คำว่าเจ้าของ หรือของฉัน เป็นคำที่ชาวลื้อคุ้นเคยเป็นอย่างดี และใช้คำเหล่านี้ในการแสดงสิทธิของตนเอง

1. “สิทธิการใช้” ของชาวลื้อบ้านหน้าโข

ในที่นี้จะกล่าวถึงวิธีการและขั้นตอนการแสดงสิทธิของชาวลื้อบ้านหน้าโข พอຍ້ก้อได้ยกตัวอย่างการแสดงสิทธิในอดีตว่า พื้นที่ใดเป็นป่า จะถือว่า “ใครไปใช้ประโยชน์ก็ได้” แต่ตามธรรมเนียมปฏิบัติ หากจะใช้พื้นที่ดังกล่าวจะต้องขออนุญาตผีที่ดูแลพื้นตรงนั้นก่อน คือ อิดำมา และมี ชือสื่อมะ เสียก่อน

บุคคลที่บุกเบิกพื้นที่ป่าก่อน จะมีสิทธิถือครองในการใช้พื้นที่ดังกล่าว และหากว่าใครต้องการจะใช้พื้นที่ดังกล่าวจะต้องร้องขอต่อเจ้าของ (คือผู้บุกเบิกก่อนเป็นคนแรก) ก่อน นอกจาก

นี้ เจ้าของสามารถที่จะถ่ายทอดสิทธิให้กับลูกหลานของตนเองได้ หรือให้กับคนอื่นที่ตนเองชื่นชอบได้ และสามารถที่จะให้คนอื่นเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้นชั่วคราวได้

อย่างไรก็ตาม สิทธิที่กล่าวถึงนี้เป็นเพียง “สิทธิการใช้” หรือ usufruct หมายถึง ผู้ที่เข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่ามีสิทธิในการใช้พื้นที่นั้น แต่เจ้าของพื้นที่จริงๆ นั้นคือ เทพที่ดูแลคุ้มครองพื้นที่นั้นอยู่ ทุกครั้งที่ชาวลิซุจะใช้พื้นที่ดังกล่าว ก็จะต้องขอต่อเทพดังกล่าวทุกปี หากไม่ทำเช่นนั้น ผู้เป็นเจ้าของที่แท้จริงคือ อิดามา และ หมีชื่อสี้อผา อาจจะลงโทษให้เกิดความเจ็บป่วย หรือทำให้ผลผลิตเสียหาย ในขณะที่เดียวกันเจ้าของพื้นที่นั้นมีสิทธิเพียงพืชที่ตนเองปลูกเท่านั้น ไม่มีสิทธิกับพืชที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือสิ่งของที่มีเองตามธรรมชาติ ที่เจ้าของไม่ได้เป็นผู้ลงแรงเพื่อให้เกิดสิ่งนั้นขึ้นมา แม้ว่า พืช หรือสิ่งของเหล่านั้นจะเกิดขึ้นในพื้นที่ของผู้มีสิทธิถือครองก็ตาม ดังนั้นหากเราเข้าไปไร่ข้าวหลังจากที่ชาวบ้านทำงานกันเสร็จแล้ว ก็มีสิทธิเก็บพืชที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ เพื่อนำกลับไปบริโภคได้ หรือนำไปให้สัตว์เลี้ยงของตนเองที่บ้านได้ รวมถึงสัตว์ป่าที่อยู่ใต้อำนาจก็ยังสามารถที่จะจับหรือนำกินได้ โดยที่ไม่ต้องขอต่อเจ้าของพื้นที่(ที่เป็นคน)

สิทธิการใช้จึงสัมพันธ์กับการใช้แรงงานของตนเองเป็นสำคัญ หากมองให้ชัดเจนมากขึ้นคือ เจ้าของพื้นที่มีเพียงสิทธิการใช้ที่ดิน และพืชที่ตนเองปลูกเท่านั้น สิ่งทีนอกเหนือจากนี้ คนอื่นสามารถที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ได้

นอกจากนี้ หากมีคนตาย ที่ดินที่ผู้ตายเคยถือครองจะถูกส่งทอดให้กับลูกหลาน หากไม่มีเมีย และลูกหลาน ก็ยกให้กับญาติพี่น้อง และหากเป็นโสดไม่มีเมีย หรือญาติพี่น้อง ที่ดินนั้นจะตกเป็นของ ขวาทู แต่ถ้า ขวาทู มีที่ดินมากพอแล้ว ก็จะมีการประชุมเพื่อพิจารณาที่จะนำที่ดินผืนดังกล่าวให้กับคนที่ขาดแคลนที่ดินทำกิน

ในกรณีที่มีการอพยพโยกย้าย แบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ

1. อพยพไปหมดทั้งหมู่บ้าน ที่ดินจะถูกปล่อยทิ้งไว้ แต่ถ้าอพยพไปไม่ไกลนักก็อาจกลับมาทำกินบนที่ดินเดิมได้ แต่ถ้าอพยพไปไกลมาก ที่ดินก็ถูกปล่อยทิ้งร้างไว้ ไม่มีเจ้าของ คินให้กับผี หรือธรรมชาติ พอยก้อบอกว่า กรณีเช่นนี้ สิทธิจะถูกตัดขาดไป ผู้ที่มานบุกเบิกทีหลังจะมีสิทธิถือครองแทน
2. สำหรับกรณีที่อพยพไปบางส่วน ที่ดินนั้นจะอยู่ในสภาพที่ใครก็สามารถเข้าไปจับจองได้ ใครเข้าไปจับจองก่อนจะได้เป็นเจ้าของ แต่ถ้าเจ้าของเห็นว่าที่ดินตรงนั้นดี ก็อาจมีการติดต่อเจรจากับคนที่เหลืออยู่ หรือคนที่เหลืออยู่มาเจรจาเพื่อขอที่ดินนั้น โดยจะจ่ายค่าตอบแทนเป็นเงิน ซึ่งมักจะพูดกันว่า เพื่อใช้เป็นค่าเดินทางระหว่างอพยพ หากที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์ก็จะถูกปล่อยทิ้งร้างไว้

จนต้นไม้ขึ้น และผืนดินฟื้นฟูสภาพ คนที่เข้าไปจับจองก่อนจะได้เป็นเจ้าของพื้นที่ตรงนั้น

อย่างไรก็ตาม ตามความเชื่อของลี้ซู่ คนไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน คนเพียงสามารถเข้าไปใช้พื้นที่นั้นได้เท่านั้น แต่เจ้าของจริงๆ คือ อิด้ามา และ หมี่ซื่อฝัว

วิธีคิดเกี่ยวกับเรื่องสิทธิเช่นนี้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในอดีตของชาวลี้ซู่ ที่มักจะเคลื่อนย้ายเพื่อแสวงหาพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มากกว่าที่จะยึดพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นหลัก ด้วยวิธีคิดนี้ทำให้แรงงานมีค่า หรือมีความสำคัญกว่าที่ดิน

2. อะมาเก้ออะมา: ของจีน

อะมาเก้ออะมา หรือของส่วนตัวนั้น ในอดีตจะมีกำไลมือ สร้อยคอ เงินรูปิ เงินแถบ จิว ม้า หมู เครื่องเงินต่างๆ รวมทั้งผืน ลิงของเหล่านี้มีเจ้าของชัดเจน เมื่อเจ้าของตาย ทรัพย์สินเหล่านี้จะเป็นมรดกให้กับผู้ดูแลตนเองก่อนที่จะเสียชีวิต ในกรณีทั่วไป มักจะเป็นลูกชายคนสุดท้าย เนื่องจากเป็นผู้ดูแลพ่อแม่จนท่านทั้งสองเสียชีวิต อย่างไรก็ตาม พ่อຍี้ก้อบอกว่า ตามธรรมเนียมประเพณีที่มีมา คนที่ดูแลพ่อแม่จะเป็นผู้ได้รับมรดก ไม่จำเป็นต้องเป็นลูกคนสุดท้าย หากช่วยกันดูแลพ่อแม่หลายคนก็จะแบ่งมรดกเท่าๆ กัน

สำหรับปัจจุบัน ประเภทของทรัพย์สินได้เพิ่มจำนวนขึ้น เช่น บ้าน และที่ดิน (ทั้งที่ดินทำกิน และที่ดินปลูกบ้าน) เนื่องจากบ้านไม่ได้สร้างด้วยไม้ไผ่เช่นในอดีต แต่สร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก เป็นต้น รวมถึงที่ดินที่ไม่สามารถบุกเบิกใหม่ได้ ดังนั้น ชาวบ้านจึงยึดพื้นที่นั้นเป็นทรัพย์สินของตนที่จะถ่ายทอดให้ลูกหลานต่อไป

3. การสืบทอดมรดก

ส่วนวิธีการสืบทอดมรดกนั้นจะใช้รูปแบบเดียวกันกับการแบ่งมรดกในทรัพย์สินเช่นเดียวกับอดีต กล่าวคือ พ่อแม่จะมอบสิ่งที่เป็นของตนให้กับผู้ดูแลตนเองเมื่อยามแก่เฒ่า หรือเจ็บไข้ได้ป่วย หากทุกคนช่วยกันดูแลก็จะแบ่งทรัพย์สินให้ลูกทุกคนเท่าๆ กัน หรือหากลูกคนใดมีมากแล้วก็จะขอให้เสียสละเพื่อนำส่วนของลูกคนนั้นไปให้กับลูกที่ยังไม่มีอะไร

กรณีที่น่าสนใจถึงความเข้าใจเกี่ยวกับการถ่ายทอดสิทธิ์ คือ กรณีของนายสาาง เล่าอี้ป้า (น้องชายที่นับถือกันตามสายตระกูล) ไม่มีลูกชาย มีลูกสาวแท้ๆ อยู่คนหนึ่ง กับลูกสาวที่ติดเมียใหม่มาอีก 2 คน ลูกสาวแท้ๆ ของนายสาางได้แต่งงานกับคนเมืองที่เมืองฝาง(อ.ฝาง) และได้ตามไปอยู่กับสามีที่เมืองฝาง เมื่อ 5 ปีที่แล้ว(ปีที่สัมภาษณ์ 2543) ทำให้ภรรยาเลี้ยงดูติดอยู่กับลูกสาวคนโตที่ติดเมียใหม่มา ซึ่งสามีได้มาขึ้นเขยกับครอบครัวนายสาาง เมื่อนายสาางได้เสียชีวิตลง

ลูกสาวคนโตก็ได้จัดการงานศพอย่างดี ล้มหมู 2 ตัวใหญ่ๆ และเหล้าอีกจำนวนมากเลี้ยงดูแขกที่มาร่วมงาน ก่อนเสียชีวิตนายสาขามีทรัพย์สิน เช่น กำไล ทองแท่ง สร้อยคอ และอื่นๆ มูลค่าประมาณ 100,000 บาท ปรากฏการณ์เช่นนี้ ตามประเพณีลัทธิ ทรัพย์สินทั้งหมดของนายสาขจะต้องตกเป็นของลูกสาวคนโตที่ติดเมียใหม่มา โดยคณะกรรมการหมู่บ้านเช่น ผู้ใหญ่บ้าน โทใหม่โชติ ได้ยอมรับในเรื่องดังกล่าว แม้ว่า ลูกสาวจะมาร่วมงานศพของพ่อ แต่ไม่ได้เลี้ยงดูพ่อ จึงไม่ได้มรดก ใดๆ ก็ตาม หากลูกสาวคนโตนี้ต้องการที่แบ่งมรดกที่ได้จากพ่อบุญธรรมให้กับน้องสาว ซึ่งเป็นลูกแท้ๆ ก็ได้ ซึ่งเป็นจำนวนเท่าไรแล้วแต่ลูกสาวคนโตนั้น น้องสาวไม่สามารถกำหนดได้ ในกรณีนี้ ชาวลัทธิให้ความสำคัญ หรือให้คุณค่ากับการกระทำมากกว่าก่อนสายเลือด เช่นเดียวกับการเป็นคนลัทธิ ไม่จำเป็นต้องเป็นลูกหลานชาวลัทธิโดยสายเลือด ก็เป็นลัทธิได้ หากปฏิบัติตนตามจารีตและความคาดหวังของชาวลัทธิได้

4. ของส่วนรวม หรือ ต๊ะจากก๊อ

สิ่งที่เป็นของส่วนรวมเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนั้นทุกคนช่วยกันทำก็จะเป็นของส่วนรวม ยกตัวอย่างเช่น พื้นที่ตั้งหมู่บ้านจะเป็นพื้นที่ที่ทุกคนเป็นเจ้าของ หรือเป็นของส่วนรวม แต่พื้นที่นี้ยังคงเป็นของ อิด้ามา และ หมี่ซื่อสื่อผะ หากอพยพโยกย้ายไป พื้นที่หมู่บ้านก็จะกลับคืนไปสู่เทพทั้งสอง

สำหรับขั้นตอนการตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านจะสร้าง อาปาหมูฮี้ ก่อนที่จะสร้างบ้านเรือน ซึ่งก่อนจะสร้างศาลนี้ชาวบ้านจะต้องขอต่อเทพ อิด้ามา และ หมี่ซื่อสื่อผะ ก่อน เช่นเดียวกับพื้นที่ตั้งหมู่บ้านที่จะต้องต่อเทพทั้งสองก่อนเช่นกัน หลังจากนั้นขอบเขตบริเวณหมู่บ้านก็จะให้ อาปาหมู เป็นผู้ดูแล

นอกจากนี้ สะพาน ถนน โรงเรียน ทางเดินรอบหมู่บ้าน ฯลฯ หรือสิ่งที่ชาวบ้านหน้าใจร่วมกันสร้างทำขึ้นมาย่อมเป็นสิทธิที่ทุกคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ รวมถึงการสร้างศาลาริมทาง (ศาลาหลู่) หรือม้านั่งริมทาง (ลาปาเต๋อ) แม้ว่าจะเป็นสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นจากครอบครัวหนึ่งสร้างขึ้นเพื่อต่ออายุตนเอง หรือเพื่อให้ครอบครัวตนรอดพ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ สิ่งเหล่านี้ก็ถือเป็นของส่วนรวมที่ทุกคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ เพราะเป็นการอุทิศให้เป็นของสาธารณประโยชน์

5. การรับรู้สิทธิของรัฐ และการอ้างสิทธิของลัทธิบ้านหน้าใจ

การจับกุมชาวบ้านในข้อหาบุกรุกเขตอุทยานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อไม่ให้ขยายพื้นที่การผลิตต่อไปอีกในช่วงปี 2538 รวมทั้งห้ามปรามไม่อพยพเคลื่อนย้ายไปอยู่พื้นที่ใหม่ ให้อยู่ในพื้นที่เดิม และห้ามตัดต้นไม้ใหญ่ ทำให้ชาวบ้านรับรู้เรื่องสิทธิของรัฐ (state property) มากขึ้น จากเดิมที่รู้เพียงแค่ว่า นีคือแผ่นดินไทย

ก่อนหน้านั้นชาวบ้านก็เริ่มที่จะได้รับสัญญาณบ่งบอกว่า ตนเองนั้นเริ่มไม่มีความมั่นคงในการใช้ที่ดินตามประเพณีของตนเองที่มีแต่บรรพบุรุษ เมื่อเจ้าหน้าที่จากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปายได้เข้ามาห้ามชาวบ้านเพาะปลูกพืชในพื้นที่ของเขตรักษาพันธุ์ฯ ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน โดยเฉพาะบริเวณที่ติดกับถนนที่ชาวบ้านได้ร่วมกันขุดสร้างขึ้นมา แต่ชาวบ้านบางส่วนยังทำไร่อยู่ จนในช่วงปี พ.ศ. 2538 ชาวบ้านถูกจับกุม จึงได้รู้ว่าอำนาจรัฐได้เข้ามาปฏิบัติการถึงหมู่บ้านอย่างเป็นทางการมากขึ้น จึงเลิกที่จะทำไร่ในพื้นที่ที่เสี่ยงต่อการถูกจับกุม

การเข้ามาอ้างสิทธิของรัฐเหนือที่ดินทำกินของชาวบ้านหน้าโฮ ทำให้ชาวบ้านพยายามที่จะปรับตัวเพื่อเผชิญหน้ากับสิ่งกดดันใหม่ๆ ซึ่งการปรับตัวนี้มีทั้งการต่อรอง การต่อสู้ การรุก เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับตนเองในพื้นที่ทำกิน และพื้นที่การใช้ประโยชน์ ในรูปของการสร้างป่าชุมชน การต่อสู้โดยการอ้าง "สิทธิการใช้" และการทำให้พื้นที่ป่าเป็นของชุมชน ทั้งนี้ ล้วนเป็นการปรับตัวในเชิงการให้ความหมายกับการกระทำของตนเอง โดยมีชุมชน และวัฒนธรรมเป็นที่มาในการให้ความหมาย

6. ป่าชุมชน: กำเนิดอำนาจต่อรองของชุมชนลุ่มน้ำปายหน้าโฮ

ภายหลังจากเริ่มรับรู้ถึงอำนาจรัฐที่จะเข้าสู่ชุมชนของตน ชาวบ้านหน้าโฮ ได้ประกาศพื้นที่ป่าชุมชนของตนเองขึ้นในปี พ.ศ. 2536 ภายใต้อาณัติของสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขา หรือ IMPECT ชาวบ้านได้กำหนดพื้นที่ป่าด้านทิศใต้ของหมู่บ้านเป็นป่าอนุรักษ์เนื้อที่ประมาณ 8,000 ไร่ ซึ่งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย และกำหนดให้พื้นที่ทางฝั่งตะวันออกเฉียงใต้เป็นพื้นที่ใช้สอยเนื้อที่ประมาณ 3,000 ไร่ และได้สร้างกฎเกณฑ์ ห้ามล่าสัตว์ และบดขยี้พืช สำหรับผู้ที่เข้าไปตัดไม้ทำลายป่า ล่าสัตว์ หรือเผาป่า นอกจากนี้ยังมีกฎเกณฑ์ในการใช้สอยป่า รวมไปถึงบดขยี้พืชสำหรับผู้ที่ไม่ให้ความร่วมมือในกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าชุมชนนี้ เช่น การทำแนวกันไฟ การตรวจป่า การดับไฟป่า และการประชุม

เมื่อครั้งที่พอย์ก้อดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ในช่วงปี พ.ศ. 2529 ได้รับเอาความคิดที่จะอนุรักษ์ป่ามาจากการประชุมกับเจ้าหน้าที่อำเภอ ซึ่งบอกว่า หากชุมชนบ้านหน้าโฮรักษาป่าไม้ได้ก็จะสามารถที่จะอยู่ในพื้นที่นั้นได้ เมื่อกลับมายังหมู่บ้านเขาได้มาถ่ายทอดให้ลูกบ้านฟัง ในครั้งนั้นไม่ค่อยมีคนสนใจ แต่เขาก็ได้พยายามที่จะบอกให้ชาวบ้านเข้าใจว่าทำไมต้องรักษาป่า จนในที่สุดมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งเห็นด้วย เขาจึงได้ขอให้ชาวบ้านประมาณ 10 ครอบครัว เลิกทำกินบริเวณต้นน้ำ และให้พื้นที่ตรงนั้น เป็นป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านกลุ่มนั้นก็ยินยอม และกำหนดให้เป็นป่าอนุรักษ์โดยที่ไม่ให้เข้าไปทำกินบนพื้นที่นั้นอีก ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2535 IMPECT ได้

เข้ามาเสนอให้มีป่าชุมชน และได้พาไปดูตัวอย่างป่าชุมชนทั้งในเชียงใหม่และเชียงราย เมื่อกลับมาถึงหมู่บ้านก็นำเสนอต่อที่ประชุมหมู่บ้าน ทุกคนเห็นด้วยที่จะให้มีป่าชุมชน จึงร่วมการสร้างป่าชุมชน และสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมา

ในปี พ.ศ. 2537 ชาวบ้านได้เริ่มแนวคิดในการสร้างเครือข่ายของตนเองด้วยวิธีการขยายวิธีคิดการดูแลป่าเพื่ออยู่ในพื้นที่นี้ได้ให้กับหมู่บ้านอื่นอีก 3 หมู่บ้าน คือ บ้านน้ำปาลามุง บ้านในของ และบ้านผีลูรวมกันเป็นเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน เรียกว่า “เครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำของ” โดยมีกิจกรรมร่วมกันตลอดลำน้ำของในการปกป้องและดูแลฟื้นฟูป่ารวมทั้งกำหนดให้บางพื้นที่ของลำน้ำของเป็นพื้นที่อนุรักษ์ห้ามจับสัตว์น้ำ

การสร้างป่าชุมชนของชาวบ้านได้สอดคล้องกับกระแสป่าชุมชนของประเทศไทย ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีการเสนอให้มีการยกร่างกฎหมายป่าชุมชน และเป็นช่วงที่รัฐพยายามที่จะขยายพื้นที่อนุรักษ์ทั่วประเทศ การสร้างป่าชุมชนของบ้านหน้าโฮ และการสร้างเครือข่ายเพื่อปกป้องดูแลลุ่มน้ำของจึงเป็นการสร้างพื้นที่ใหม่ของชาวบ้าน เพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองกับรัฐในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น

7. การต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิของตนเองของชาวบ้านหน้าโฮ

การอ้างสิทธิของชาวบ้านชัดเจนมากขึ้น เมื่อกองอุทยานแห่งชาติได้เข้ามาสร้างหน่วยรักษาป่าไม้ที่ 7 บริเวณบ้านหน้าโฮ โดยมาสร้างบนพื้นที่ของนายบุญศรี เล่าป่า ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวได้ปลูก “ต้นมะม่วง” ไว้

นายบุญศรีเล่าให้ฟังว่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้นำรถไถ และขนอุปกรณ์ก่อสร้างเข้ามายังพื้นที่ตนจึงได้เข้าไปบอกว่า พื้นที่นี้เป็นของตนเองซึ่งได้ปลูกต้นมะม่วงไว้แล้ว ขอให้ไปใช้พื้นที่อื่น แต่ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่ยอม และบอกว่าพื้นที่นี้เป็นของอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ชาวบ้านไม่มีสิทธิ์

“ผมกลับมาที่บ้านเล่าเรื่องนี้ให้กับผู้หญิงฟัง เมื่อเขาฟังแล้วโกรธมาก กลุ่มผู้หญิงได้พากันไปยังบริเวณที่จะก่อสร้าง และได้ขนอุปกรณ์ต่างๆ ขึ้นรถ และบอกว่าพื้นที่นี้มีเจ้าของแล้วให้ออกไปจากพื้นที่นี้ พวกเขาก็ยอมออกไป แต่อีกอาทิตย์หนึ่งก็กลับเข้ามาพร้อมกับทหาร และปืน”

ชาวบ้านหน้าโฮได้รวมตัวกันต่อต้าน โดยบอกว่าตนเองนั้นสามารถที่จะดูแลรักษาป่าได้ โดยที่ไม่ต้องมีหน่วยป่าไม้เข้ามาแต่อย่างใด รวมทั้งขอให้รื้อถอนสิ่งก่อสร้างออกจากพื้นที่ของชาวบ้าน แต่ก็ไม่ได้ผล ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ลงมือก่อสร้างหน่วยป่าไม้ของตนเองต่อไป เมื่อเจรจากับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่ได้ผล ชาวบ้านจึงได้ร้องเรียนไปยังคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน ของสภาผู้แทนราษฎร แต่เรื่องก็เงียบหายไป

แต่แล้ววันหนึ่ง ชาวบ้านได้เข้าไปเห็นว่า หน่วยป่าไม้ได้ตัดไม้ในเขตป่าชุมชนของชาวบ้าน เพื่อนำมาสร้างอาคารหน่วยป่าไม้ ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันทั้ง 4 หมู่บ้านเข้าไปจับกุมผู้ลักลอบ ตัดต้นไม้ในเขตป่าชุมชน ได้ของกลางเป็นไม้แปรรูป และเลื่อยวงเดือน แต่ไม่พบตัวผู้กระทำผิด จึงได้เข้าไปร้องเรียนต่ออำเภอว่า ทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ตัดไม้ในเขตป่าชุมชนของตนเอง เพื่อสร้าง หน่วยป่าไม้

การลักลอบตัดไม้จึงเป็นประเด็นที่ชักนำไปให้เจ้าหน้าที่ระดับสูง รวมถึงคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน สมาชิกรัฐสภา ได้ลงมาประชุมที่หมู่บ้านหน้าโง เพื่อไกล่เกลี่ยปัญหาดังกล่าว และผลการประชุม ได้สรุปให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ชดเชยค่าเสียหายที่เกิดขึ้นเนื่องจากการสร้างหน่วยป่าไม้ในพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้การอ้าง "สิทธิการใช้" เนื้อพื้นที่ทำกินของชาวบ้านได้รับการยอมรับ นับเป็นการต่อสู้ครั้งแรกที่รัฐได้ยอมรับว่าสิทธิการใช้ของชาวบ้านมีอยู่จริง

8. พิธีอีดามาลัวะ: การเลือกให้ความหมายเพื่ออ้างสิทธิในพื้นที่นั้น

หลังการต่อสู้ของชาวบ้านผ่านไป ในช่วงปลายปี 2542 ชาวบ้านได้จัดพิธีกรรมคืนผืนป่าให้กับเทพอีดามาลัวะ หรือพิธีอีดามาลัวะ ซึ่งเป็นเวลาที่ชาวลีซูบ้านหน้าโงได้แสดงตัวตนชัดเจนมากขึ้น ด้วยการนำวัฒนธรรมของตนเองมาให้ความหมายในรูปของการอนุรักษ์ รวมถึงการอ้างสิทธิเหนือพื้นที่ป่าแห่งนั้นว่าเป็นของชุมชน

ชาวลีซูให้ความหมายต่อเทพอีดามาลัวะ ว่าเป็นเทพแห่งขุนเขาที่ปกป้องรักษาผืนแผ่นดินที่ใหญ่ที่สุดในความเชื่อของชาวลีซู พ่อยี้ก้อบอกว่า ยกเว้นพื้นที่หมู่บ้าน ซึ่งจะมีเทพอาปาหมูดูแลอยู่แล้ว พื้นที่ที่เหลือจากนั้นเทพอีดามาลัวะจะเป็นผู้ดูแล ซึ่งได้แบ่งเทพอีดามาลัวะออกเป็น 3 ระดับด้วยกัน ตามลำดับชั้นอำนาจ คือ หนึ่ง อีดามาลัวะที่เป็นเทพที่ครอบครองผืนดินทั่วโลก ซึ่งเทพที่บริสุทธิ์ไม่รับเนื้อสัตว์ ถือเป็นเทพอีดามาลัวะที่สูงที่สุด สอง อีดามาลัวะที่ครอบครองขุนเขา ซึ่งสถิตย์อยู่บนเทือกเขาที่สูงที่สุดในพื้นที่นั้นๆ เป็นเทพที่ไม่รับเนื้อสัตว์เช่นกัน เป็นเทพที่อำนาจรองลงมาจากอีดามาลัวะองค์แรก สาม อีดามาลัวะที่ครอบครองขุนเขาเล็กๆ เป็นเทพที่รับเนื้อสัตว์เมื่อทำพิธีกรรม เป็นเทพที่มีอำนาจน้อยที่สุดในอีดามาลัวะด้วยกัน

ในพิธีกรรมอีดามาลัวะถูกจัดขึ้นที่พื้นที่ป่าอนุรักษ์ของชาวบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย การจัดงานครั้งนี้ได้เชิญเชิญเทพทั้งสาม และเทพอื่นๆ อีก 2 องค์คือ มิซ้อดามาลัวะ ซึ่งเป็นเทพที่ครอบครองผืนแผ่นดินฟ้า และเทพอารักษ์ของหมู่บ้าน ผู้นำพิธีกรรมคือ หมอเมืองผะ ซึ่งจะกล่าวคำต่อเทพอีดามาลัวะ ดังนี้

“เทพเจ้าผู้ดูแลรักษาพื้นพิภพใต้ฟ้า ผืนป่าแห่งนี้เป็นที่พำนักของท่าน วันนี้ถึงเวลาที่พวกเราจะต้องทำพิธีกรรมตามประเพณีของเรา จึงได้รวบรวมและจัดทำธงเงิน ธงทอง ใบชา ยาเส้น ไก่ ผู้ ไก่แม่ และหมู มาถวายท่าน ขอเชิญท่านโปรดมารับไป และเมื่อรับไปแล้วขอให้ท่านอำนวยการปฏิบัติพิธีกรรม มิตรสหายที่มาช่วยทำพิธีกรรมให้อยู่ดีกินดี มีสุข พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ และในผืนป่าแห่งนี้ขอให้เป็นที่สมบูรณ์ ต้นไม้ใหญ่เล็ก นกน้อยฝูงใหญ่ สัตว์ป่าฝูงใหญ่มีมากขึ้นทุกวัน ตลอดจนขอให้ท่านช่วยคุ้มครองรักษาให้คงอยู่ อย่าให้ใครมาทำลายต้นไม้ สัตว์ป่า หากมีใครมาทำลายขอให้ผู้นั้นจงมีอันเป็นไป ขอให้หมู่บ้านเราไม่เป็นที่รังเกียจและถูกตำหนิจากคนภายนอก ทั้งนี้พวกเราจึงได้มาทำพิธีตามประเพณี เพื่อให้ท่านช่วยคุ้มครองรักษาสรรพสิ่งทั้งหลายในผืนป่าแห่งนี้ และให้เป็นการคืนป่าให้ท่านอย่างสมบูรณ์”

หลังจากพิธีกรรมดังกล่าว ชาวบ้านได้นำเอาตะแหลวไปผูกติดกันต้นไม้ ซึ่งเป็นการบวชป่าตามความเชื่อของลี้ซู่บ้านหน้าไซ การจัดงานครั้งนี้ชาวบ้านได้เชิญสื่อมวลชน นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย หัวหน้าอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง และองค์กรพัฒนาเอกชน มาเข้าร่วมพิธีกรรมเพื่อเป็นสักขีพยานในการคืนป่าให้กับเทพครั้งนี้

พอยี่ก้อบอกกับนักศึกษาว่า สาเหตุของการคืนป่าให้กับเทพอีต๋ามาครั้งนี้ เพราะชาวบ้านไม่สามารถที่จะดูแลป่าชุมชนได้ทั่วถึง การคืนป่าให้กับเทพเพื่อให้เทพช่วยดูแลผืนป่า แม้เราไม่เห็นการกระทำผิด แต่เทพจะเห็นการกระทำดังกล่าวและจะช่วยรักษาผืนป่าไว้ได้

การนำเทพอีต๋ามาให้ความหมายใหม่ เพื่อที่จะอ้างสิทธิ์ของชุมชนในผืนป่าแห่งนั้น จึงเป็นยุทธวิธีในการปรับตัวเชิงรุกเพื่อลดความกดดันที่เกิดขึ้นกับชุมชนตนเอง โดยใช้พิธีดังกล่าวสร้างความหมายต่อพื้นที่นั้นว่าเป็นพื้นที่ของเทพแห่งลี้ซู่ เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนลี้ซู่ต้องช่วยกันดูแล ซึ่งแสดงนัยว่า ชุมชนได้อ้างสิทธิ์ชุมชนบนผืนป่าแห่งนั้น ทั้งที่ชาวบ้านรู้ว่า พื้นที่ดังกล่าวนั้นเป็นของรัฐ หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ดังนั้น การเชิญเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐมาร่วมพิธีกรรมด้วย เพื่อให้เกิดการยอมรับการให้ความหมาย และการอ้างสิทธิ์ของชาวบ้านในครั้งนี้ด้วย

คัดลอกมาจากเอกสารประกอบการจัดงาน อีต๋ามะหลวะ พิธีคืนป่าให้เทพ “อีต๋ามา” ซึ่งจัดโดยองค์การการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไท่เงงาม เครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำของ และเครือข่ายชุมชนวัฒนธรรมลี้ซู่ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน.

2.8 สรุป

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาวลีซูบ้านหน้าโฮ แสดงให้เห็นถึงระบบการผลิต ระบบนิเวศในความหมายของลีซู วัฒนธรรมประเพณี และอำนาจในการกำหนดสิทธิของชาวลีซู ซึ่งล้วนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และพลังเหนือธรรมชาติ การเข้ามาของรัฐไม่ว่าจะเป็นนโยบายการปราบปรามฝิ่น หรือการห้ามขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มเติม รวมถึงการพัฒนาหมู่บ้าน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และพลังเหนือธรรมชาติของพวกเขาแปรเปลี่ยนไป ชาวบ้านตกอยู่ในภาวะที่พึ่งตนเองไม่ได้ การผลิตของชาวบ้านต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก การปลูกพืชพาณิชย์ที่ต้องพึ่งพาดลาดภายนอกอีกเช่นกัน นอกจากนี้การเข้ามาของ "การพัฒนา" ไม่ว่าจะเป็นถนน ไฟฟ้า โรงเรียน โรงสี และอื่นๆ ล้วนทำให้ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านตกอยู่ในภาวะอ่อนแอทางเศรษฐกิจ จำต้องดิ้นรนเพื่อลดความกดดันดังกล่าว การออกไปขายแรงงาน หรือการนำความรู้ และหัตถกรรมของตนเองออกไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินเพื่อลดภาระทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัว จึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ชาวบ้านนำมาต่อสู้กับภาวะกดดันที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ การสูญเสียการอำนาจในการควบคุมพื้นที่ของตนเองให้กับรัฐ ทำให้ชาวบ้านปรับตัวเพื่อรับเอาแนวคิดในเรื่องป่าชุมชนมาเป็นอำนาจในการต่อรองกับรัฐ เพื่อแสดงถึงความสามารถในการรักษาป่าของชุมชนตนเอง หรือการต่อสู้โดยใช้ "ต้นมะม่วง" เพื่อแสดง "สิทธิการใช้" ในการต่อสู้กับรัฐ นอกจากนี้ การรุกของชุมชนโดยการทำพิธีอีด้า มาหลัวะ เพื่อสร้างความหมายให้กับพื้นที่นั้นเป็นของชุมชน หรือการอ้างสิทธิของชุมชนในผืนป่าแห่งนั้น โดยเชิญเจ้าหน้าที่ของรัฐมาร่วมรับรู้การอ้างสิทธิดังกล่าว ภาพต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นถึงการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อลดความกดดันโดยใช้ฐานความรู้และวัฒนธรรมของตนเองเป็นฐานในการปรับตัว ซึ่งมีทั้งการปรับตัวในเชิงรุก รับ ต่อสู้ ต่อรอง ในบทต่อไปจะกล่าวถึงกระบวนการกลายเป็นหมอยาพื้นบ้านของชาวลีซู เพื่อทำความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และพลังเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับหมอยาพื้นบ้าน และการปรับตัวที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว